ГАРТ

1929

2

ДВУ

Лакура

H A R T

LITERARISCHE UND KRITISCHE MONATS
SCHRIFT DES ALLUKRAINISCHEN VERBANDES
PROLETARISCHER SCHRIFTSTELLER «WUSPP»

REDAKTIERT VON: I. MYKYTENKO, I. KULYK, W. KORJA
P. USSENKO, M. DOLENGO, W. SOSSÜRA, W. JURYN
STAATSVERLAG DER UKRAINA. FEBRUA TZ
1929

ГАРТ

ЛІТЕРАТУРНО
ХУДОЖНІЙ ТА
КРИТИЧНИЙ
ЖУРНАЛ ВСЕ
УКРАЇНСЬКОЇ
СПІЛКИ ПРОЛЕ
ТАРСЬКИХ ПИ
СЬМЕННИКІВ

ТРЕТІЙ РІК ВИДАННЯ
РЕДАГУЮТЬ: І. МИКИ
ТЕНКО, І. КУЛИК, В. КО
РЯК, П. УСЕНКО, М. ДО
ЛЕНГО, В. СОСЮРА,
В. ЮРИНЕЦЬ
ДЕРЖАВНЕ
ВИДАВНИЦТВО
УКРАЇНИ
1929 ЛЮТИЙ

№ 2

Бібліографічний опис цього видання вміщено в „Літописі Укр. Друку“, „Картковому репертуарі“ та інших покажчиках Української Книжкової Палати

Обкладинка художника А. Страхова

Перша друкарня ДВУ ім. Г. І. Петровського. Укрголовліт № 483. 9/I 1929. Замовлення № 589. Тираж 1.500 примірників

В. СОСЮРА

ВЕЧІРНІ ВУЛИЦІ

Я люблю вечірні вулиці великого міста,
коли юрби, як хвилі на пляжі,
на вечірньому пляжі,
шарудять на панелях
стомленим ритмом, спокійним ритмом
закінченого дня.
Коли серце тисне солодке передчуття
невідомого,
і за кожним рогом чекаєш на чудо,
заглядаєш в кожні очі,
коли, наче квіти в золоті води,
кожне слово падає в твою душу.
Ритми вулиць проходять крізь тебе,
і наливають жили музикою міста,
нерви бренять і співають.
Кожне обличчя рідне.
Кожен рух — твій,
Душа юрби засмоктує тебе в свої безодні,
і солодко потопати в ній.
Відчувати себе часткою великого руху,
часткою що творить цей рух.

6 Золоті водоспади електричного світла
падають на панелі,
на очі,
на руки,
сковзають на чорних спинах таксі,
на склі вітрин,
заливають асфальти майданів і вулиць.
Нічого зайвого,
все на місці,
всім керує рух.
Вулиці як плакати,
Панують чорні й янтарні фарби,
фарби вечірнього міста.
І здається, вся земля — місто.
Поле мов сон, мов далека леґенда,
мов казка для маленьких дітей.
Прекрасно почувати себе часткою міста —
чудесної машини наших днів,
Блукати у громі й дзвоні
вечірніх і радісних вулиць,
дивитись на Будинок Промисловости
і марити про прийдешнє.
Ліхтарі, наче зорі, що спустились на землю
і стали
служить людям.

Зорі, міста, квіти майбутнього.
Поети!
Не співайте про зорі й місяць,
оспівані поетами всіх віків і народів.
Наш вік електричний,
наш народ — пролетаріят.
Наше небо — місто
і — ліхтарі — наші зорі.
Поети!
Ідіть на вечірні вулиці міста,
хай ваші нерви продовжують телеграфні провода
й електрика наповнить ваші жили.

Наше гасло — рух!
Урбанізуйтеся поети!
Годі старе барахло
видавати за нове
і ходити у чужій поетичній одежі,
що давно зотліла
на плечах класиків минулого.
Горе й сором таким!
Бо вони подібні до акторів на сцені.
А життя — не сцена.
Актор змиває грим
і стає як всі,
а ви так і ходите загримировані
і навіть дітвора
показує на вас пальцями!
Поети!
Ви — не павичі, а творці нового життя,
що творить вас.
Будьте сучасні.
Урбанізуйтеся поети!..

30/XII — 28

М. ЛЕДЯНКО

НА-ГОРА

РОМАН *

КНИГА ПЕРША:

ЯТРАНЬ ЧОРНА

Село біля рудні простяглося за балкою. Річечка бігла там. За руднею й за селом ще балки. Глибші. І річечки в них більші звивалися. З'єднувалися за руднею та селом і на луг виходили. Балки поросли чагарником. Далеко поширився він у бік лугові протилежний. На лузі верби до води схилилися. Шереги їхні посунули далеко, аж до насипу залізничого. Виблискуючи, стелилися ним рейки, недалеко до рудні підбігши.

* Почат. див. Гарт № 1, 1929 р.

А далі ген - ген потягся степ. Навколо оточив рудню, село, луг і чагарі.

Не той, що колись буйною травою, вкритий був. Що вершники ховалися в ній. Не той, що як пройде плуг, перекине скибу, то аж виблискує вона тлустою чорнотою своєю. Не той степ, де замість моря трави хвилюється тепер море пшениці, і важкий колос її важко гнеться під вітром додолу і з напруженням, обтяжений зерном, випростовується.

Сланець, глина... Багато каміння. Одне росте з землі, а іншого багато хтось розкидав ген - ген.

Біліє...

Такий степ...

Зораний, посипаний камінням, він не бачив пшениці.

Коли німець малпу вигадав...

Коли Уатт до чайника, чи якоїсь там іншої посудини придивився, — як пара кришкою стукає — побачив і машину свою вигадав.

Коли Стефенсон коня рейками пустив дерев'яно - металевого — коли запрягли пару в роботу,

застогнали ліси під ударами.

Падали велетні, махнувши товаришам вітами:

Прощайте!

Падали, вмираючи, щоб у ненажерливе черево машини потрапити і димом у небо пішовши, зробити потрібну роботу.

А робота важлива — пара.

З води — пара.

Та, що кришкою чайника стукає.

Та, що жене морськими хвилями велетня.

Що рухає тисячі варстатів.

Гинули ліси, горіли. Давши пару, виходили у небо димом.

І коли б не залізла людина у надри земні ш раніш ненажерливо — не бути б лісам.

Ліси сучасні ліси давнини сивої врятували. Чи блукав у цих лісах пращур людини голий, зарослий?

А нащадок у надри ліз добувати злежані трупи дерев.

Б'є обушок, цюкає сокира, гризе породу забурок, динаміт руїнницько робить, гуркотять вагончики під коногонове:

— Егей!

Бамкає у машиновому відділі, ходить-ходить кліть на-горá і назад, сунеться в сортувальні вугілля смугою, співають над нею дівчата.

„Страждання",

рейками вагони повні котяться. Везе паротяг із тим, що везе, у череві.

Чорна їжа машини, з надрів земних здобута, врятувала ліси.

Ліси сивої давнини врятували нащадків.

Земля, де тепер рудня, належала селу. Люди орали, сіяли.

Не родило.

Бідне було село, дітей своїх виганяло на чужину.

Голодувало.

Приїхали наймити розумні, ходили степом, спотикалися в каміння. Робили дірки в земні глибини. Дивилися пильно один на одного. Котрийсь хитнув головою:

— Мільйони! Мільярди!

Іван, Овсій і Терешко та ще Скок (прозвали так за рухливість) — найперші на селі.

Коли сход гуде безладно, мовчать. Сваряться, сперечаються купками люди.

Аж озвався Іван, Гаврилів син. Гуде незадоволено громада — буває. Тоді скаже Овсій, за ним Терешко трошки, тоді Скок швиденько забелькоче, слиною бризкаючи ...

Так і буде, як скажуть. Розуму в чотирьох за все село.

Приїжджі люди знали звичаї. Пішли до Івана, Овсія, Терешка та Скока.

Не дурний Іван, не дурний Овсій. Не гірші Терешко із Скоком.

Кільканадцять відер громада випила. Багатирями зробилися найрозумніші в селі. Кумам дещиця перепала.

Підписали оренду на 35 років.

Кузьма обдертий так був людям сказав:

— Хто й зна, що там під землею. Які там тисячі тисяч і ще тисяч і ще. Хто зна. Ми таку бамагу, людоньки, підпишімо, щоб нам маленьку частиночку копійчини з пуда давали. Більше пудів викопають — їм більше, і нам більше. Менше їм — і нам.

Хто й зна, скільки вони викопають...

Загула громада.

— Авжеж!

— Еге!

— Справді!

— Отак-о!

— То Кузьма...

Але Іван, Овсій, Терешко і Скок проти цього були. Яку там частину брати, та скільки це буде... Хто знає, скільки викопають. І як мужикові це перевірити? А тут готові тисячі.

Бідне було село, бідним і залишилося. До того бідне, що лише спромоглося фундамента на нову церкву закласти. А стара поганенька була. Заросла мохом і похилилася, угрузнувши одним боком у землю. На даху дірки і галки собі там мостилися. Відправа святом іде, піп править своєї, а галки своєї — кричать, мов навіжені, невдоволені, що людей насходилося і дух церковний прикрий догори підіймається.

Ну, яке тут „благолєпіє“!

Заходилися селяни нову церкву будувати. Заклали фундамента, справили „заклащину“, випили, щоправда, як слід, а далі — ні тпру, ні ну. Підрядчик гроші забрав, трохи матеріялу купив, решту пропив. Ще дали, він ще випив, та й утік. Жулик якийсь, а не церковний підрядчик. І не було грошей на церкву. Як не старався піп із урядником, нічого вдіяти не могли — що візьмеш із голого?

Піп — отець Лука — почав бороду покусувати й думати. Нарешті надумався.

А тут — до речи — підводу прислали на рудню їхати.

— А що бог дав — христини, чи похорон?

Виспалися й сиділи під каютами. Говорили про те, про інше. Звідкись долітала хвацька мелодія гармонії й парубоцькі вигуки.

— А я пам'ятаю, як ще хурами возили вугілля до Маріуполя. Як чумаки з сіллю — величезна валка возів. Це було...

Оповідач замислився, пригадував.

— Років із дванадцять. Ні, брешу, із чотирнадцять.

— О, то ви давно тут...

— Як не бути, коли ніде подітися. Ось пальців позбувся, кров'ю харкав — груди раз породою зчавило. Ноги крутить. Спасибі, що не вигнали, а до коней приставили...

— А шкода бідних — як спустять, то не видадуть нагорà, поки не скалічить, або як вже зовсім непотрібна.

— Оце вчора перерізало одну. До стовбура партія йшла, а напроти порожня. Хотіла загальмувати та спіткнулася. Перерізало.

— Коняку непотрібну на живодерню, а тебе під три [illegible]чорти, як непотрібний.

[illegible] — Здохнути під плотом.

— [illegible]Як божа воля, нічого не вдієш.

— Я[illegible]чим божа воля така, а кому й інакша... А

— Од[illegible]біжать?

куди це б[illegible]

— На „Собачівці“ нещастя, завалило.

„Собачівкою“ називали те місце на рудні, де землянки розташувалися. Кому бракувало кают — ті викопували собі землянки. З землі краєчком виглядало віконце, друге. Влітку у погоду була лише одна біда — тіснота (як із сім'єю в кілька душ розташуватися на одному сажені). В-осени ж, взимку та на провесні біда була не одна — вода землянкою тече і холодно. Холодно й вогко.

Жили якось. Більше вмирали. Особливо діти. Покахикає мале й помре. Дивись — і нема.

А то ще „Собачівкою“ називали велику касарню. Хлів мурований був. Довгий такий.

Ніде жити шахтарям, а начальство хіба не люди?

Біди не розуміє?

Наказали полагодити хліва, обаполами вкрити, глиною замазати шпари — хоч управитель перебирайся. Хай не управитель, але штейгер залюбки міг би мешкати. Правда, темно і тече здорово. Так шахтарі ж не панянки які тендітні...

Ну й мешкали шахтарі. З родинами. Мешкали та богові й начальству доброму дякували.

Мешкали спокійно, аж на — балок там чи кроква підгнила та й упала собі.

Ну й обаполи, що на даху.

Одна шахтарська родина мала необережність не сидіти в той час надворі, а в хаті бути. Погана така звичка... Ніби пообідати надворі не можна. Особливо, як година гарна.

Обідала родина, а балок візьми та и упади просто на голови. Такий випадок прикрий — не вийшли з хати...

Одну дитину на місці забило, навіть не писнуло бідне, другій щось спину перебило, чи що. Лежить та ледве дише.

А в матери з рукою щось. Дуже в плече вдарило, може, й розбило що-небудь.

Присохне.

А не присохне — сама винна — було надворі сидіти, раз погода. Поладили б крокви, обаполи, свіженькою глиною замастили б, жити б та поживати . . . Гаразд, що нещастя трапилося вдень, коли надворі всі були. Уночі було б гірше.

Хвилювалися шахтарі, але . . .

Це „але“ було таке, що лишалося тільки зціпити зуби. Більше нічого не можна було зробити.

Так і зробили.

О. Лука махав кадилом і просив „упокоєнія отрокам Пилипові та Андрієві“, прохав бога оселити їх там, „ідеже нєсть болезнь, ні печаль, но жизнь безконечная“.

Батько тримався й не плакав — не личить шахтареві сльозу пускати. Але як ударили глухо грудки в дерево домовинне, непокірливі сльози покотилися щоками. Затрималися у вусах. Ще пара вибігла. Відвернувся й затулився рукавом.

Поховавши хлопців, не поїхав о. Лука додому, а зайшов до директора.

— Оцо — важливу справу, хай — оцо — господь благословить, маю.

Здивувався директор і налагодився слухати. Уважно дивився на о. Луку, ніби вперше його бачив. Досі тільки в преферанса грали, а тепер — справа.

О. Лука, очевидячки, збирався з думками.

Був піп, як піп. Тільки трохи худий і дуже зарослий. Тільки ніс і два півкола під очима не було вкрито волоссям. Заїкався де що й примовку дивну вживав — Оцо.

Чи „от — це“, чи „оце — о“ змінив, хто його знає. Мабуть, „оце — о“ для зручности скоротив на одну літеру.

Так і називали його знайомі „Оцо — оцо“. Попаддю „Оци[illegible]хою“, а попинят — „Оценятами“.

Лише [illegible] читаючи, не вживав свойого слова й мало заікався.

— Оцо — парафіяни мої бідні — оцо — люди, сами— оцо — знаєте. Храм — оцо — божий розвалюється . . .

Директор мовчав. Щоб спонукати його на відповідь, о. Лука, погладивши бороду, промовив із жалем:

— Оцо - о...

Директор гадав, що піп пожертви прохатиме, а тому вперто мовчав.

— Галки — оцо — завелися. Всякоє диханіє да хваліт господа — оцо,— але коли галка в церкві — оцо,— то куди воно, прости господи?

— Дійсно, галки... — промовив директор.

— Отож — оцо — галки! — зрадів піп.— Святиня й галки. Оцо . . . Фундамента заклали, а підрядчик — сами знаєте — жулик якийсь, прости господи, хоч і церковний — оцо — підрядчик.

— „Зараз попросить грошей“,— директор узявся за папери, йому ніколи.

— І післав мені господь думку — оцо. Шахтарі, ваші до церкви нашої ходять . . .

Переконливо повторив:

— Ходять же — оцо.

— Дійсно! ходять . . . — мусив згодитися директор.

— Так ось — хай допоможуть бідним — оцо,— парафіянам — оцо — храм збудувати. Боже діло — оцо. Церква як буде нова, інше — оцо — благолєпіє буде. Охоче люди ходитимуть. І шахтарі ваші. А коли шахтар до церкви ходить, боїться — оцо — бога . . . Сами — оцо — знаєте. Оцо — так.

— Збір гадаєте влаштувати? Це можна. Я скажу.

— Ні, думка — оцо — в мене інша. Що — збір? Ну, кине там копійчину . . . Чи не можна так, щоб — оцо — якийсь відсоток із заробітку брати. Люди — оцо — всі грішні . . .

Директор теж був грішний. Коли він допоможе, чи не подарується йому якийсь гріх . . . Коли піп молиметься „о строітелях і благотворітелях святого храма сего“, так це саме за директора думатиме бог.

А коли ходить о чужу кишеню, чому не допомогти?

Договорилися відраховувати з шахтарів піввідсотка що-місяця.

— Треба ще з підрядчиками поговорити — вони багатьом робітникам платять.

— Підрядчики — оцо — богобоязливі люди, особливо — оцо — Іван Гаврилович. У братчиках — оцо. За все дбає. То йому — оцо — бог і дає. Простий — оцо — мужичок, а такі справи. Я їм — оцо — всім скажу, щоб у неділю після служби зайшли до мене. Оцо…

Після ділової розмови запросив директора на „пульку“, обіцяючи почастувати новим варенням, таким смачним, що — „оцо — ну“.

Богобоязливі „дяді“ залюбки пристали на попівську пропозицію.

Шахтарі платили піввідсотка. Ніхто не питав їхньої згоди.

Іноді „дядя“ брав цілий відсоток. Коли протести:

— Так тобі шкода на храм божий! Пельку залляти краще?

Директор і всі службовці не платили нічого.

7

На рудні готувалися зустрічати гостя. Незвичайного. Синка одного з фінансових тузів. Брюсельських. Здалека людина,— дуже стурбувався пан директор. Мосьє Жак Ліньї-син Анрі Ліньї. Анрі ж Ліньї — фінансист. Серед багатьох інших мав чимало акцій того товариства, що до його рудня належала.

Стурбований директор — буде гість лазити, нишпорити, придивлятися. Кому приємно, коли до тебе вищі приїжджають?

Пані директорова теж турбувалася — треба було думати як одягтися. Не провінціяли ж вони які-небудь некультурні.

Мати й дочка нетерпеливо чекали на гостя. Обидві сподівалися розважитися. Трохи відмінні були сподіванки матери й дочки, але в основному були схожі...

Шахтарів теж готували до зустрічи.

— Коли яка сволоч бовкне щось, то — во!

Уважно подивилися на урядникового кулака. Кулачина чималий. Як двигне іноді, то мало хто встоїть.

— Та як бовкнути, коли він по-нашому не розуміє, мабуть?

Урядникові зробилося ніяково.

— Ну, ти...

Готувалися на руднї гостя бачити.

Як би не Клара, не бачити б Жакові Росії. Модистка Клара з інтелігентної родини — причина подорожи.

Старий Ліньї і слухати не хотів за шлюб із якоюсь жебрачкою, що в неї не що-дня знайдеш п'ять франків. Багато франків має старий, любить їх дуже.

По-друге, як можна дозволити увійти до родини якійсь модистці.

— Але вона інтелігентна. Її батько був за акцизного інспектора.

— З якої родини вона не була б, модистка є модистка. Нас його величність король знає, у салоні нашому найперші люди, а тут на — модистка.

Забув мосьє Ліньї старший — хто був його батько. Звичайнісіньким м'ясом торгував.

Отоді можна було за модисток думати.

— З модистками, сам знаєш...

Жак скочив.

— Ти не смієш так говорити! Вона...

Старий схопився за черево. Иому дуже смішно. Молодість! Зелена молодість! Оце в дівки принадне обличчя, та не дурна, видно, то Жак вже й вірить, що вона не має ціни.

Кожна жінка має ціну. Починаючи від покоївки якогось поганенького панка й кінчаючи д... дамою „вели-

О. Довгаль
Дахи
дереворит

кого світу". Іноді ціна — шлюб, але це для одного лише чоловіка. Для решти ж ціна інша. Але кожна має свою ціну.

Нема в світі нічого, що не мало б ціни, нема нічого такого, чого не можна визначити цифрою.

Старий Ліньї сміявся.

Молодість! Зелена молодість! Ідеали з романтикою!

— Слід би тобі провітритися. Чи не поїхав би ти до Парижу?

Е, ні. Звідти вже виїхали. Ну, куди-небудь. До Ніцци, наприклад.

Жак вийшов похнюплений.

Клара не буде його. Вона не бере подарунків, а коли дівчина не бере подарунків, то віддається — тільки чоловікові.

Побачення з Кларою так туманять голову. Жодної з жінок не прагне він так. У ній є те, чого нема в інших — щирість. Не знала вона, що познайомилася з сином мільйонера. І видно було, що рада його бачити. Його — Жака. Не Ліньї, спадкоємця мільйонів.

Як виявилося, хто він такий, усе кінчилося.

Минулися недільні прогулянки за місто, коли так приємно поснідати сам на сам у сільській тиші.

Минулися вечірні вертання з театру, коли так приємно затримати на секунду маленьку ручку в своїй, а вона відповідає непомітним потискуванням.

Минулися щирі розмови.

Все минулося.

Батько Ліньї поставив питання руба:

— Або ця дівка, або — ми.

Значить — або Клара, або мільйони.

Жак поїхав подорожувати.

Куди їхати?

До Конго, Індії, Єгипту?

Не все одно?

Поїхав до незнаної Росії, де під розложистою клюквою п'ють чай, де білі ведмеді походжають іноді міськими вулицями.

Жак мусить застрілити хоч одного...

Між іншим, заїде на рудні, що частково і його батькові належать. А згодом належатимуть йому. Треба привчатися до справ.

Про те, щоб стати на конторську роботу, нічого було й думати. Гнат мусив визнати слушність Климового твердження, що він по-дурному повірив штейгерові. Штейгер не міг не знати, де вода, де глина, водою насичена. А таку ряду він дав Гнатові, щоб помститися, щоб дошкулити.

У Петрика збільшився від картоплі живіт. Щось не такий вже веселий.

Коли б усі дорослі, то забралися б і полетіли б куди-небудь, а з малим — куди?

Пішов Гнат до „дяді" найматися. Коли прийшов, Івана Гавриловича страшено кляла якась жінка.

— Щоб ти опух, як колода, щоб над тобою стелю зривали, щоб без покаянія здох, як собака, щоб подавився оцими грішми!

„Дядя" встав, узявши жінку за плечі, повернув її до дверей і випхав із хати. Защіпнув двері.

Жінка ще дужче заголосила.

— Причепилася, ніби її чоловік гроші у мене переховував. Оце як був вибух, загинув. Хтось їй набрехав.

— Умгу...

Нічого більше не міг сказати Гнат: Знав, що шахтарі іноді залишають заощадження в „дяді". Безпечніше було, не вкрадуть.

Розписок, безумовно, ніхто не брав. І вдова ніяк не могла довести, що в „дяді" були гроші небіжчика. На що ж вона сподівалася? На добрість? Не хворіли на це „дяді".

Жінка гупала в двері.

— Іди, а то врядника покличу. В холодну посадить за гармидер у добрих людей.

Іван Гаврилович знав, що з Палюка путящий шахтар. Охоче прийняв його на роботу. Але вдав, ніби робить велику ласку.

— Можна сказати, що люди мені вже й непотрібні.

— „Бреше, хайло“,— подумав Гнат — „багато розійшлося по селах на літню роботу“.

— Але я не животна яка-небуть. Раз людині робота потрібна — треба пошукати. Проходити штрека на 2-му горизонті* будеш. Оце й забойщик звідти іде. Ну, кінчив?

— Кінчив. Ледве витримав. Дихати нічим.

— Ну, молодця! Випий одну. І я з тобою.

Випили по одній і по другій.

Забойщик, безперечно, гадав, що це його „дядя“ частує. Він помилився — і те, що він випив, і те, що „дядя“ — все буде записане.

Вугілля вже вибрали. Тепер треба було підривати породу й кріпити.

Робили вчотирьох: Гнат, Кость, кріпильник один із підручним. За підручного був Онисько.

Іван Гаврилович вирішив привчати його до важливішої, а — значить — і дорожчої роботи. Платити йому він не платив, то й вигідніше було даремного кріпильника, аніж одгрібника мати.

Гнат із Костем бурили. Тримаючи забурка у лівій руці, били по йому молотком у правій. Забурок одскакував, довбнувши породу. У цей момент треба було повернути його вбік і знов так само до того ж місця притиснути.

* Вибравши вугілля на віддаленні 30 — 40 сажнів догори від головного штрека, роблять другий, рівнобіжний, штрек. Тоді йдуть од його догори. Там далі ще штрек і т. д. Ці штреки й називають на 2-му, 3-му горизонті.

Знов — удар, знов поворот убік і назад...

Кость мугикав щось. Пісню? Молитву? Не знати. Рухи його були надзвичайно розмірені, хоч і повільні. У такий спосіб працюючи, він виробляв багато і менше стомлювався.

Поглядав іноді Кость на Гната й посміхався.

Тоді, як штейгер пішов, лише він не сварився з Гнатом — бачив, що нічим не винний чоловік. Розуміли це й інші. Проте Клим битися поривався, а Кузьма страшенно лаяв кума. Та й як було не сердитися — сподівалися на такий заробіток, а вийшов пшик.

Вгризався зарубок у породу. Коротшого на довшого міняли, заглибившись. Бурили, й ложечкою на ручці довгій вибурки вигрібали — шматочки породи.

На сажень бурка, дві за день. Цілий день молотком бити...

— Я чув,— озвався, стомившись, Гнат до кріпильника,— що контора „дяді“ за одну ряму* два-двадцять платить,

— Два-двадцять?

— Еге ж...

— А мені за три рями з обшивкою — руб-десять.

Залишили працювати й лаялися, вираховуючи, скільки „дядя“ заробляє.

— Де ж правда... мать! За що йому гроші такі!

— Та — сволоч він така... мать! Він мені ані копійки не дає. За харчі роблю. Додому — каже.

Онисько аж страшний був у злості. Очі вирячені. Щось хоче сказати, але губи смикаються туди й сюди, і нічого, крім лайки, випустити не можуть.

А як сердитий, кращого засобу нема.

Що й казати, російська лайка—над усіма лайками лайка.

Одий майстер — німець вивчився мови. Коли робітники щось псували, лаяв їх, але по-заграничному, делікатно. Прикро було слухати.

* Одна пара стовпів, склепіння з верхняком на горі.

— „Рускі свіня“, — але хіба це лайка, хіба вона вплине?

І мусив майстер навчитися лаятися „як слід“.

Від цього збільшився його авторитет, і Густав Карлович зробився „нашим“. А то був

— Дурний німець —

бо навіть вилаяться не вмів.

Імперія несла якутам, чукчам, таджикам цивілізацію. Насамперед — горілку й лайку.

Тоді йшли місіонери із наукою про рай на тамтому світі, покору — на цьому.

І коли не дуже — то засвоювали „чужородці“ місіонерські слова, коли десятками разів христили їх попи, а ідоли з пукатими очима не лишалися без жертви, і не попівська, а шаманська „служба божа“ була авторитетною — коли примусові молитви засвоювалися погано, а покора вкорінялася нагаєм — лайка з горілкою сприймалися охоче.

Заливали горе народи горілкою, „душу відводили“ лайкою.

— А чому ти не покинеш його, коли він не платить тобі нічого? — спитав Гнат, коли Онисько перелаяв усі члени та всіх родичів „дядевих“.

— Батько казали...

— Що батько! Батько ж не робить, а ти. Значить і гроші тобі.

— Я йому, живоглоту... так і скажу.

— А як вижене?

— То хіба один „дядя“ та одна рудня на світі?

Це було правильно.

Били по зарубках молотки, цюкала сокира кріпильника, довбав Онисько лунки.

— Ось дерева нам забракне, — озвався кріпильник.

— Щось лісогони загаялися.

А вони мали цікаву пригоду.

Сина закордонного акціонера обережно водили шахтою. Був у директоровому плащі, щоб не змокнути

 й не замаститися, та з директоровим братом. Той знав французьку мову краще за інших. Директор — що-правда, сам із французів був, але давно до нашої мови звик, бо одружився з росіянкою, а всі розмови ділові теж були нефранцузькі.

Неодмінно брат директорів біля гостя був. За перекладача. Мало чим може поцікавитися гість, так треба відповіді „правильно" перекласти.

Ліньї оглядав шахту, цікавився, звідки йому гроші йдуть. Шахтарі ворожим оком дивилися на цього панича і нишком лаялися, щоб не почув директорів брат.

Коли ж одходили і ковтала все темрява, навздогін лямпам „високих" гостей шугала соковита лайка.

— Оглядати свою худобу прийшов, байстрюк! — виразно почав директорів брат.

— Велика, мабуть, цяця, коли сам директор лиже задницю . . . .

. . . .

І ще.

І ще . . .

— Це шахтарі перекликаються, щоб веселіше було, — пояснював гостеві сопутник.

У забій хотів залізти високо. Тісно було — шар негрубий — та гаряче.

Шахтарі підтримували й переставляли закордонні ноги, на власні плечі ставили й підсаджували, проклинаючи все на світі.

Незабаром гість стомився. Серце дуже билося, десятий піт виступив.

— Давайте — спочинемо. Будь ласка, сірники.

— Що ви?! Це ж смерть!

Упала цигарка з рук.

— Шахта дуже газова. Сірник — це вибух. Це — руйнація, смерть багатьох.

— Чому ж ви не сказали?

— Я мав за честь попередити вас, що шахта газова.

— Треба було попередити, що не можна палити, — буркнув Ліньї.

— А як же лямпа?

Директорів брат знизав плечима. Ніби освічена людина, а не знає лямпи Деві. З'ясував принцип конструкції.

— То коли газу більше за $2^1/_2$ відсотка, вибух неминучий?

— Так.

— А як ви знаєте, що ось нема $2^1/_2$ відсотків?

— На це газоміри є. Вони стежать за газом. Де збирається багато газу, туди забивають хід, або малюють хреста. Це тоді, коли вентиляція не може очистити повітря.

— А давно тут були газоміри?

— Не турбуйтеся. Тут не може бути багато газу...

Проте лізти далі не хотілося.

Що там цікавого в тому забої? Бачив вже забойщиків на проходці.

Злазили.

Коли стояв директорів брат на штрекові, Ліньї ще зсаджували. Грудка вугілля чи породи викотилася в когось з-під ноги. Все швидше котилася додолу і —

в лямпу директорового брата.

У метал ударила, лише тріснуло шкло. Коли б — вище, розбилося б.

Директорів брат зблід, швидко загасив лямпу. Гукнув на лямпоноса.

— „Шкода“ — несамохіть подумав шахтар, що все бачив.

Йшли штреком, стомлені. Йшли вдвох. Більше нікого не треба. Зараз на-гора.

Лямпоноса близько не було. Ліньї йшов без лямпи. Вже раз ударився у верхняк. Директорів брат лишив Ліньї біля лісогонів, а сам пішов по лямпу.

Сидить Жак, дивиться. Стомилися лісогони, а тут ще гостя такого лихий приніс.

Дивляться з-під лоба.

— А чи знає він по-нашому?

Ліньї дивився без думки.

— То ви по-нашому не знаєте? — звернувсь один сміливо. Ліньї щось шварготав, показуючи руками. Не розуміли й сміялися.

Гостеві прийшла фантазія допомогти лісогонові. Хотів узяти в його деревину.

— Та йди ти...

— Олексію, а як розуміє! — злякано один.

— Куди йому, заграничному! Допомога його потрібна! Байстрюк!

Ліньї все-таки взяв стовпчика. Передає другому, каже:

— Іті...

Як потрапив, так і вимовив.

Лісогони аж полягали, регочучи.

Ліньї хоче допомагати ще. Взявши деревину, знов повторив засвоєний „технічний вираз“ і передав далі.

Директорів брат із нерозумінням дивився то на лісогонів, то на гостя.

Шахтарі перестали сміятися. Коли цей йолоп зараз скаже...

Ліньї не сказав нічого. Йому хотілося на-горà. Вклонився лісогонам привітно.

— „Бідні, їм ще тут треба бути! І навіть запалити не можна... Бідні...“

Пішли. Лісогонам легше. Довго сміялися.

— Туди к бісу! Нема дерева. Що ж буде, Ониську? Не виробимо ми свойого сьогодні. Ну, і я поки-що лунки довбати буду. Сволочі, що вони там роблять...

8

Данилко побіг подивитися на шурфа. Чи роблять там що. Побачив знайоме — коняка барабана крутить, хлопець поганяє, із глибини підіймається букет, чо-

ловік із хлопцем руками вибирають мокру глину. Підійшов Данилко ближче і сів.

А коли хлопець одчеплював коня:

— А що — не можна на дишлеві крутитися?

Хлопець люто глянув. Йому й без того прикро було, що треба глину вибирати, а тут ще цей хлопчисько.

— Іди ти...

— А ти, Йвасю, лаєшся, мов справжній шахтар.

На шурфі тепер працювала так само артіль. Два брати і син одного з них. Того, що зараз у глибині сидів. Це був досвідчений шахтар — маленький, енергійний, з великими вусами.

Брат його, що оце на поверхні, справляв враження трохи тюхтіюватого. Це не був Кость із його повільними, але розрахованими рухами. Космачов молодший скидався просто на ліниву людину. Любив думати собі щось, не ворушачись.

— А тут раніш ми робили, — похвалився Данилко до старшого — коли хлопець такий сердитий, то що з ним говорити.

— Отут?

— Еге. Я, батько та хрищений. І ще троє в другу зміну. Клим, може знаєте, дядько Кость, той, що не лається. Це все ми зробили. Я коня поганяв і на дишлі їздив...

— Сволоч, — сердито Івась, — цей хлопчисько прийшов його сердити. На дишлі їздив...

Данилко дивився здивовано — чого це він лається?

— Чекайно-но, Йвасю...

— То чому ж ви покинули?

— Та глина, а штейгер грошей не прибавив і зароблених не дав.

— Ах..... мать!

Івась подивився на дядька — навіщо ж він оце лається.

— Чуєш-но, Іване, що хлопець каже? — гукнув шахтар у шурф.

— Штейгер тут людей обмахлачив.

Іван старший виліз із шурфа, обмащений глиною. І на вусах була. Ганчар якийсь, а не шахтар.

Розпитали Данилка докладніше.

— Обмахлачив сукин син ! Бо коли нам по 60 карбованців дає, то чому людям не дати...

Данилкові хотілося плакати. Ось цим штейгер так багато за сажень дає, а вони дарма робили.

Оце як штейгер ітиме увечері, побачить Данилко, каменюкою поцілить. Коли б у голову, хай би знав... Навмисне піде до штейгерової хати і буде там його вичікувати.

У молодому серці кипіла лють.

— Ти бога не боїшся, що проти волі батькової йдеш ?

Онисько вперто повторив своє. Він бажає надалі одержувати весь заробіток. Що схоче, те й пішле батькові. А до того, хай Іван Гаврилович порахує, скільки Онисько заробив, і скільки батькові післано.

Іван Гаврилович цього стерпіти не міг.

З розбитого Ониськового носа бігла кров.

Коли б не підскочили товариші, біда могла б трапитися — обтираючи червону смужечку, Онисько схопив каменюку. Щось говорив, але розібрати не можна було.

Зляканий Іван Гаврилович задкував.

Онисько побіг до Гната порадитися.

Улянка сиділа з Петриком біля каюти. Намагався втекти хлопчина. А сестра за сорочку тримає. Тупає Петрик ноженятами, махає рученятами, а вирватися не можна.

Прикро так малому. Кривдять, не пускають.

Заворушилося обличчя, скривилися губи.

— Ну, йди, йди...

Петрик одсунувся на всіх чотирьох далі від сестри. А тоді встав і побіг на вулицю.

— Е, туди не можна, роз'їдуть.

Пручається Петрик із сестриних рук. Плакати треба. А вона цілує малого. Торкнулася рука сестриних кучерів. О, приємно...

Малі пальці плутали волосся. Можна було на вулицю не бігти.

— Батька вдома нема. Десь пішли.

— А куди?

Улянка не знає. Зайшов дядько Кузьма і пішли кудись. Так собі.

Онисько почував себе погано. Нікого порадитися. Але думка вперта:

— „Все одно, не буду. Живоглот сволочний!“

Лежали в чагарникові. Курили.

— Що хотять, те й роблять. Що хотять, те й платять.

— Лісогони з деревом запізнилися, а мене оштрафував.

— Штрафи, виганяють... Що хотять...

— Один рятунок — усім укупі. Одного скривдять, так щоб усі проти.

Несміливо намацувалися шляхи.

— Нас же народ. Тисячі...

— Лихо — кожний сам за себе, решта дивиться...

Мерехтіло щось невиразно.

— Ех, не знаємо ми, як і що...

Тріснула поблизу гіллячка.

— А гарно хоч раз на тиждень полежати отак,— голосно промовив Гнат.

— А хмарки он які біленькі, — додав Кузьма, — мов гусяче пір'ячко. Троє останніх приєдналися до зміненої розмови — чагарник мав ворожі вуха.

Не можна шахтарям горичерева полежати, чи що?

Не знайшовши Гната, Онисько повернувся до касарні. Почав складати клунка.

— Куди? — байдуже запитав сусіда на нарах.

— Не знаю. А щоб робота та биття за одні харчі, то нема дурних.

Більш ніхто не звернув уваги.

Хто лежав на нарах, хто латав одежину, хто дрімав, а хто пісню тягнув. Не передбачалося кінця пісні, не видно було кінця нудьги. Що ж робити, як не співати?

Шанували пісню шахтарі. Горе своє заливали нею. Починаючи від дівчини на сортувальні.

Хотілося випити, а не було звідки. Що можна було, пропили вже, а гроші будуть не раніш, як за тиждень.

Найзавзятіший п'яниця Тимко Курчаков, коногон, скочив із нар. Подивився туди - сюди.

Обдерті стіни, стеля з величезними шпарами, закурена, павутиння чорним мереживом. Шматочок глини висить на павутинці, з розбитого й до того ж одчиненого вікна вітрець ворушить його. Коливається глина.

Нари, що на них у робочий день покотом сплять, так щільно, — додай одного, й розташуватися ніде.

Вмурований казан, де варилася їжа. Пара й дим підіймалися під стелю. Довжелезний стіл із лавами обабіч.

Смокче в Тимка під грудьми. Подивився ще раз на касарню — хлів. Степан ось оглядає чоботи.

— А Лейзер дав би карбованця за них до получки. Давай, занесу.

Степан незгоден. Слово, друге . . . Одвів руку Тимко. Степан схопив і покотилися.

— Андрію! Андрію! — кричала куховарка.

Вбіг „кухар". Глянув, зрозумів і з віртуозною лайкою стрибнув до порушників ладу. Справа закінчилася потрійною лайкою, бо куштувати кулаків „кухарових" не було бажання ні в Тимка, ні в Степана.

За найстаршу в касарні була куховарка. Вона готувала їжу, чай (його можна було пити цілий день) і доглядала ладу.

Це — „влада законодавча“. А за виконавчу був „кухар“. Буде помилкою гадати, що він куховарив. За його обов'язок було задовольняти інтимні потреби куховарчині. За це його годували, давали кращі шматки.

А коли куховарка вважала за потрібне встрянути у сварку чи примусити когось що-небудь зробити, і виявлялася неслухняність — на передній план висувався „кухар“ — людина завжди з великими кулаками.

Не один виснажений шахтар заздрів „куховаровому“ існуванню.

Тимко незадоволено відійшов до вікна. „Кухар“ пішов грітися на сонці.

Нудьга висіла в касарні.

Ліниво повівав вітрець, ліниво коливався шматок глини на павутинці.

Поганий настрій панував у касарні. Тимко трохи розважив лайкою та заміром битися.

Так і не довелося б у той день випити, коли б Іван Гаврилович не допоміг. Зібравши всіх до попа й ухваливши стягати 1/2 відсотка на церкву, прямував він додому. Згадав, що получка була давно, і шахтарі „безгрішні“ * мучаться.

Зайшов „подивитися, як хлопці живуть“.

Тари-бари, за те, за інше.

— Та що так балакати всуху. Біжи-но хто до баби по пляшку. Вип'ємо по келішку ради свята.

По келішку було мало. Це було — ніщо. Лише роздратувало.

Кінчилося :

— За ким записати ? Я — такий чоловік, я добрим людям завжди допомогти ладен.

За ким записати — знайшлося. Тимко побіг по горілку. Почалася п'янка.

* Без грошей.

„Дядя“ пішов задоволений. Винного гроші шахтаря міцніше тримаєш в руках. До того ж горілку „дядя“ продавав із належною надвишкою.

До касарні повертався Онисько. Згадав, що пашпорта треба взяти. Завтра, значить.

Іван Гаврилович ніби не помітив неслухняного.

— „Так він летіти, сукин син, збирається. Почекай же“.

З касарні лунав п'яний галас. Брудна лайка виразно перемагала все інше. Раптом тиша. Тоді новий вибух. Билися.

9

Перед стомленим подорожнім виросла рудня. Мов хтось відсунув заслону.

З горбка було видно все.

Ось височенний димар, і з його кучерява зачіска диму. Поблизу здіймалася над будинком вежа з паличок. — „Залізна“, — подумалося.

Під накриттям вежі двоє коліс.

Стоять.

Закрутилися поволі.

Швидше.

Миготять шпиці. Від коліс павутинки тягнуться до близького будинку.

Від будинку, де вежа, в повітрі висить естокада. В один бік і другий. З одного червоніють залізничі вагони, просто в них сиплють вугілля з естокади.

А коло другого кінця естокади здіймається гора. Це висипана порода.

Що-дня зростає гора.

Порпаються люди в грудях земних, видирають шматки її тіла. Одні розвозять далеко-далеко по світі, а інші викидають, непотрібні.

Здалека жовтіє породна гора.

Ще скілька будинків, менших.

Недалеко до рудні. Подивився подорожній під ноги. Там, глибоко, йшла робота.

Лежить, можливо, забойщик і довбає. А, може, штрек іде в тому напрямку, де оце на поверхні шлях. Небагато будинків на рудні. Головне все під землею. Близенько — другий димар. Знов вежа, знов павутиня. Це другий спуск у шахту, меншу.

Колом розкинулися біленькі й руді каюти. Ось догори шерегами землянки. Обабіч — безладно — ще багато. Скілька довших хлівів — касарень (на „Собачівку" дивився подорожній).

Все голе. Ні деревини.

Осторонь зеленіли садки. З них виглядали гарні будинки: адміністрації.

Очі подорожнього спинилися на великих будинках, розташованих осторонь у чималому квадраті. З димарів веселий чорний дим.

За сусіду в рудні був машинобудівельний завод. Незламна криця пливала там рідиною. Лляла її рука людська куди треба, даючи форму за бажанням.

Не чув подорожній, але вгадував шалене грюкання молота, що йому штанга залізна — дрібниця, схоче людина — розплющить штангу на смугу завгрубшки у волос.

Під'йомні крани, величезні казани, маленькі машини — на ланах працювати — робив завод.

Хапали груди розпечене повітря.

Шкода, що й решту одежі не можна було скинути. Небагато її, а все легше б...

Піт обтирати ніколи. Метал не чекає. Пильно дивися, щоб своєчасний був потрібний рух.

Розпечене повітря, страшенний гуркіт, рясний піт.

Подорожній ішов вулицею рудні й оглядався.

Куди?

Вітер підхопив куряву.

Перед тим, як летіти, пішов Онисько до „дяді". Іншого.

— А пашпорт?

— Та в урядника ж.

„Дядя“ поцікавився, чому Онисько пішов від Івана Гавриловича. Парубок не мав причин критися.

— То ти, ледащо, сподіваєшся, що я тобі „п'ятьорку“ в день платити буду, чи що! І року на шахті не робиш, а вже найперший шахтар? Смаркач ти, а не шахтар! Іван Гаврилович не жулік якийсь. Тільки дурний, що такий добрий. Одгрібав, а він годував тебе, та ще батькові гроші посилав. Та ще на махорку... А тобі мало.

„Дядя“ мав вільний час і міг поговорити.

Пішов Онисько по пашпорта.

— Це ти і є Онисько Кудрик?

— Я.

— Прострочений твій пашпорт. Непотрібний. Доведеться етапом додому.

— Як — прострочений?

— То ти що ж — краще за мене знаєш! — загримав урядник. — Іди та вклонися Івану Гавриловичу, хай напише про пашпорт до волости. Поки в його будеш — не чіпатиму. А то зараз же етапом.

Гнат нічого не міг порадити Ониськові. Не міг цього і гість (наш подорожній). Тримав він Петрика й лоскотав. Петрик сміявся й тягся до чорної чуприни.

Справа ясна, „дядя“ хоче примусити тебе й надалі робити в його задарма. Урядник за його руку.

— Невже ж етапом!

— Етапом — не етапом, а чіплятися буде врядник. Штейгер, „дядя“ та врядник — рука руку миє.

Пішов Онисько похнюплений.

Стискалися кулаки й хотілося плакати.

Гнат розповідав, як із ним на шурфі вийшло, як штейгер на його сердиться за вибух.

Знайома вже гостеві ця історія — випадково на рудні почув. Тому і зайшов саме до Гната — родючий ґрунт підготувала адміністрація, сій лише...

— Людей нищитимуть, а ти мовчи...

— Він не міг не знати, що там глина з водою. Ось іншим 60 карбованців за сажня дає, а мені й за вироблене не заплатив...

— І нічого зробити не можна?

— Не можна... Що проти штейгера можна? Нічого...

— Зараз не можна,— з притиском сказав гість.

Гнат уважно подивився.

Товариш почув товариша...

Онисько зрікся пашпорта. Хіба не живуть люди без пашпортів? Коли звідси етапом іти, то вже краще з іншого місця.

За плечима був клунок.

Куди?

Не додому. Там дві десятини й п'ятеро ротів, крім його.

Чагарник переходив у молодий гайок.

Було приємно йти холодком.

Жалібно запищала якась пташка.

Онисько стомився. Ось струмочок дзюрчить, вмиваючи коріння схилених дерев. На дні ворушаться біленькі камінчики. Мирне дзюрчання покрив гудок.

Онисько здригнувся.

Хай він буде проклятий, цей гудок!

Там „дядя“ й урядник.

Хотілося їсти. Поснідати йому сьогодні не дали — Іван Гаврилович ледарів не годує. Сказав куховарці нічого не давати Ониськові, поки не буде іншого розпорядження.

Весело зеленіла трава. Сів. Смачний голодному шмат посоленого хліба.

Вода в струмкові холодна.

Квапитися — куди?

Можна лягти й спочити.

Десь недалеко голоси. Хто це може бути? Йдуть люди?

Ні, на місці.

Прямував Онисько стежкою. Голоси — ближче. Піднявся з долини.

Із землі виходила накриттям велика землянка. Осторонь коловорот, як над криницею. З двома корбами. Від коливорота рейки на кілька сажнів. Обабіч вугілля насипане.

Горів огонь, і варилося щось у казанкові.

Навколо лежало п'ятеро обдертих, замащених людей. Двоє негрів у вугіллі.

Змовкли й дивилися на Ониська.

Несміливо підійшов.

Під ланами вугілля, хто знає куди, тяглося. З багатьох селянських земель можна було до вугілля докопатися. Деякі селяни й здобували його самотужки.

Оце й була одна з селянських шахт.

Не дуже складна річ вибрати породу і довбати вугілля, якщо воно неглибоко.

Замість кліти з могутньою машиною тут був коливорот з двома цеберками.

Ним і підіймають вугілля.

Наб'ють вугілля, а тоді на хури й до скупщика. Вдвічі дешевше, ніж із рудні.

Не раз із маленької шахти робилися більші. Замість коливорота ладнали барабана, як оце на шурфі, тягли насамперед однією конякою, а далі — двома. За рік-другий становили машину.

З маленького кустаря робився маленький капіталіст. За великим хижаком гірничого капіталу йшли маленькі хижачки.

— Та тут таких шахт штук із двісті. Ми оце почали. У нас нічого робити. Ось за верству є чималенька шахта. Піди, може й приймуть.

Обтерли руки (струмок недалеко, але навіщо митися, коли зараз знову замастишся?) і взялися до картоплі. Дали й Ониськові.

— Коли б сала, — озвався хтось.

— Нема, та й піст зараз, — одповів той, що радив Ониськові йти на іншу шахту. Онисько догадався, що це господар шахти.

Була в його, що-правда, в коморі невеличка боденька. Дещиця сальця була на дні. Але годуватимеш робітників салом, без штанів ходитимеш.

Давати робітникам сало. Та ще в піст. Гріха на душу брати...

Ось він, сам господар — їсть те саме, що й усі.

Вдома — ну, це інша справа...

Ониська прийняли на селянську шахту. Належала вона одному з „дядей“. Разом із Ониськом було 11 чоловіка. Серед них двоє коногонів — двома кіньми тягли вугілля. Оце за коногона й прийняли Ониська.

— Гроші на покрову, а поки — повна харч із тютюном.

Згодився.

ДАЛІ БУДЕ

МАЙ-ДНІПРОВИЧ

РАНОК

На сході сонце — злотодзвін
над сіроокою тишою.
Червоно-злотною рікою
Залито ниви і сади.
І тане сизий сивий дим
Туманів ранішніх по полю.
Гей, сонце! Вічно будь зі мною,
Щоб вічно був я молодим!

Піднявсь творець життя й природи.
Піднявсь і радість світлу ллє.
Шумлять лани. Сміються води.
Розправив ліс чоло своє.
Байрак ухмілку десь ховає.
Гаї шепочуть. На буграх
Каміння сіре оживає,

Прокинувсь люд і звір і птах.
І ви прокинулись, заводи —
бадьорим закликом гудки!
І ринуть юрми гомінкі
в навстяж розчинені ворота.
А там цілує вже станки
і стеле радісні полотна
привітний промінь щирозлотний
крізь припорошені шибки.

Вставай до праці всі, кто спить ще,
кого ще давить ночи гніт!
Затопим зір в майбутні дні —
і далі, далі! Вище й вище!
На сході сонце — золотодзвін.
На сході сонце буйногрою.
Гей, сонце, вічно будь зі мною,
Щоб вічно був я молодим!

ПЕТРО КОЗЛАНЮК

ВАРІЯТ

Як Семена зліцитували за довги та податки й наказали до двох місяців вибратися з хати — він оскаженів.

— Гей, люде, уважайте на мене, як на писане яйце, бо я дурний, бо я варіят тепер. В мене вже ні хати, ні бога, ні сумління — тай криміналу вже не боюся... Буду як найгірший кальвін окрадати церкви, буду, як вічний кримінальник підпалювати панів та богачів — бо в них я всю снагу, все своє здоровля лишив!..

Мужики й баби, що дивились на ліцитацію, та слухали тепер Семена, голосно співчували йому, та раді були б довбнями позатикати свої вуха од таких слів.

Таки направду утратив чоловік розум з горя?!

— Ви, ґазди, не дивуйтесь, але я таки варіят уже, тай кінець. Не Семен уже й не господар — тільки

скажений пес. Беру жінку тай діти в жебрацьку торбу і йду по дорогах людей нападати!..

Семениха біля порога хлипала, як у дзвони била. Дивилась на хату та на людей, гей би крізь густий туман, тай серце в неї тріскало з жалю.

Ґаздині ж бились журливо об запаски руками тай собі ж помагали плакати Семенисі.

— Цить, небого, й не флинькай* мені, бо тепер уже панею будеш. Дістанеш у місті золоті сукні й фартушки, будеш виплікувати чужих бахурів** та будеш панам марципани робити... А я буду їм черевики глянцувати, печі запалювати та з-під них виношувати — й будемо, небого, панувати обоє!

До людей:

— Але в мене вже, ґазди, і душа десь пропала, і серце потріскало на четверо, наче старий постіл. У грудях уже ні серця, ні душі — сама злість, як у ката. Отак перерізав би зараз косою всіх панків і багачів, як непотрібне бодяччя, та навіть би й не скривився з жалю... Бо я на їх панстві й багацтві своє здоровля та свої молоді літа зпендив*** — а вони пили з мене кров, гей ті тхори та таки вкінці і допили та дорізали мене без ножа!

— Такий я, люде, лютий та не добрий на цей світ, що перевернув та роздер би його на шматки, як ту паршиву жабу.

Показував руками, як би той світ бідував у його жменях, потому повертався до Василька й Марічки, що дерев'яними ковбочками сиділи на призьбі.

— Підемо тепер, небожата, на песю маму — порозлітаємось по світі, як ті тріски по болоті... Ми з мамою будемо в місті панам воду носити — ви по чужих селах багачам хвости підтирати. Проклинайте ж тепер, сироти, лайдацького тата й маму, що сплодили вас на

* Не флинькай — не шльохай, не плач.
** Хлопців, парубків.
*** Розтратив, продармував,

світ багачам на втіху та на послугу й поштуркання... Проклинайте, небожата, на увесь світ, бо тато й мама тепер варті того, що сплодили вас і не могли вигодувати...

Семен уже охрип і дрожав тепер зі зворушення.

— Або візьму та й порозщибаю вас до одвірків... люде в селі не подивуються, бо варіят розуму не має. Отак зловлю одне за одним за ніжки тай лише трісну голівками до одвірків. Хай пани з багачами не поштуркуються моєю кров'ю та не випасаються на нашім горю, бо досить уже їм моїх звуглених печінок!

Знова до людей:

— Тато з мамою — казав би хтось — вилігувався ціле життя в перинах, жер що дня цукри й солонину та вбирався в шовки і прогайнував, лайдак, маєток дітям... А тепер збирається, гунцвот, дітям голови розбивати!

— Але я не буду їм голів розщибувати... Я їх ще навчу голови розбивати тим, що зїли нашу працю й здоровля у палатах, що за нашу кров плавають у золоті та шовках, що забрали мені ґрунт і хату на курви та музики... Оцего їх навчу тепер тай самий буду хіба таке робити. Суду тай шандарів * уже не боюся — хай вони тепер мене бояться... Бо я, люде, вже не христянин, я лютий звір... Вони мене ограбили до тіла тай до кісток і пускають з дітьми на жебри!..

Тер зубами об зуби, гей би двома шорсткими камінцями, і затискав пястуки, начеб хотів люто кидатися на когось.

— Не падайте, куме, в розпуку, тай не беріть собі такий великий туск ** до серця... Наше життя — як то кажуть — у божих руках, тай шкода тріпатися дурно! Захоче пан - біг — покарає христянина, захоче — помилує тай знову виведе в люди.

* Жандарів.

** Сум.

Це хтось із ґаздів узявся так розраджувати Семена.

Але Семен запалив очі, як головешки, тай подивився так на нього, як би він йому рідню маму зарізав.

— Я, ґазди, стянув би того бога за ноги, як останнього лайдака, як би мав силу... Я працював усе своє життя, як чорний віл, тай виповзав собі коліна до кісток перед образами... А він показав мені дулю під ніс тай поміг панкам і багачикам обдерти мене догола!..

— Най такі боги по криміналах вуши* б'ють, ніж мають пускати бідний нарід з торбами!

Баби охкали й хрестилися, чоловіки боязко оглядалися позад себе, а де-які гомоніли собі нишком, що воно й це правда.

В коршмі.

Три дні підряд Семен сидів у коршмі, як останній п'яниця.

Жльопав з горя погану горілку, гей напасена корова воду — пропивав навіть останню свою одежину.

Пив, гримотів у стіл пястуками, аж пугарі підлітали й розбивались об долівку, та грімко викрикував на всю коршму:

— Пиймо, мой, один з другим, бо й нас нужда п'є... Пий і не жалуй собі цеї гіркої ніхтолиці**, бо все одно будеш жебраком, не ґаздою. Панків та неробів поназліталось тепер, як трави та листя — буде ще кому людську кров пити!..

Біля чорних і капарних од бруду столів сиділи мужики тай потягали гірке пиво зі шклянок. Кривились квасью*** і від поганого пива тай від таких гірких слів Семенових.

Здурів чоловік на старі літа з горя, тай уже!.. То був колись спокійний та поважний, лиш би говорити

* Воши.
** Ніхтолиці — шлюха, повія.
*** Погана горілка.

 з ним, а тепер варіює осьде п'яний, гей чорна ніч у пилипівку . . . Гай-гай, що то злиденне життя з людьми не виробляє!

— П'ю, аби запити своє горе, аби втопти в отсій бразі свою честь господарську. Бо я вже, люде, не ґазда — я помійник панський, різало та пороло б їх матір у печінки! Ціле життя крірвав* чоловік гірко день і ніч, аби було де на старість свою дурну голову приклонити, а тепер іду з дітьми на псів хвіст, наче остання курва . . .

— Люде! Свищіть та голюкайте тепер за мною в слід, як за ніхтолицею! Бо в мене вже ні хати, ні поля, ні господарства — немає вже й чести та поваги господарської . . .

В мене лиш порядна жебрача торба тай грабова палиця, аби від людських собак обгонитися. Отак за двацять років догосподарювався!

Ґазди зідхали журливо на всю коршму, гей ті чорні ковальські міхи в кузні, а Семен шпурляв келишком у стіну, наче своїм ворогом лютим.

— Але я тою палицею панкам-рабівникам ребра поломлю, але нею увесь світ переверну! Мені не треба такого дідьчого світа, що одним дає перини й розкоші, а другим лише злидні й муку . . . Я кусатиму тепер цей світ, як той пес скажений, я буду його на кавалки щипати, як свого ворога . . .

Семен скреготів зубами, як навіжений.

— Але ви не думайте, ґазди, що я при своїм розумі та говорю таке на вітер . . . Я дурний тепер і божевільний, тож мені все одно. Буду тепер битись і різатись, як розбійник, бо я дурний тай ви всі дурні! Думаєте собі, що ви ще ґазди, а ви такі жабраки, як і я. А як ще не такі, то скоро будете такими, бо Польща зігнала панів, як гайвороння . . . Буде ще кому вашу кров випити!

* Крірвав — важко працював.

Семен кидав слова в повітря, а вони осами пхались у мужицькі мізки. Заверчувались туди гострими сверличками й віщували мужикам у головах Семенову долю.

— А як ви ше, ґазди, при розумі, то спам'ятайте мене. Опам'ятайте, бо я варіят тай зараз нароблю головництва! Піду тай жінку й дітей порубаю або панкам і багачам кишки повипускаю. Не маю я вже де з дітьми притулитися — най і багачі не розкошують на моїй кервавиці! Підпалю двір і село, підпалю церкву й богові небо тай буду тоді кричати на весь світ: Люде! мене ограбили панки з багачами! Я на них працював усе життя, аж шкіра на череві тріскала, я ту хатину й кусочок землі своїм потом і червоною кров'ю полляв!.. А вони нагонять мене від неї та пускають з дітьми на жебри, бо я не мав чим панкам податки платити, бо я мусів що року в багачів хліба купувати...

Тепер Семен дико зривався зза стола й намагався кудися бігти.

Але мужики ловили його зараз чорними й дужими руками й насилу знову садовили на стіл.

— Дай-но, Мошку, сюди горілки, бо ми хочемо напитися с кумом Семеном.

— Не кажіть мені: куме, та й Семеном не кличте, бо я вже — волоцюга і панський наймит... А як будете сміятися з мене, то я вам голови порозвалюю. Бо я, люде, недобрий, бо я злосний, як пес...

Сяк-так Семена вспокоювали. А нишком між собою:

— Отаке, видите, над усіми нами висить. Всі подуріємо та підемо на жебраків!

— Бо тепер такий час, що лиш давай, давай і давай кожному дідькові. Наша земличка дробиться на дівочі бинди, пани свою тримають, як у зубах — а тут годуй, хлопе, дітей панським канчуком і ще копицю податків плати що року!

Журба лізла у голову, наче червяк у землю.

— Гей-гей — і доки ж це воно так буде?!

* * *

Десь аж по північі вели мужики Семена до хати. Держали його попід пахи, як нелітню дитину, бо був п'яний и важкий, наче та глина на мочарах.

Волочив по дорозі ногами, гей мокрим лабузинням по стерні, тай горлянив на все село давніх парубоцьких пісень:

Ти гадаєш, файна* любко, що я тебе хочу? —
Я такими дівчинками коноплі волочу.
Породила вівця німця, а ляха — кобила,
А руснака-неборака — мати чорнобрива.

Співав по давньому, по парубоцькому,— як співав колись, до дівчат ідучи. Задирав голову до зір, гей би хотів злинути до них, тай вигукував на весь рот, аж заспана ніч хвилювалась:

Ой, горілки, брате, п'ється — горілка минеться,
А як згадай за дівчину — серденько кинеться.
А як згадай за дівчину тай за її неньку,
Що вона її породила таку хорошеньку.

Нагадував собі молоді, парубоцькі часи тай співав. Гейби хотів своє горе піснею вилляти, гейби намагався співанкою свої злидні і долю перекричати.

Горілка в грудях пекла й палилась, наче дрова в печі. Запалився також червоним румянцем і край неба на сході. Ніби зі сорому, що старий уже, як бик, Семен парубоцьких пісень співає.

Як переходили побіля панського двора, то Семен став. Уперся ногами в землю, як упертий баран над водою, тай довбнями затиснув пястуки.

— Мой! — оцей з мене молоду силу висмоктав — шляк** би 'го трафів!.. Оцей мене на старість з хати нагонить!

* Гарна.
** Зіпсоване німецьке Schlag — удар.

Заскреготів зубами, як жорнами, і заревів, аж птиці сполохались у панському саді:

Бодай пани панували, бодай пани жили —
Бодай пани в криміналі кайдани носили!
Ой, підемо, пане-брате, до пана, до пана...
В него грошей повні міхи, золота сукмана.
Грався-грався пан з дівчиной — лишив їй немовля —
Аби бідний не мав біди, а пани — здоровля.

Потому Семен реготався, як навіжений. Реготався до сліз, бо казав, що він тепер вільний і багатий — його увесь світ.

А як ішли вже Семеновою вулицею, то подекуди стрічали парубків побіля людських воріт. Вони тужливо бреніли в сопілки та на підсмішки — глузували собі з Семенового співу.

Семен сердився й кидав у них капелюхом, наче бомбою на войні. А потому виривався з мужицьких рук та хотів битися з парубками.

— Мой! Не регочися, один з другим, гей та кобила на ярмарку, та не заглядай дівкам під запаски — але йди Польщу вали та бий!.. Бо сядуть тобі панки на плечі і зануздають, як конину, тай будеш бідний, будеш тоді ту кров свою проклинати, що пани не допили та що тримає ще тебе при житті.

В хаті ж Семен робив бучу. Тягнув з печі старого батька за ноги і кидався на жінку кулаками,— а діти пищали зі страху, гей синиці.

Робилось пекло, але мужики якось успокоювали Семена згодом.

* * *

По двох тижнях...

Сім'я в послідне обідає гуртом у своїй хаті.

Старий батько Семенів — Михайло — на широкому глиняному запічку, Семен з жінкою й дітьми біля стола, як лише на різдво й великодень. Їдять варені картоплі з квасною, огірковою росільницею.

Обідають і зараз будуть вибиратися з хати. Василько й Марічка йдуть в найми до багачів у сусіднє село; жінка — поки - що за прачку до панів у двір, Семен же йтиме у місто шукати роботи. Може де - небудь там на фабрику притулиться або до панів за наймита впрохається. Як же не вдасться таке, то буде волочитися й красти що попаде, бо жити треба. З голоду здихати Семен аж ніяк не збирається — хай пани здихають!

Найгірше це зі старим батьком... Він уже заробити на себе не годен, ані теж красти не зуміє. Йому б тільки теплої печі й смерти хутко, а тут... І печі вже немає, тай смерть не приходить по старого. Оттаке о хлопське!

Семенові сохне голова, гей та липова тріска на сонці, де б то подіти старого батька? Воно вже ані оставити його де - небудь, ані з собою куди взяти... Бодай же таке життя ясенні громи розтріскали!

Обідали. Але їжа в горло не йшла, бо там хтось гей би дерев'яних ковбічків понатикав. Треба було силкуватись проликати страву аж сльози виступали з очей.

Семен:

— Їжмо ще отак всі, їжмо, бо від тепер будуть уже їсти нас злидні та всякі головоїди нетрудні*!

Старий Михайло співчутливо дивиться на сина.

— Та цить уже мой, та дай хоч дітискам наїстися!

— Хіба ж я що кажу? Говорю лиш, що йдемо всі на собачу маму тай не маємо де вас притулити!..

Мовчанка. Глухо калатають ложки по глиняних мисках і так же глухо зідхає старий Михайло.

І по хвилині:

— Мною вже, сину, не турбуйся, мені вже як то кажуть — чисниця до смерти. Як не буде де зігрітися

* Нетрудні — люди неробітньої класи: паразити.

в зимі, то заков'язну десь під плотом за пару хвилин. І собака не гавкне! А тепер ще літо тай журби мені нема. Буду доглядати людської худоби й гусей та дістану за те кусень черствого хліба й соли... Не здохну з голоду.

— Ой, уже ви, тату, годні якраз людську худобу пасти! Закашляєтесь отам на майдані тай лиш закотите ногами в рів.

Обидва важко зідхають, і Семена щось прикре, нестерпуче дряпає в горлі.

Михайло:

— Годен, Семене, не годен — тим не журись, я ще раз тобі кажу. Журись от онтими дітисками та жінкою, щоб найти їм таке гніздо, аби багачі не послугувались ними. А я — пусте! Мені вже лопата тай яма дасть пристановище.

Семен туманіє й гірко, непомітно собі усміхається.

— Вже я, тату, тепереньки й нароблю їм, уже я й настараю для них на старість!..

Михайло махає рукою, ніби й не слухає Семена.

— Ая, небоже! Працюй, щади, рабуй і кради — бо тепер такий світ настав. Один другого грабить, один другому очі вибирає, щоб забагатіти... І один має багацтва та достатків, аж йому очі з лоба лізуть від розкошів, а другий мре з голоду та йде з дітьми на жебри...

Михайло хутко відложує миску од себе й по старечому закашлюється.

Семениха ж пускає рясні сльози по столі. Боляче дивиться на поважних, сумовитих діточок і розпачливо ломить руки.

— Васильку... Марічко. Сиротята мої нещасні!.. Хто ж вам тепер білу сорочину дасть у неділю?

Михайло:

— Цить, небого-невістко, не завдавай жалю дітискам. Мала би вже розум та перестала сльозити що днини!

До Семена:

— Бо тепер, як видно, не доробишся й не житимеш самою чесною працею. Ціле життя і я горював, та ти не дармував і... йдемо тепер від хати, як останні лайдаки! Бо світ поганий і паршивий, бо він лютим ворогом для бідних. Отже світ поганий — будь же й ти таким тепер, Семене. Інакше не можна. А покращає він — і ти тоді змінишся...

— Розумієш, Семене?

Семен ще хвилину дивиться вперто на батька. Потому схоплює руками голову й важко, похмуро задумується.

— Ех, тату!..

І згодом у нього входить злість. Лихий вже, гей собака, шпурляє ложкою в кут і рве на шеї зав'язки од сорочки.

— Оттак кажете, тату?.. Правда ваша. Еге!..

Семениха не бачила вже білого світу зза сліз.

На подвір'ї повно людей. Сім'я вибирається з хати й з рідного села та йде за розтіч по світі.

Вже в сінях Семен прощається зі старим батьком. Потрісканими губами припадає до дрижачих батькових рук і серцем вибачається за свою долю пагану.

— Думав я, тату, що хоч на старість вашу журбу заколишу, гадав, що хоч під вашу смерть постелю білу варету... Але трудно тай не маю часу, бо йду тепер світ завойовувати!..

Семениха хатні пороги гіркими сльозами поливає.

А тоненький діточий плач біжить зі сіней на подвір'я між баби і нароблює тут лементу, гей біля домовини з мерцем.

Цей бабський плач і твердих мужиків не минає.

Вони від нього м'якнуть ураз, наче пшеничне тісто, й непомітно собі збиваються в поодинокі тісні гурти.

— От, люде, часи. Ото пускають християнина — пустило б їх з вогнем у печінках!

— Це життя? Та це, мой, пекло та мука хлопська — бог би їх побив!

— Гей, люде, думаймо щось, сараки!.. Думаймо тай киваймося якось до дідька, бо всі підемо на псів хвіст та виздихаємо, гей мухи.

— П'ють нетрудні нашу кров і життя, як ті чорні п'явки, бо ми барани дурні...

— Най, люде, п'ють ще більше, най уже нас розуму понаучуть!

Миттю між бабами знявся ще більший лемент та голосіння. Семениха з дітьми прощається. Голосила та заводила при цьому, наче би за їх домовиною ступала, Семен одпихав її від дітей.

— Вступися, стара, і не рви дітям серце, бо зараз тобі амінь зроблю! Отак лише хомну, небого, тай по тобі.

Після цього дід Михайло гладив онукам голівки й давав їм ліскові бучки до рук. Аби від багацьких собак обгонилися небожата.

А Семен утикав дітям за пазухи по шматкові чорного хліба. Потому дав їм іще по кусневі старої витертої вже верітчини й наказував, як мають поводитися в наймах.

— Отак розбігайтеся по світі та ростіть, небожата, як буряни під плотом. А як будуть вас багачі збиткувати та днями їсти не давати, то позакусуйте зуби й лише терпіть, заки повиростаєте та вберетесь у силу. Потому відплатитесь їм за все лихо. А доки терпіть, біднята, й мені тільки жалійтесь на все при нагоді. Інший ніхто вас не пожаліє... А я буду думати про вас, діти, день і ніч, я аж до гробової дошки вас не забуду...

Зігнувся й розцілував дітей по холодних, позаплакуваних обличенятах, потому повернувся до подвіря.

— А ви, ґазди й жінки, будьте здорові, тай простіть, як обидив кого чим-небудь або сказав кому лихе слово!.. З біди та нужди чоловік розуму лишається. Але проте любив я вас усіх, як свої сни про краще

наше майбутнє, і гадав, що з вами й духа визіну та до гроба піду. Але...

Махнув лиш рукою, здоймив хутенько з голови капелюху й низько уклонився всьому подвір'ю.

— Будьте ж тепер здорові, сусіди й не-сусіди, та хай вам ведеться в господарстві краще, як мені!

Подвір'я загомоніло враз, наче велике дупло джмелів.

Мужики й баби по черзі йшли до Семена й цілувалися з ним в уста.

— Будьте ж здорові, Семене. За селом і за господарством не бануйте* дуже, сараки, бо воно уже не поміч тай не потіхи хлопові... Одна мука і вічна грижа!

— Ая, ая!.. Щасливої дороги, куме, та хай вам пощастить кращу долю найти. А своєю лихою годиною не переймайтесь дуже — таких, видите, пролетарів, як то кажуть — цілий світ... Коби лиш були розумні та вміли зібратися й порозумітися всі. Оце аби вміли!

— А якбись-те, Семенку, найшли десь добру фабрику або поплатну роботу — то й нам сюди переказуйте... Пішов би чоловік і в пекло з цих гараздів.

— Оце, оце не забудьте, сусідо!.. Такі, видите, гаразди та розкоші, що кинув би тут усе, як ворога, лиш би міг де на фабриці утримуватись.

— Ой, то-то кинув би та втік на край світу!

Семен обіцяв, що не забуде цього. Коби лише здоровля та найти щось доброго... Але чи найдеться? Вони ж знають, що бідному всюди вітер в очі.

По цьому мужики важко виходили з подвір'я — вийшов уже понуро й старий Михайло з дітьми зі сіней.

Семен здрігнувся всім тілом. Потому сильно потер долонею нахмарене чоло, перекинув на плечі подорожню торбину й, силкуючись бути бадьорим, потиху підійшов до жінки.

* Банувати — нудитись, побиватись.

Артемівців зустріли на вокзалі письменники і представники громадських організацій. У виконання широкої програми ознайомлення артемівців з осередками української культури, відбувся великий літературний вечір у Будинкові літератури ім. В. Блакитного.

На наших знимках у горі: письменники, члени ВУСПП, т. т. І. Ю. Кулик, В. Сосюра і письменник тов. Арк. Любченко з робітниками, внизу — робітники в залі Літ. Будинку.

Приїзд артемівських робітників до Харкова є першим етапом щільного єднання українських робітничих мас з творцями нової, робітничої, пролетарської культури.

Приїзд артемівських робітників до столиці ЧервоноїУраїни

— Ходім, небого!

Семениха стрепенулась й переражено подивилась на нього. Потому ціпко вчепилась руками хатніх одвірків і забелькотіла, ніби з гарячки:

— Куди йти? Геть від хати? Не піду, хоч убий мене, хоч рубай мене сокирою...

Ціла трусилась й тулилась до білої стіни, ніби перелякана дитина до матері.

— Ні, ні — не піду від неї. Чуєш? Не покину її, хоч убий!

Потім безсило впала на призьбу й заголосила, як за мертвецем. Кілька сусідок на подвір'ї й собі ж пустили сльози.

Семен хмикнув захрипло. І враз підійшов до жінки й силою одірвав її від призьби. Злісно швіргонув її на подвір'я і біля воріт наздогнав.

— Цить, не реви вже за нею тільки! — загомонів їй над самим вухом. — Шкода сліз!..

Обернувся до хати, ніби кидав їй поглядом останній поздоров, і знову зашепотів:

— Гадаєш, що я так таки й лишу її багачам на втіху? Дідька!.. Десь у ночі лиш закрадуся й черкну сірником... Нехай не виколісує головоїдів на нашу працю!..

Заворітьми чекав їх старий батько з унуками. Гарячий полудень тоненько вигравав мухами у вербах і вулицею дріботіла вже худоба з полю.

— Запалю й її і ще щось пущу з димом. Еге!.. Нехай запалає, як палають тепер розпукою наші груди... Нехай!..

Пішли... Але подекуди спинялися, — треба було зі стрічними людьми попращатися.

Львів, у листопаді 1928 р.

* * *

Не назову її імення...
Чи не однак вам — те, чи — це?
Приходить ранками до мене
Людина з радісним лицем.
Приходить... і запахне сонцем,
залізом, днями на весні.
І ранок юним комсомольцем
усміхається до всіх...
В обіймах променів розквітлих
постава лагідна його;
В овалі ніжному обличчя
очей незайманий огонь.
Шукаю згаслих і засохлих
дубовим листям в томах літ.
— Не пізнаю. Я чую кроки —
великі, менші і малі.
Я чую, як шумлять століття!
Майдан. Народ. Їх шість чи сім.
Й примари шибениць, де звітно
поклони роздано усім.
І років біг — глибоких, сивих,
Далеких років в тьмі ночей
І блиск холодний гільйотини
Над мертвим подивом очей.
Не пізнаю. Вони згоріли.
І мертвого — не воскресить.
Погаслі очі не зогріють
прийдешнього краси.
Приходить ранками до мене.
Уста ще замкнені. Мовчать.
Він схожий мо' чолом — на Леніна,
і профілем — на Ілліча.
Крізь щогли димарів, будівлі,

Стрункі сплетіння риштовань,
бетон і сонячне проміння —
Людина йде нова!
Залізний час кладе цеглини
Творимих літ, десятиліть.
— . . . Крізь кров і дим іде людина
Оновленої
землі.
Не назову її імення...
Чи не однак вам — те, чи — це?..
Приходить ранками до мене
Людина з радісним лицем!

Харків, 26/IX 28 р.

ІВАН ЛЕ

ОТЕЦЬ ВЕРГУН

I

Отець Вергун, то не справжній споконвічний піп. Ні цапиної борідки, ні ріденьких засмоктаних косичок, ані блискучих, як у крота оченят. Навіть живота і складаної шиї немає в цього попа. Це скоріше бездоганий петлюрівський офіцер, ніж піп.

А в тім революція зробила його попом зі справжнього офіцера полку батька Балбачана. Відчув, що завдання Балбачанівського старшини в свій час по суті своїй дорівнювалися сучасним попівським. Сім років беззмінно бряжчав острогами. Бувши колись офіцером славетнього Ширванського полку, дістав відповідну до свого капітанського стану й нагороду: за замордованих чотирьох німецьких салдатів — георгія з бантом...

І раптом опинився в тих же німців без офіцерської посади.

Нудота. Потягаючись без потреби почував, що таки повикорчовує собі кістки непомірним напруженням. За всі свої понад сорок літ життя він так не вимучив

 свого тіла муштрами чи переїздами на фронтах, як от тепер потяганням від невимовної нудоти.

Звичайно, що капітан Вергун, приїхавши до Німеччини, не склав рук і потягатися почав не зразу. Балбачанівський полк хоч і розвіявся по подільських степах, але ж можна було триматися при „почоті“ його вельможности пана голови директорії. І деякий час тримався.

Та блискуча зовнішність, ба найсвідоміше уявлення свого геройського стану не обіцяли бодай насущного куска хліба на „днесь“. Практичним німцям уже приїлася новизна „Українських козачих військ“, і вони перестали одвідувати естрадні виступи цього війська. Милостиві ж англійці не скупилися платити тільки за реальну послугу. Це ж показне й на причуд „дуте срібло“ не вабило тих не в міру ввічливих і надто рвучких до „вирівнювання та консолідації“ сухих і холодних потвор.

А відтак — нудота й перспектива голодування.

Постригся на попа-місіонера.

Нова українська організація, діставши від англійців дотацію, поспішно готувала кадри попів. Німеччина має десятки тисяч українського робітництва, розкиданого по всіх закутках. Робітництво забуває бодай згадати про гетьманів, сині штани, червоний пояс та про гопак. На правах емігрантів з Галичини колишньої австрійської, на правах сучасних утікачів-українців з польського ярма „панствовего“, з польської армії, ці робітники воліють стати справжніми українцями без австрійського чи польського ярма і без міри цікавляться радянською Україною. Ходять навіть чутки, що в робітників з'явилися й книжки, друковані радянськими варстатами з виразним клеймом „ДВУ“.

Вивести оцю крамолу — це чи не відповідальніше за честь бути офіцером.

Може би і 1926-й рік таки минув у скрипливому потяганні та в латанні козацької уніформи старшини,

коли б не невдача з дочкою. Вона щось третій рік з успіхом танцювала в кафе „Рококо“ на Фрідрих — штрасе в Берліні. Власне, не танцювала, а роздягалася й о другій годині вночі виходила голісінька на естраду, під гучну джаз-бандівську музику. Молоде шістнадцятилітнє дівча вабило в кафе цінителів „художнього тіла“. Кафе торгувало, як на першому ярмаркові. Конкретні, як частини бездушнього механізму, німці не викохали в себе батьківщизного такого дотепного тіла. Та й потреби в цім особливої не мали. Цю прогайвину з великим успіхом заповнили російські, українські, грузинські тощо біло-еміґранти. Здається, що, коли б революція не пригнала до Німеччини непотрібних у своїй країні графів, дворян та всяку блакитнокровну непотріб — не мали б німці ні артистів, ні співаків, ні музик, ні балерин, особливо ж не мали б принадного молодого, жіночого тіла.

І в „Рококо“ йшли плавом, з ранку до ночи висиджували. Навіть сам Вергун після першої години в ночі заходив на другий поверх, в залю „Рококо“, протискався в останній куток і не батьківськими очима слідкував, як з дня на день зростало тіло доччине...

Але невдача. Танюша його надто часто почала робити аборти. Як не натякав на недоцільність такого засобу — ніби не розуміла. І на шостім аборті за останній рік тяжко занедужала. На її заробітки жила родина широко на Пасауерштрасе, й коли довелося лікувати її саму, то коштів раптом не стало.

... Танюша вмерла.

Ця прикра невдача ще більше переконала капітана Вергуна постригтися на попа. Освітою ж він — полтавський семінарист. Тільки ліберальні думки, що голову його в той час на диво задурили, не зробили з нього ще й тоді служителя „пригніченому духові“.

Попом, місіонером прислужитися, аби б мати шматок хліба й більшовикам хоч так оддалік, а таки заважати!

Учора в тому ж „Рококо“, де танцюють тепер уже „липові“ емігрантки, з обвислим мертвим тілом,— отець Вергун здибався з Дорошенком та Смальстоцьким (він робить своє чергове „турне“ по Европі). На перервах між голими жінками та джаз-бандом з приспівами захриплої повії друзі-господарі Вергунові повідомили, що в якомусь Дельменгорсті робітництво українське готується річницю Жовтня святкувати.

— У нас, у Німеччині? — здивувався не в міру.

— Хоть не зовсім „у нас“, але в Німеччині мають святкувати більшовицьке свято,— запевнив отця Вергуна професор Дорошенко. Смайльстоцький, нервуючись не помітив, як виплюнув цигарку Вергунові в недопите „рейнське червоне“. Недопалок зашкварчав ледве чутко й пірнун у густу рідину. Отець Вергун також схвильовано хотів запити гірку образу від невдячних дельменгорстців і, жуючи недопалка, міркував:

— Макарон, чи що до рейнського потрапив.

— Вам неодмінно треба їхати туди. Ви мусите їм протиставити . . .

— Макарона, не макарона . . . — вже в голос недомислявся отець Вергун, ледве добираючи гіркий смак недопалка.

— Пробачте, то мій недопалок . . .

На естраді im rote Licht вигиналося обвисле, застаріле тіло „венеціянки“ . . .

II

Вчора вирішено, сьогодні виконано.

Отець Вергун зарані бігав до друкарень, до хористів соборних, до книгарень. До Дельменгорсту треба приїхати й з книжками й об'яву-афішу викинути не аби-яку, що в неділю в день відбудеться „поширена служба божа з добірним концертом чоловічих та жіночих голосів“. Одержаних від Смайльстоцького коштів ледве вистачило за панотцевими розрахунками, а тут ще й матушці на кафе, де танцюють не жінки, потрібна була копійка . . .

Ледве впорався. Куди й нудота ділася. Почуваєш, що працюєш!..

Вільно й так радісно зідхнулося в поїзді.

— Не на добре... вирішив слідом за скриплючим позіханням. — Радіти треба після. А десь вертілося давнє: „сміється той, хто сміється останній". І тільки тому, що не згадаєш, чий це вислів, Вергунові довелося своїми словами висловити ту думку.

— Зарано радіти почав, не на добре...

Поїзд, не вслухаючись в попівські думки — поспішався. Німецькі поїзда точні й незмінні, як жовтневе свято дельменгорстських робітників у неділю. На станціях не ґавився, неначе випадково зупиняючись, зривався знов і по болотах, між драбинастим мереживом заводів, проносив заклопотаного попа на північ. Як то сподіваються на нього в Бремені, чи дістали телеграму, чи зустрінуть на вокзалі...

Збавив ходу поїзд. Пірнув неначе віз снопів у клуню, під покрівлю Бременського вокзалу.

Урочисто підходив поїзд до платформи. Отець Вергун побачив крізь вікно вагону знайомі обличчя, що вдивлялися в вікна, когось шукали. Радісно забилося серце, застукало кров'ю в скронях. Відчув якісь рідні почуття й жаль, що так не часто він відвідує це робітниче місто, забренів у розмяклім настрої.

Так, так. На пероні дійсно бременські й навіть дельменгорські робітники - українці. Хотілося гукнути крізь вікно якесь приємне вітання, але й так він звертає увагу пасажирів на себе.

„Що значить свій український народ! Люблять свого батюшку" — міркував Вергун, товплячись до виходу й визираючи в вікна на задоволені, з якоюсь заклопотаною посмішкою обличчя.

Якийсь пасажир спереду вертівся зі своїми двома дрібненькими валізками й заважав панотцеві скорше дістатися дверей. Не подобався йому оцей американець у рижому широчезному польто та в японських

окулярах. Він ще з якимсь своїм приятелем, ніби змовившись, стають на перешкоді благим намірам отця Вергуна.

А робітництво напружено чекає. Очі розбігаються, шукають. Серце задоволеніше вистукує шовкову радість.

Робітники рушили назустріч.

Спинивсь по виході з вагону. Пакунки книжок, афіш та нот поклав на пероні й бездоганно стюженою хустинкою протер обличчя, особливо губи. З такої радісної зустрічи важко відмовити українській людині вшанувати старі звичаї, почоломкатися зі своїм батюшкою . . .

Рука з хусткою завмерла на губах.

Робітники заговорили до... тих двох американців...

Серце отця Вергуна спинилося, як перед карколомним стрибком. Дух притаївся, вслухаючись.

— Чи не помиляємось ? — почув Вергун запитання дельменгорстського робітника, що, очевидно, стосувалося до американців. Зробив рух усім тілом і хтів крикнути :

— Помиляєтесь, голубчики ! . . — але так і лишився з розкритим ротом.

— Ні, ні ! — відповів вищий з американців справжньою українською мовою.

Хто ви ? — лютувала зраджена уява.

А „їх“ охопили колом бременці й дельменгорстці. Чути радісні українські робітничі вітання, дужий регіт, а Вергунові робилося від цього млосно.

— А ми вже побоювалися, що ви не приїдете . . . — долетіло останнє до Вергуна з гурту, що вже занурювався по східцях на вокзал до виходу.

„Так не мене, їхнього духовного отця, прийшли вони стрічати на вокзал . . .“ — буравила важка, що литво чавунне, думка. „Тут якесь непорозуміння, помилка . . . помилка . . . “—хотілося крикнути вслід останньому робітникові, в спину, що зникала в Ausgang'ові.

Поїзд рушив далі, й на пероні лишився спантеличений отець Вергун та його пакунки. Злість непомірна робила його обличчя з червоного синім, а думка спинилася на тому важкому литві:

„Хто вони?..“—й далі зрушити ніяк не може.

Ледве зрозумів носія, що звертався до нього трьома мовами водночас, чи не потрібна йому допомога знести до виходу пакунки.

Злобою помсти запалав тоді отець Вергун.

III

Телефоном попередив про свій приїзд вечірнім поїздом до Дельменгорсту. Загадково натякнув Жуковському в телефона, що приїхало якихось двоє — мабуть, більшовики, й радий був відчути, як у того змінився навіть голос у рурці. Підбадьорений таким станом, Вергун запропонував бути готовим до всього. Це було сказано таким урочисто-неповторним голосом, з такою загадково-мученицькою інтонацією, що за результати такого попередження отець Вергун був гарантований.

Це трохи і його заспокоїло. Купив у кіоску єдину тут газету російською мовою (звичайно, дореволюційною мовою, коли не зважати на зміст цієї газетинки, модернізований за останніми настроями емігрантщини), що невідомо з якої причини прозвала себе „Руль“, і, діставши від носія поквитовання від каси збіжжя, вийшов на майдан.

Передня сторінка „Руля“, як завжди, впадала в око своїми крикливими заголовками:

„Паденіе Кремля“; „Крестьяне арестовали Сталина“; „Возставший Киев управляется градоначальником графом Ставраки-Прищепупенком“ то-що. Перебігаючи ці заголовки, отець Вергун мінився на лиці. Стиснуті від злости губи м’якшали й розпливалися в невиразну посмішку, а очі бігали деякий час по дражливих заголовках, неначе поспішали впитися їх принадною

зовнішністю, заколисати свої турботи п'яними уявами. І деякий час пан-отець, ніби вбираючи в своє єство ці „тверді знаки“ оцього першого українського графа „Ставраки-Прищепупенка“, намагався вірити „Рулю“, стояв на ганку Бременського вокзалу.

Дві години дня — мертва доба в промисловім Бремені. Десь прогув океанський пароплав у пристанях. Порожні трамвайні вагони один за другим просувалися повз дорідного й вишмиґованого шуцмана. Його блискуча чорна каска, як стрижень Вергунового світовідчування, стреміла в одній точці, крутилася, мигаючи своїм глянцем, приворожувала як символ непорушности й культури . . .

Вклонився праворуч сірому будинкові музею й рушив пішки туди, де гуділи американські пароплави. В цю пору він знав, що не застане ще дома ні Братанюка, ні Стрільця. Вони повертаються з прядильні тільки о 3-ій годині.

Нудний одноманітністю кубиковий брук. Рівні трьох-чотирьохповерхові будинки щільно прилягли до бруку й робили Бремен якоюсь камінною оладкою. З-за рогу вигинула сотня велосипедів з поліцаями. Вони зосереджено прошелестіли спицями, а підодрані догори задні криси кашкетів робили враження, що й потилиця в них з очима.

„Маневри бременської поліції. Спроба подавити уявне повстання робітників. . .“ — згадав повідомлення „Fossische Zeitung“. І вслухаючись у шелест спиць, придивляючись, як зникають понад ставом під містком підобрані з потилиці криси кашкетів, Вергун твердіше ступав на брук.

— Ці придушать.

Минаючи стильний будинок „Бременського Народнього Дому“, отець Вергун не міг не спинитись і не віддати данину поваги німецьким скульпторам.

— Соціял-демократичні скульптори,— спливло на думку не знати з якої причини.

Фасад сірого, аж чорного, будинку, був оздоблений кількома модерними скульптурами „народніх типів“. З якою „любов'ю“ та старанністю виконано ці незабутні постаті.

Ось противний образ жінки, її диспропорційні форми тіла та й сама архи-динамічна поза страшенно нагадувала малюнок мавпи, орангутанга в якомусь підручникові нижчих шкіл. На руках вона тримала такої ж дивовижної форми шматок тіла, що, очевидно, мусів вважатись її дитям. Розкуйовджені, нечесані патли доповнювали образа.

— Робітниця! — вирішив Вергун, аналізуючи другу скульптуру, вже очевидного робітника. Така ж диспропорція, яку могла тільки охопити фантазія художника, безобразнішого тіла й безподібний жест кигтятої руки: робітник, зціпивши зуби, чухав нестрижену і теж закудлачену голову й... живота...

— Чудово! — задоволено зітхнув пан-отець, перебігши рештки скульптур, що лише доповнювали деталі побуту уявного якогось „Народу“.

Народ цілком задовольниться з такого мистецького символізування його міці, його психологічного стану!..

Пішов далі. Ліворуч простяглися фабричні будинки для робітників. З напівпідвальних вікон та дверей клубками випирався дух кухні й вогкости. Приємно вражали око безліч дверей у цих касарень і перед дверима квіточки. А праворуч глуха фортеця — шпінрай *.

Шість ступеньок у низ і постукав у двері. Згадав, що Бранцева дружина безробітна, вирішив зайти розважити...

— О, мось-пан... — відсахнулася в дверях Лукера.

— Ви злякані цим, ластівко?

— Ні, прошу, мосць-пана, але... Заходьте.

Крізь зачинені двері бокових кімнат чути ожвавлений гамір.

* Прядильня.

— То пан Яків по роботі вже? — Лукера спалахнула.

— Ні, мосць-пане, він сьогодні не пішов до фабрики. Сьогодні багато не пішло. В нас гості...

Раптом затенькало в голові. В уяві, як живі, встали американці на Бременськім вокзалі. Якась незнайома Вергунові молодиця несла в кімнату, де гомоніли — велику миску вареної картоплі й також смажених слизьких опеньків.

— Американці?

— Українські письменники, з більшовиків!

Розкривши до непотрібної величини очі, Вергун відступив від посмішкуватої жінки й, спіткнувшись на східцях, шкопиртаючи, опинився на вулиці.

— Гаразд! — тільки й промовив уже в зачинені двері. З боків манячили пожовклі квіточки попід стіною...

Хоч як здавалося б погрозливим становище, але отець Вергун на те й приїхав до Бремену, щоб з ним боротись. Здибавшись віч-на-віч зі своїми ворогами, він тільки більше запалився бажанням їх подолати.

Легко сказать! Другий рік він тут своя людина. Встиг добру частину з робітничого об'єднання „Поступ“ прибрати до своїх рук. Львівською літературою напитав їх до несхочу, а тут раптом „з большовиків приїхали“...

На розі обернувся й, не зважаючи на робітництво, що саме сипнуло з праці, посварився кулаком у бік касарні:

„А ти, Бранцю, стережися в мене! Чи давно вийшов з Поступу й знов?.. Письменників опеньками поштуєш?.. Гляди но!.. Бефрайунгштейн, так, мосць-пане Вергун, допоможіть, опенечки...“

Не помітив, як дійшов до кнайпи*, коло пристаней. У цій кнайпі він часто охоче випивав „гальбу“ пива, спостерігаючи оригінальних її одвідувачів. Тут верті-

* Пиварня.

лися завжди на підпитку пристанські вантажники, текстильні безробітні. Заскакували чотами червоні фронтовики, проковтали свої незмінні „гальби“, вішали на стіну якусь нову фотографію своєї демонстрації або до колекції за шклом новий фашистський чи шталгеймівський значок і завжди заклопотані зникали. Зате в кнайпі невивідними гостями були оригінальні цимермани *.

Завітавши й тепер, отець Вергун перше наткнувся на цих широкоштанних оригіналів у ковбоївських брилях. Вони горланили свою мандрівну пісню й по черзі випивали знаменитий чобіт-бокал.

Догідливий господар кнайпи повідомив панотця, що на сьогоднішній вечір залю кнайпи вже зайнято „поступівцями“ . . .

Такі нудні дрібниці життя.

Якийсь білоемігрант задринькав на піяніно. Виснажена безробіттям та проституцією дівчина взялася щиро лупцювати ногами й руками цілу систему бубонів. Господарка поважніше пропонувала гостям гальбу, а цімермани йшли меланхолійно в танок, як відбуваючи гіркий обов'язок, данину запрілій, дикій традиції . . .

Зустрівшись поглядами з портретом Лібкнехта, що тихо-мирно вживався з портретом якогось соціял-демократичного мера, отець Вергун, не гаючись, вийшов.

— От країна !

За рогом його спинила господиня кнайпи.

— Ви, пане, хронічно забуваєте заплатити ! . . Пробачте, але це ви третій раз, — до гидоти ввічливо звернулася господиня до Вергуна.

А на розі в цей час зчепилися битись якісь двоє п'яних.

Збігалися цікаві, ґелґотіли в гурті . . .

* Сезонні будівельні робітники. За традиціями — мандрують з міста в місто протягом двох-трьох років, щоб дістати „закінчену освіту“ цімермана.

Вергун мовчки мусів заплатити за всі рази, не маючи змоги навіть поторгуватись.

Смачно сплюнув, ледве не потрапивши в мисочку інтелігентному жебракові, що стояла поруч з його обголеним скаліченим обрубком ноги . . .

IV

Повагом у сірих, мрячковик днях надходила в Дельменгорсті неділя 11-го листопада. Що-ранку осідала опадом роса й робилося сиро, холодно. Або замерзне й инієм рослини й дроти, будівлі зацяцькує. На Біркенштрасе робітники з „Вольки“* жужелицею брукували шлях, а по пішоходах робітниці поспішали на своїх колах (велосипеди) з кошиками на базар або до фабричної хлібопекарні за хлібом.

Отець Вергун, спровадивши на високім насипу поспішного поїзду на Бремен, завернув вузьким провулочком поза хлібопекарнею. Теж недавнечко встелена жужелицею вуличка шамкотіла під ногами й скрипливо шарудила нерви.

Спереду стояв трьохповерховий будинок, неначе стародавня тюрма, з маленькими віконцями, густо втиканими трьома разками на жовтім фоні цегли. Будинок ніби плакав у мрячці.

— Скит! — у голос подумав отець Вергун.

Яких прикростей треба зазнати в свойому житті людині, якого треба збігу політичних і побутових обставин, щоб потрапити молодій дівчині в цей будинок.

Вони потрапили. Їх сотнями налічують у цім дівочім „скиті“. Лиха година їх загнала з Польщі, з Галичини, з Чехів, Болгарів шукати соціяльного порятунку тут у Дельменгорсті. Вони йшли, просилися й потрапляли . . .

. . . До дівоцького будинку в дворищі „фабрики“ . . .

А поруч будинок „фабричних бугаїв“. Чи то іронія життьова, чи справжній факт таке їм прізвище приклав. А звуть їх так робітники — старе й мале. Дбаючи за

* Волькою укр. робітництво зве вовняно - прядильню.

чистоту моральну, фабрика збудувала своїм нежонатим службовцям гарного флігеля над шляхом. Садок розкішний прикинула сюди ж, а за садком... будинок дівчат-емігранток...

Що коїться в цім флігелі „бугаїв", про те ніхто не знає. Отець Вергун так навіть знає, що цей будинок то зразок моральности. Жодної дитини не вродив бодай один із „бугаїв". А от дівчата... О, ці паскудні хлопки! Чи не змогли б вони краще загинути з голоду, аніж віддаватися майстрам за те лиш, аби мізерну працю їм давали.

— „Це, звичайно", їхня справа особиста, але вони своїми брутальними вчинками бруднять жартовливу протічку під будинком", — міркував отець Вергун, прислухаючись, як булькотів протічок за містком.

Обачні фабриканти ґрати залізні поставили за двором і плід дівчачий недоношений від бугаїв що-ранку виловляли на тих ґратах, старанно і бездоганно.

Гігієна?

Озирнувся на будинок „бугаїв" і посміхнувся:

— Бугаї... А добрі хлопці, веселі... — збігло на думку не давнє й таке щипуче:

... Його покликано через фабричного служку канцелярського на вечір. У запрошенні значилося, що вечір має відбутися на честь ветерана парубка, що 30 років прожив без жінки після першого невдалого одруження. Таку цілком пристойну вечірку та не одвідати йому, отцеві Вергунові, що має деякі права на духовне життя православних. Адже ювілянт православний.

Вечір був не багатолюдний. Заля „бугаївського" флігелю вміщала не багацько більше за півсотні. Але за життєрадісність вечора гріх казати...

Що пили ці „бугаї" до Вергунового приходу, він не знає, але були вже на підпитку. Йому запропонували обрати питво по смаку, і він зупинив око на гамбурзьких краплях.

Чудові краплі!

Одну дві . . . чарчини вихилиш межи ділом і наче тобі перелицюється кров. Відчуєш і радість життя і безкінечність животіння.

За традиціями, о другій годині вночі треба б або розходитись, або . . . або . . .

— Шановні друзі! Чи не піти б до дівоцького корпусу та . . . той, — звернувся ювілянт.

— Слава . . . Наш нелюб жіночий . . . Ха - ха - ха . . .

Гайда в жіночий корпус . . . — залементіли, що аж електрика заморгала в залі.

Отець Вергун не пам'ятає гаразд, чи він сам тоді в оцім будинкові взяв Оксанку, чи то вона вчепилася за нього. Пам'ятає, що коли привів її до освітленої залі „бугаїв“ — то вона плакала . . .

Може спросоння . . .

Гамбурзькими краплями, шампанським та рейнським прополіскували дівчатам ті сльози, а о четвертій вони вже реготали на всю залю. Їм було приємно відчути, як „бугаївські“ руки здирали з них нікчемну облуду — плахіття — й слинили їхнє дівоцьке тіло . . .

Отець Вергун здрігнувся . . .

Не від гидоти, ні.

Йому здалося, що хтось підслухає його солодкі мрії . . . Мрячковий ранок холодом прокрався в душу й десь недосяжною цяточкою поворушив завмерлі людські почуття.

Та то на мить. Бо вечір той у „бугаїв“ закінчився лиш ранком, коли гудки фабричні прорізали ранішній сум.

Господиня гуртожитку привітала панотця оддалік і, набожно забравши благословіння, ввела на перший поверх до покоїв. Робітниці заметушилися й зніяковіло вщухли. Отець Вергун поглянув на господиню. Господиня відповіла тим же панотцеві.

— Же би ви сі заспокоїли, нє ! . . — гуркнула господиня на стурбованих робітниць. І раптом побачила в руці одної галичанки якогось рожевенького папірця, що та ховала його за спину.

— Чого бо варто сі валентрувати*, Ганно, з отим непотребним клаптем. Ти чужа є, ауслендерка**, а скрізь тебе настачить!.. — і, протягаючи владно руку, запропонувала:

— То що? Листівка з „Поступу“, нє?..

Робітниця, озираючись на товаришок-українок, простягла, вагаючись, папірця.

То була програма святкування дня одинадцятиріччя Жовтня в товаристві „Поступ“.

— То цю вечірку замельдовано*** в поліції... Нам дозволено!..

— Вам? — здивувався піп. — Робітникам німецької прядільні дозволено?..

— Нам? — перепитала друга.

— Еге...

— Українському робітничому товариству в Дельменгорсті, що сі прозиває „Поступ“!.. — завчено й урочисто відповіла та друга. Отець Вергун ніби впізнав її з тої вечірки й здивувався: було ж бо відомо, що тих „розпутних дівок за невихід в той день на працю“ звільнено з фабрики й відібрано в них „Personalausweis'и“****.

— Тебе прощено вже іден раз, то раджу сі шанувати, — ніби відповіла на панотцеве запитання господиня.

Робітниці заярилися, але вмовкли.

Отець Вергун роздивлявся на програмку. Це рожевенький аркушик з гербом СРСР у лівім куточку, літографований на шклографі. На невдало змальованому прапорі виразно кидалося в вічі:

„Пролетарі всіх країн, єднайтеся!“ — а далі прочитав:

„XI років С.Р.С.Р.

„Свято Жовтневої революції є свято перемоги робітничої класи над капіталом!“

— Ого! — не втримався піп-петлюровець, читаючи далі першу й другу частини майбутньої вечірки.

* Пильнувати.

** Чужинка. *** Зареєстровано.

**** Документ на право перебування емігранта в Німеччині.

Почував, що не встоїть і рухався, аби, рухатись. Він зайшов сюди, щоб перевірити, оскільки тримаються ще релігії оці „заблудші вівці“, а ладен був уже разом випорснути й гнати до поліції, до панів Смайльстоцького, Коновальця, Дорошенка чи принаймні хоч до доктора Кузелі* . . .

Йому забракло повітря.

Перекинувся двома - трьома зайвими фразами й пішов. Цей невеличкий клаптик паперу нагадав йому, що він ще нічого не зробив для того, щоб свято не відбулося.

V

Довго й невтомно ходив мокрими покрашеними доріжками круг „графту“, цього штучного ставу, по осінньому сумному й безлюдному. Пам'ятає, влітку „Поступ“ двадцятиліття своє справляв у Дельменгорсті, він також никав по закутках цього графівства. Але тоді не так самотньо було. В „Sonnenbad'i“ купалася молодь, десь музика в кущах шпарила джаз - банд, а поруч з ним ходив балакучий пан Жуківський.

І, раптом згадавши цю людину, отець Вергун пішов геть з парку. Треба було вживати якихось рішучих заходів. Його, попівських плакатів він ніде не знайшов серед українського робітництва, вони більше в німців опинилися й ішли на господарські потреби. А от „Поступівська“ про Жовтневе свято — її він уже знайшов там, де й зовсім знайти не сподівався . . .

Пан Жуківський, колишній з примхи комуніст, працював на тій же „Вольці“, що й багато українського робітництва працювало. Партійного квитка, що - правда, він не здав ще й досі й инколи, пишаючись, показував його навіть панотцеві Вергунові, але до партії в Дельменгорсті йому було вже значно далі, ніж куцому до зайця. Років зо два як вигнано його звідти за провокаційну роботу серед робітництва „вольки“,

* Д - р Кузелі стоїть на чолі УНДО'вського „робітничого“ комітету що намагається конкурувати з т - вом „Воля“.

й він з великою радістю прислужується „українській старшині“, що зав'язали з ним дружні стосунки. Він поважає українську газету й любить пишатись своїми дописами, що инколи вміщалися обачним Львівським панством у свою пресу.

Приїзд отця Вергуна і довіра йому в такій важливій справі, як компрометація Жовтневого свята, захопили пана Жуківського, як нові, несподівані цяцьки дитину.

— Его мосць-пан такі засмучені. Чи спалося зле, а чи щось не гаразде сі скоїло, нє!.. — Привітно, запобігливо звернувся ще на порозі.

— Ось нате! — Подав Вергун замість привітання програму Жовтневого вечора.

— Дякую щиро, мось-пана. Я вже маю!..

Здалося, що піп упаде в нестяму.

Жуківський турботно посадовив отця Вергуна на канапу й, догоджаючи посмішкою, запевнив своєю добірною говіркою:

— Будьте сі певні, вашмостьпане! Же би я не був сі Жуківським... Ось маєте... Ще тільки діставши ваше телефонове повідомлення, я післав експресом... А не поможе... Знайдемо инший хід... Будьте певні!..

Отець Вергун байдуже взяв до своїх рук два якихось аркушики густо списаних знайомим йому почерком Жуківського.

— Це лиш відбитки. Я собі лишив для пам'яти... Оригінали послані на адреси... — пояснив, потираючи руки, пан Жуківський.

У пан-отця настав якраз такій настрій, щоб почитати хоч щось, і він без перерви прочитав:

„До Українського Комітету в Берліні.

Високоповажна Українська Старшино.

Від Імени українських земляків засилаю Вам щиру подяку за Ваш лист, що це одержано. Опісля Вашого листа, я з декотрими українськими земляками... думав скликати надзвичайне зібрання й пояснити дещо, але що вороги комуністи мають тут свою організацію, котру фальшиво назвали „Поступ“. Коли ця організація комуністична нам перешкодила, всі комуніти ведуть тайну пропаганду і забороняють

нам усіх наших і католицьких релігій та церкви. Взагалі ведуть комуністичну пропаганду проти Української старшини й всіх панств: німецького, українського й польського і т. ин. Правительства всього світу. Коли ся організація комуністів „Поступ“ побачила, що загал українських земляків не дає себе збаламутити, то хопились терору, нападаючи на парафіян. Напались були на мене, М. Жуківського, В. Іжевського, Гр. Слободзяна, А. Малицького і його дружину. Сей спосіб агітацький запроданців ще більше відвернув українських земляків від них.

Дуже прохаємо вас, Українська Старшино, у Берліні допомогти нам через німецьке правительство, відділ Ольденбург і Дельмонгорст і Бремен припинити комуністичну пропаганду в сих двох українських товариствах „Поступ“ Дельменгорст і Бремен.

Кожного зібрання сих двох Українських товариств „Поступ“ переводиться тайна комуністична пропаганда проти релігійних католицьких церков Українського, німецького та иншого панства других держав. Все ж таки ми надіємося, що справжні Українські старшини зрозуміють, що ми боремося за справжні релігійні і католицькі церкви та національну справу і якось допоможуть припинити комуністичну пропаганду тов. „Поступ“ тут у Дельменгорсті та в Бремені.

Заразом подаю вам активних комуністів, проводарів сих товариств . . .“

— Одначе ви про католицьку церкву дбаєте, а про православну . . . — відірвався отець Вергун від довгого списка ненависних йому прізвищ.

— Бачте, мосць - пане, православна церква й на більшовиках є, Німців не розжалобиш православною . . . Будьте певні, я все передбачив . . .

Отец Вергун, ніби погодившись, дочитав:

— „. . . Противний „Поступ“ всі свої сили напруже, щоб тут заснувати українську дитячу школу при товаристві. Шукають учителя, котрий би мав українських робітничих дітей учити, які сі діти мають брати участь в революційнім рухові на випадок якогось заворушення тут в Німеччині чи иншій державі. Дельменгорське правительство і поліція не знає, що на зібраннях товариства „Поступ“ відбувається потайки — то раз, а друге не розуміють української мови.

По одержанню, прошу раптом арестовать обоє товариств і нас про це ласкаво повідомити.

Опріч того, уже прошу Української старшини в Берліні не видати моєї адреси, бо комуністи вже мене тут уб'ють, а я маю 5 дрібненьких діточок.

Зі глубокою до Вас пошаною.

М. Жуківський“

— Так, так, п'ятеро, кажете?..— замислився урочисто пан-отець. І по павзі запитав, приховуючи вбійчу байдужність:

— Другого листа можна й не читати, це, гадаю, теж саме?

— То, прошу мосць - пана, до товариства прихильників спорту в Берліні.

— Зміст?

— Зміст? Та що зміст. Звісно про національну справу та...

— Католицьку церкву й про п'ятеро дрібненьких діточок...— Уже нервувався Вергун.

— Прошу его мосць пробачити мені, але ж їх дійсно п'ятеро! Їх і вчити, й зодягати тра, а як...

— Ви ось що, пане Жуківський: поодиночки поговоріть де з ким з поступовців, щоб дітей на виступ не пустили. А з більшовиками, скажіть, ми зробимо таке, що й додому не потраплять...

VI

Ось і неділя. Отець Вергун ганяв від євангелицької церкви до Жуківського й від Жуківського до поліційного ревір'а. Привезені з Берліну хористи з Донського козачого хору антрепризи підприємця Ebner'a та хористки з фешенебельного російського ресторану „Медведь" трохи нервувалися в церкві, наджидаючи початок. Деякі з хористок студіювали „Царя і бога нашого хвалім", вряди - годи позираючи в кешенькове люстерко, щоб не зіпсувати туалету.

В залі молящих стояла мадам Жуківська та ввесь час крутилися непосидящі її п'ятеро дрібних діточок.

А в кнайпі за „Волькою", де була й нова дитяча школа, було ніколи. Художник - самоук домальовував на величезному картоні рештки декорацій, а вчитель, нервуючись, закінчував останню пробу „Буднів".

День видався без туману й опадів.

Дітвора з гитарами чимчикувала до кнайпи. Голова товариства в любісеньку хвилину був у трьох протилежних пунктах Дельменгорсту. То він зустрічає бременців на вокзалі, то фотографа підговоряє, а в той же час весь Дельменгорст його бачив (навіть й отець Вергун), як він збирав костюми по знайомих, перуки в перукарнях та всякий инший реквізит при нагоді.

Приїхали з Бремену, приїхали з Ольденбурзької провінції з Гемелінку. На мертвих вулицях Дельменгорсту ходять купочками люди в святковому одягові. Перешіптуються, сміються. На грудях з'явилися якісь підозрілі ознаки свята: не то зірка п'ятикутня горить в червоному емалі, або ж кулак роте-фронтівський погрозливо здіймається й запевняє...

Отець Вергун, теж бігаючи по місту, збираючи молящих, дивувався:

— Невже ж отак зараза ця пройняла робітників? Ніхто не йде...

При нагоді й без такої нагадував про підписку, що колись зібрав Жуківський у Бремені й Дельменгорсті. Виймав її з кешені й у тисячний раз пробігав рядки: „... Підписуємося, що нам, робітництву Дельменгорському та Бременському, потрібен православний отець, духовний наставник, бо як ми черствіємо без вір...“ — з досади сплюнув.

Назустріч чимчикували троє діток. В однієї дівчинки була гитара. Незапнуте каштанове волосся вихрилося від енергійної ходи. Її впізнав отець Вергун по ямочках на щічках. Бременська — Казанівського.

— Де це ви, діточки, простуєте?

— На свято...— в три голоси солідно так відповіли, а дівчинка ще й гитарою демонстративно помахала перед очима зігбенного попа.

— І ви... діточки, ходити до... більшовицької школи?.. Вас батьки ваші...

Діти зареготали. Вони ледве розуміють українську мову, бо ще лише рік, як уперше її почули від учителя.

Батьки з ними говорили тільки німецькою мовою. А він, оцей піп Вергун (вони його добре знають,—був у кожного в хаті), що так репетував проти української школи, звертається до дітей цією мовою...

Діти сміючись пороснули від здивованого й злого попа й оддалік зробили всі троє дужими рученятами жест, яким виряджають, щоб ніколи не стрічатись.

Отець Вергун стояв і синів від злоби. Під мостом шелестіла вода в унісон з розлютованою кров'ю. Як трапного, обходили попа инші діти, теж з гитарами, і, не дивлячись на них, Вергун потував, що вони ввічливо тримаються,аби не приснути зо сміху. Впізнав прудкого Поліщукового Альфреда, хотів озватись, але розкритий рот занімів.

Хлопчина скорчив пику й, змайстрювавши з пальців носа, чкурнув за гуртом...

Вечір. Повно люду. Господар кнайпи ледве встигає постачати незмінні „гальби" пива. Тіснота. Недогримірувані „артисти" пролазять між гуртом, а вслід спітнілий, аж мокрий, учитель пропихався, наздоганяючи невпрявних аматорів.

Запропоновані поліцією квитки розібрали. Хтось порядкує в залі. Стукають на сцені майстрі, до вікон під'їжджає авто, що мусить знадвору імпровізувати працю електростанції по ходу дії.

Дзвінків, як завжди в аматорів, більше ніж три. Їм перестаєш вірити.

Аж ось завісу ніби щось розірвало пополам.

— Світло, світло!.— раптом закомандувала заля глядачів. Потушили світло.

„Інтернаціонал"!..

Боязко шмигуються, бояться озирнутись на залю, кашляють співаки.

Учителева рука знялася, губи в співах заворушилися і раптом:

„... Повстаньте, гнані і голодні, робітники усіх країн!.."

На задній парті за гуртом мусили встати троє поліцаїв, переодягнених у найкращі робітничі одяги, а за ними, пересилюючи себе, звівся й отець Вергун, видаючи своє „інкоґніто“. В двері просунулася голова Жуківського й, здибавши очима отця Вергуна, поманила на вихід.

На пальчиках, щоб не порушити дужого співу на сцені, вийшов Вергун, а за ним і один поліцай, що його охороняє. Хтось не витримав і приснув, прикриваючи щільно двері.

— Хористи від'їжджають! За весь день церкву одвідало щось вісім душ . . .

— З вашими дітьми ?

— З моїми дітьми, ваша мосць ! Хористи голодні й лаються . . . Кажуть, до суду . . .

— Е-е, Жуківський, одчепіться хоч ви... Чуєте ото?..

За дверима гучно лунало :

„. . . Чуєш, сурми заграли, час розплати настав! . .“

В супроводі поліцая й сумного Жуківського Вергун, спотикаючись, пішов на вокзал. До відходу поїзду на Берлін лишилося дванадцять хвилин . . .

А німецькі поїзди точні і незмінні, як Жовтневе Свято в дельменгорських робітників . . .

ЛЕВ ЗАГРАВА

* * *

Повітря мрійним переливом
над степом хвилями біжить,
а сонце, мов би
перед зливою,
свої нагострені ножі
на поле кинуло
і в'ялить
рух орача
на тихий сон.
Та він з упертістю
помалу

одну за другого
у гони
виводить скиби.
. . . Повітря мрійним переливом
над степом хвилями біжить.

м. Одеса

Л. ПЕРВОМАЙСЬКИЙ

ОКОЛИЦІ

РОМАН *

ЧАСТИНА ТРЕТЯ

РОЗДІЛ СЬОМИЙ

15

Кожного разу коли Марія хотіла йому розказати про це, щось ставало на перешкоді. То сам Тихін Амосович відмовлявся слухати, вбачаючи у цьому черговий маневр до відступу . . . він боявся, що в саму останню хвилину Марія передумає й не піде за нього заміж. Навіть тоді, коли Марія переступила поріг його квартирі на Котляревській вулиці, він ще боявся цього. Що там вона хоче йому сказати? Певне, ще одну причину знайде: мовляв, ви мене не знаєте, чи ж зможете жити зо мною? Він не хоче про це й слухати . . .

Іншим разом, щось інше заважало Марії сказати йому про те, що мучило, не давало їй спокою весь час.

Вони прийшли на Котляревську вулицю, вже коли смеркло. Глянув Тихін Амосович на хату й згадав, що забув купити лямпу. Усе купив, а про лямпу й не подумав . . .

— Ти посидь, — сказав він, — а я збігаю, тут недалечко крамничка, свічку куплю . . .

Марія лишилася сама у просторій квартирі.

У напівтемряві блукала по кімнатам, зупинялася біля вікон, мимохіть обмацувала меблі . . . Побачила

* Почат. див. Гарт. №№ 4 — 5, 6, 7, 8 — 9, 10, 11, 12 за 1928 р. і № 1 за 1929 р.

 на стіні картини й, не знаючи, чи мальовані вони, чи, може, фотографовані — провела по них пальцями — відчула шорсткість поверхні...

— Мальовані, — впевнилась. — Багач, мабуть, Тихін Амосович...

Інакше вона не могла звати свого чоловіка, навіть у думці інакше не виходило, тілько „Тихін Амосович"... А він думав, що то від великої поваги до нього.

Марія пройшла у кухню, зачепилася за рогача у кутку, він упав, ще щось заторохтіло по підлозі.

Їй стало страшно.

Ці темні, не освітлені кімнати, з блідими ранами невеличких вікон, з чорними силуетами меблів... Тиша, що панувала в них, била в голову неймовірним шумом. Шум цей був страшнішим за двигтіння млина, на якому вона працювала, бо був неістотний, не дійсний, — так тілько здавалося, що тиша кричить про щось страшне, жахливе.

Марії було дуже тоскно... їй хотілося втекти звідси. Забрати клунок на плечі й дременути, куди очі дивляться, може, й до Якима Сльози... Хто знає?

Ніхто не знає, що пережила Марія за ті години самотности в темній хаті... Вона втекла б, напевне, коли б тілько не одна дрібніця: не було, не могла знайти ключа, щоб замкнути хату, а так покинути, напризволяще — боялася... Може, хтось убереться й пограбує Тихона Амосовича!

Яке безглуздя! По тому, згадуючи, вона кляла себе: ну, що таке для неї Тихін Амосович, що вона стратила життя своє, боючись, що хтось убереться до нього в незамкнену хату? Та ці думки прийшли на багато пізніше, а тепер вона боязко блукала по кімнатах з однією лише думкою: хоч би швидше прийшов він, з свічками... Може, не так страшно й сумно було б.

Але Тихін Амосович не приходив.

Пройшло більше години, в будинкові вже зовсім стемніло.

Схвильована Марія підійшла до ліжка, що стояло в найменшій кімнаті — широке ліжко з високими стінками. Безсило нахилилася, щоб скинути черевики, потім лягла, зібгалася, як цуценя, уткнувши голову в коліна, й лежала, прислухаючись... Чи не йде Тихін Амосович?

16

Надаремне вона його чекала...

Тихін Амосович не знайшов свічок у найближчій крамничці й вимушений був іти аж на головну вулицю містечка до Церобкоопу. І, вже купивши свічки й повертаючись додому, він зустрівся з Губкою.

— Я вас уже сто год шукаю, — за вічною своєю звичкою гіперболізувати, промовив секретар комсомольського осередку. — Хіба ви не знаєте, що сьогодні комісія раціоналізації звіт дає на загальних зборах? Теж секретар нещасний...

Тихін Амосович тільки зідхнув від неприємности. Справді, він ще зранку поклав у кешеню плани й протоколи, а там і забув...

— Прийшов до вас на квартирю, кажуть: вибрався... Ходімте негайно!

І хіть не хіть Тихін Амосович вимушений був іти з Губкою на загальні збори.

Його зустріли призирливими усмішками, підхіхікуванням, а дехто просто говорив, що з Тихоном Амосовичем сталася не абияка зміна. Де ж пак! був який акуратний та „сполнительний“, а тепер з-за нього трохи збори не розбіглися. Це не спроста... Пропадає чоловік з-за...

З-за чого, чи з-за кого пропадає чоловік — не договорювалось.

— Хі-хі!

Тихін Амосович, лише ввійшов у залю, відчув, як змінилося ставлення робітників до нього. Та й як

 було не відчути... Одначе, тримався він з повною гідністю. В ці хвилини в нього остаточно складався давно вже в загальних рисах накреслений план поведінки... І, віддаючи матеріяли, голові комісії, пояснюючи цифри й параграфи, і стежачи за промовою, підчас дебатів і підчас заключного слова — він настирливо продумував, як буде краще виконати свою постанову. Йому допомогли саме ці збори... Комісія відчиталася. Дебати закінчилися. Далі на порядку зборів стояло питання про дообрання одного члена культкому замість Федора Ватулі, що від'їхав вчитись.

— Скоруту!

— Тихона Амосовича!

— Скоруту!

Тихін Амосович чув тілько своє ім'я та прізвище, як це й буває в таких випадках. Він підвівся й попрохав слова.

— Я знімаю свою кандидатуру...

— Чого там знімаєш... Такої меле! — загули збори.

— Які причини є, щоб знімати? Працюй, раз вибирають!

— Не може бути причини!

Тихін Амосович переждав, поки змовкли крики, й знову заявив:

— Однаково прохаю мою кандидатуру зняти... Ви й самі добре знаєте, що мені тепер не до комісій... Тай чоловік я вже не молодий...

— За те жінка в тебе молода...

— Хо-хо-хо!

— Не ваше діло до того! — вигукнув Тихін Амосович і, вдаривши кулаком по столі, подивився на залю.

Сміх у залі не те що затих, а ще й збільшився.

Тоді раптом підвівся Микола Григорович.

— Вибирайте мене, — звернувся він до зборів. — У мене немає ні жінки, ні якого біса, та хоч би й були? Чого справді лодаря корчити! Хай ще я попрацюю, як його просити треба...

Це було несподіванкою. Ніколи ніхто не просив, щоб його вибирали до якоїсь комісії чи до комітету, а цей просто одрубав: не хочу лайдакувати; по працюю ще й я...

Миколу Григоровича вибрали до культкому, і, йдучи додому, Тихін Амосович не прощався з ним і руки не подав...

17

Бачить Марія — по рівній дорозі, довгій-довгій, ні кінця, ні краю їй не видко, стрибають діти... Жовтенькі такі, як диньки, стрибають діти на одній нозі по довгій дорозі... І дорога все однакова і діти одне на одного скидаються, наче то безліч фотографічних знимків з однієї дитини. Стрибають діти і співають усі разом... Марія затуляє вуха, такої непристойної пісні діти співають. І ще тому гидко її слухати, що діти ж, а не хтось інший співає... Кричить Марія: Замовчіть! А вони не замовкають, тільки язики показують і у всіх однакові червоненькі язики! Тоді Марія знову кричить: — Замовчіть! — і невідомо, відкіля з'являється велика копаниця... ніби хтось невидимий тримає її, копаниця починає перекопувати дорогу, що копне, то й перекине землю аж за обрій... А яма росте й глибшає. Діти йдуть і падають у яму. Падають у яму і співають знову соромицької. У Марії від жаху руки й ноги заклякли, ворухнути ними не може, крикнути не може, на допомогу, щоб врятували...

А копаниця вже й землею дітей присипає... І знов дорога рівна. Рівна дорога, а спереду прозоре, якого в дійсності ніколи не буває, холодне небо, мов крига...

Марія йде дорогою до крайнеба й думає, як це хороше, що такий прозорий день... І про дітей забула. Але ступнула на те місце, де дітей закопано, як нараз темно стало й душно й ніби летить вона у

 прірву, бездонну, а навколо неї діти, діти, діти . . . і співають такої соромицької.

Впала . . .

Стоїть кімната величезна, така, що й стіни десь в далені губляться, не видко їх . . . Й у тій кімнаті величезна куховарна плита, блискучо - білими кахлями обкладена, стоять на ній казани, накривані чистенькими покришками, й по тій кімнаті походжає дядько Гарвасій. Побачивши його Марія хоче тікати, кидається в один бік, а стіна на дорозі, в другий — стіна на дорозі . . . І так, куди не кинеться — ні вікон, ні дверей, а стіни сходяться й душно стає, можна задихнутися . . . До неї спокійно йде Гарвасій, бере на руки, садовить у казан і накриває покришкою. Й відчуває Марія, що в цій гарячій душній тьмі, в якій вона опинилася, є ще хтось . . . Ось це хтось хапає її руками, душить її за горло, рве її тіло. Марія скрикує, прокидається і бачить над собою схилену постать Тихона Амосовича . . . Він у самій білизні й вуса йому жагуче наїжачились . . .

18

Марія, замислюючись над своїм становищем, не могла знайти з нього виходу. Можна було навіть думати, що вона змирилася зі своїм становищем хатньої господарки, жони свого чоловіка, природного додатка до його кімнати, зі своїм становищем живої меблі, якщо можна так висловитись. Справді ж справа стояла не так просто. Тихін Амосович не просто грубо позбавляв її можливости занятися чимся іншим, крім своєї хатньої роботи, а тонко, майже непомітно робив це. Скажім, чому Марія вперше не пішла на збори осередку? Невже Тихін Амосович одверто заборонив їй бути в комсомолі? Боронь, боже! Він не міг цього зробити, хоч і не дуже гарної думки був про комсомол. Він просто, одного разу сказав їй :

— Ну, чого ж ти не йдеш на збори?

Вона саме збиралася йти, але після цього запитання можливість піти на збори виключалася. Проте вона пішла. Не будемо говорити, що почувала вона, сидячи в клубі на своєму улюбленому містечку біля вікна, що чула вона з доповіді про конгрес Виконкому Інтернаціоналу Молоді, що розуміла вона з почутого. Вдома її чекав Тихін Амосович і скандал. Отже, коли вдруге Тихін Амосович запитав її, чому вона не йде на збори осередку — Марія справді не пішла...

Осінь насувала рішуче й неухильно й щедро поливала землю дощами. Пустоград посірів, набряк, пішоходи потонули в рідкій калюці, обивателі стали накидати цегли на переходах через вулиці, та це не допомагало — додому кожен приходив з десятифунтовою вагою багнища на чоботях...

Цілими днями вулиці мокли сірі й порожні, лише по конче потрібним справам хтось виходив з хати...

Клубний садок загубив окрасу передосіннього листу, святкові прапорці, на шпагатинках простягнуті через увесь садок, поблякли, вітер порвав, пошматував їх... Різнокольорові літери афіш та оголошень розплинулися брудними патьоками по диктових щитах, що стояли біля входу... Сад пустував і тільки вечорами над естрадою для музик горіла забута електрична лямпа.

Кожного разу, ввечері, проходячи повз, завідувач клубу думав про те, що лямпочку треба неодмінно прибрати, але, приходячи додому, забував про це і знову згадував тоді, коли доводилося ввечері проходити мимо саду.

Жовтневі роковини відсвяткували в зимовому помешканні.

Марія мала брати участь у виставі, але Тихін Амосович якнайсуворіше заборонив її.

— Ти вже не дівчинка, — сказав він, і вона не сміла перечити.

Він заборонив їй ходити на роботу. Щоб його жінка та працювала, заробляла сама гроші! А що люди скажуть? От і Петра Павловича жінка, Марфуша, не ходить на роботу... Дякувати господа, в нього ще стане, щоб прохарчувати й себе, й жінку...

Марія цілими днями сиділа в хаті, хіба що з ранку, поки ще Тихон Амосович спав, ходила на базар скуповуватись. Тихін Амосович також нікуди не ходив. Ввечері вони сиділи мовчки якийся час, потім пили чай, потім Марія складала йому звіт денних витрат, і він записував їх у книжечку, а потім лягали спати.

Інколи Тихона Амосовича мучили спогади... Не так спогади, як те, що він не знав, що з Ориною. Чи виконала вона свою обіцянку, чи не виконала, а тілько видурила в нього гроші? Він бачив її кілько разів на вулиці, але зупинитись не смів, сама ж вона до нього теж не підходила.

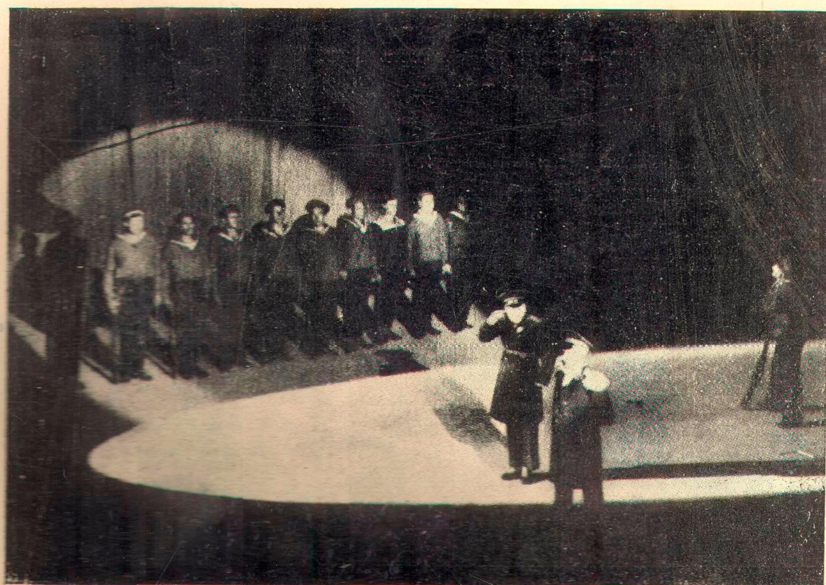
Але думки про Орину не довго затримувались у його голові. Він, як і водиться, трошки помучившись,— заспокоювався.

Так проходило їхнє родинне життя, одноманітною смугою, що зрідка перерізувалась ножицями скандалу з-за непошитого гапличка, чи не смачного борщу. Але життя на живу нитку зшивало тут таки смугу родинних взаємин, і все починалося знову.

Десь за тиждень перед іменинами сталася в них новина.

Тихін Амосович, помітивши, що Марія бере книжки в клубній книгозбірні, не розсердився, не почав кричати й перечити, а навпаки — попросив почитати йому ввечері.

Марія вже непогано читала. В неї чимало вільного часу лишалося вдень, і, коли Тихін Амосович був на роботі, вона перечитувала книжку за книжкою. Книжки стали для неї другим, нездійснимим життям. Все, що в них писалося, про життя, про кохання молодих дівчат і хлопців, про щасливих людей — таким

Державний Театр „Березіль“

„Пролог“ Сцена з 3-го акту

далеким здавалося для неї, що вона часом не йняла віри: невже ж таки буває, що люди живуть так? Навпаки, книжки, в яких змальовувалось яскравими фарбами нужденне животіння, злидні, горе, турботи, здавалися їй єдино правдивими. Але, вибираючи з-поміж цих двох категорій, вона більше охоти мала до книжок, що щасливо закінчувались, коли вже змальовували різні нещасливі пригоди з життя героїв.

Марія радо погодилася на пропозицію Тихона Амосовича, бо при ньому стидалася й боялася сідати за читання, а тепер ніби мала на те санкцію.

Їхні вечори проходили вже не так сумно й одноманітно, принаймні для Марії, бо вона жила життям людей з книжки.

В один з таких вечорів Тихін Амосович, перебивши читання, промовив давно заготовлену фразу:

— Треба іменини справляти...

— Чиї? — не зрозуміла Марія.

Для нього було так ясно, чиї іменини, й він вважав, що й для кожного мусить бути ясно. Він же не переставав думати про це. В нього була надто егоїстична вдача й йому здавалося, що навіть його невисловлені думки мусять бути зрозумілими для усіх.

— Мої іменини, — суворо подивившись на Марію, пояснив Тихін Амосович.

Навіть коли б вона була не згодна, чи могла б вона перечити? Вона не перечила, й день іменин було призначено.

Так, про це можна говорити з певністю. Тихін Амосович, перед чим вирішив влаштовувати свої іменини, не один день і не одну ніч роздумував, ламав собі голову й ніяк не міг дати собі ради: що робити? З Петром Павловичем він зустрічався лише на млині, з Марфушою — дружиною Петра Павловича — він посварився й хоч сам уже пересердився на неї, за те

вона на нього „зуб мала“, як кажуть у Пустограді. Микола Григорович теж ніби чужим став.

З одного боку, воно й гарно. Можна взагалі нічого не влаштовувати. Не треба буде витрачатися. А з другого боку, не можна обійтися без іменин. Це ж його мрією було стільки років. Невже саме тепер, коли є можливість мрію тую здійснити — він відмовиться від неї? До того ж іменини напевне допоможуть йому заново встановити свої дружні стосунки з Петром Павловичем, помирять з Марфушою, розтоплять кригу взаємин з Миколою Григоровичем... Можна буде запросити Тетяну Гаврилівну. Все таки, як не як, жив у неї стільки років... Та й сина її, Сашеньку, що приїхав з Туреччини, нарешті. Гаразд, він так і зробить... Подивимось, що з того вийде.

розділ дев'ятий

20

Марія замкнула двері за Тихоном Амосовичем і знову пірнула під теплу ковдру... Але заснути вона вже не могла й лежала, зручно, вмостившися в ліжкові, передумувала все, що трапилося за попередні дні... Події були незначні. Найважливішою була справа з фотографуванням.

Тихонові Амосовичу заманулося зфотографуватися разом з нею й вони якось по обіді пішли до Штенберга.

Штенбергове „ателье“ було таки далеченько од Котляревської вулиці, й поки вони прийшли, короткий осінній день без усяких попереджень змінився вечором. Штенберг — кругленький чолов'яга з лисиною на всю голову — з банькатими очима й червоним носом вічного п'янички, хоч до речі, він ніколи в рот не брав горілки, — тільки руками розвів, побачивши їх.

— Ну хто таки не знає, що в нього вночі фотографуватися не можна? Здається, увесь Пустоград знає

про це й ніхто не приходить його турбувати в такий незручний час... Він саме тільки пообідав і, натягнувши сірого халата, заперся в лабораторії, як уже треба одмикати двері. Сьогодні він фотографувати не буде...

— А чому? — запитав Тихін Амосович.

— Ну як же ж!? Темно... Хто ж таки може в темноті фотографувати? Ви ж хочете, щоб знимок був як справжній знимок? Я можу з магнієм вас ізняти, але що то буде за портрет, я не ручуся...

— А без магнію?

— Без магнію — приходьте вдень, якщо ви хочете без магнію...

Так таки й не довелося того дня фотографуватися. Штенберг порадив вибрати день сонячний, світлий, тоді він обіцяє зробити виключної краси картку... Отже тепер Марія з неменшим трепетом, як Тихін Амосович, чекала того світлого сонячного дня, щоб знову йти до Штенберга.

Тихонові Амосовичу фотографуватися захотілося з відомої вам причини. В його квартирі було все, бракувало лише родинного портрету... Отож у виконання цієї своєї мрії він волів дати заробіток „придворному фотографщику" пустоградських вищих кіл, Штенбергу. Але Марію це зовсім не обходило. Вона навіть не знала, що саме мав на увазі її чоловік, пропонуючи фотографуватись. Просто, вона ніколи в житті не фотографувалася, їй страшенно хотілося бачити своє обличчя, на картці відбите... Зрозуміле бажання людини, яка чогось не знає — взнати. Тепер це бажання розпалилося ще більше, хоч би й тим, що в Штенберговому „ательє" вона бачила незрозумілі для неї, незвичайні прилади й апарати, й це також інтригувало її. Забувши про свої повсякчасні думки, вона тепер думала тільки про те: як же це виходить, що побуваєш у Штенберга й за кілька днів маєш картку й на тій картці бачиш людину, абсолютно на

 тебе схожу, ну, не відрізнити, як жива! Єдине, що вона знала з техніки фотографування, це те, що Штенберг спочатку посадовить їх на стілець... А далі?

Одначе, час підніматись.

Марія згадала, що, крім фотографування, її чекають ще Тихонові іменини... До них також треба готуватися... й хоч там ще два дні лишилося, а готуватися треба. Треба в хатах підмазати, завісочки попрати. У шухлядах поперекидати, щоб усюди... Та не так, щоб усюди ладу дати, як для того, щоб час чимся заповнити. Бо Марії нічого було робити в хаті й вона вигадувала собі щодня якусь роботу, аби не сидіти, склавши ручки...

21

Перетрушуючи одяг, в кешені старого піджака Марія знайшла грубого конверта. Вона зацікавилася взнати, що містить у собі лист, у ньому схований, і, обережно розкривши конверт, побачила фотографічну картку брата Тихона Амосовича, Антона, його дружини й дочки його дружини... Ця несподівана знахідка наштовхнула її на різні думки, адже вона не знала, що в Тихона Амосовича є брат...

Марія, не вагаючись, прочитала листа, що його Тихін Амосович випадково не знищив. З листа вона довідалася, хто були постаті з фотографічної картки, і їй спало на думку замирити Тихона Амосовича з братом.

В цьому може була не проста примха, але й певний свідомий крок її, як комсомолки, що ще не остаточно порвала з комсомолом...

Вона довго не знала, яким способом виконає свій намір. Їй приємно було зробити чималої ваги справу, так принаймні вона вважала... Й разом з тим боязко. Чи є потреба мирити братів? Жили собі порізно стільки років, хай собі й далі живуть, не її це справа втручатися... Чи полегшає її становище від того, що

брати замиряться? Може ж бути, що вони не замиряться, й тоді Тихін Амосович, дізнавшися про те, що Марія хотіла їх замирити, ще з більшою впертістю продовжуватиме її тероризувати. Ні, мабуть, краще не починати цієї важкої і небезпечної для неї справи... Вона й так якось проживе, проживе й Тихін Амосович, і Антон. Хай собі буде, як було... її це не обходить.

Але чуття й свідомість Марії, чи власне друга половина її чуттів і свідомости, говорили про інше. Вона мусить їх замирити. Справа ж не в тому, чи полегша її життя, чи погіршає... Справа у тому, що ще єдина людина знайшлася, людина, яка розуміє, що так не можна, що жити треба інакше... Марії здавалося, що та далека людина — Антон — мусить зрозуміти її, бо ж розуміє він свого брата — Тихона, хоч який час його і не бачив, до найменших дрібниць розкриває його душу, що зветься, показує її в усій її непринадній, але правдивій суті...

Тихін же робітник, але живе він як?.. Чи ж так мусить жити робітник — творець життя нового й прекрасного, творець життя блискучого й радісного, про яке мільйони мріяли й мільйони боролися? Не так же ж живуть останні, є радісне життя, злите, злютоване єдиним поривом і єдиною метою, й до цього життя бажання розбудив у ній Федя... Правда, він зрадив і її, і свої переконання заперечив своїми вчинками, але ж Федя не один. Антон! Він теж так говорить, він теж про те життя, до якого вона прагла... Й цей, мабуть, не обманює, бо скільки років довбає одне й те саме своєму твердолобому братові, що не живе, а животіє потворно, немов той кріт, не звертаючи уваги на блиски райдуги в блакитному небі, після неймовірної зливи... Яке чудове, запашне і прозоре повітря! Пройшла гроза й принесла озону, люди знову взялися до роботи. Скільки шкод наробила тая неймовірна злива. Скілько рук треба, щоб наставити

мости, поладнати шляхи й повкривати розкриті вітрами будівлі...

Може й не так думала Марія. Навіть напевне, простіше думала вона, але саме про це вона думала. Й пізно ввечері, коли Тихін Амосович прийшов з роботи, він і не догадався, що Марія оце лише повернулася з телеграфу, де від його ім'я послала Антонові телеграму: „Приїжджай на неділю. Тихін“.

РОЗДІЛ ДЕСЯТИЙ

22

Гостей зібралося чимало.

Прийшов Микола Григорович, прийшла Марфуша й Петро Павлович, навіть секретар комсомолу Губка з'явився... Тетяна Гаврилівна прийшла з сином Сашенькою. Сашенька сказав: Бон жур, — за ручку привітався з усіма й сів у куточку. Тихін Амосович, прибраний у новий свій костюм, на всіх поглядав звисока: а що, мовляв, дорогі гості, діждався й я... і ви до мене прийшли, у мою хату, мій чай пити, мій хліб їсти...

Тепер нічого вже не можна сказати про Тихона Амосовича. Господар, як господар. І жінка в нього, як у людей, бо ви ж не знаєте, що поміж ними робиться... Не про ваше око їхні справжні взаємини. Тож бо воно й є.

Марія усе поглядала на годинника. Бігла у кухню й зупинялася біля нього, верталася й знов зір її на хвилинку затримувався на стрілках, а вони так безнадійно повагом посувалися, що можна було думати: ні, час таки не поспішає...

За чаєм балачка не в'язалася.

Усі сиділи мовчки, лише Губка, який прийшов на іменини зі своїх власних міркувань, пробував завести розмову на політичну тему. Опонентом йому був Тихін Амосович. Він вільно, навіть до деякої міри нахабно, відповідав на кожну Губчину фразу... Ще б

пак? Цей хлопчак сміє так розумно й сміливо говорити та ще й у його господі, за його столом.

Микола Григорович держав Губчиної руки.

— Таки, що не кажіть, Тихоне Амосовичу, хлопець правий...

— Правий? — Тихін Амосович починав червоніти.— Ну як же правий?.. Не правий він...

Говорили про недорід і про селянське самооподаткування. Тихін Амосович доводив, що селянам нічого не лишалося робити більше, як оподатковуватися самим, бо інакше влада б наклала податок у кілько разів більший... Губка заперечував йому. Микола Григорович також. Доходило до того, що Тихін Амосович, стукаючи кулаком по столі, кричав.

— Та хіба ж це влада? Влада повинна сама одчиняти школи й больниці, а не класти це на шию селянам...

Марія заспокоювала його. Вона і слова не казала до нього. Тільки підходила й клала руку на плече... Тихін Амосович притихав і спокійніше слухав своїх супротивників.

— Влада ж у нас робочо - селянська, — доводив Микола Григорович. — Держава, значить, теж... Значить, Тихоне Амосовичу, козаче ти мій, усе мені одно, чи я вийму з кешені та оддам на школу, чи влада оддасть—бо гроші мої радянські, державні, поняв ти, чи ні?

— Тобто як державні? А заробляв їх хто? Я чи держава?

— Ти заробляв... А державу ти піддержати, владу свою не хочеш?

Починалася знову та ж таки історія.

Тихін Амосович запевняв, що державу піддержати він згодний, а коли діходило до того, що для підтримки потрібні гроші — завертав голоблі..

Марфуша не давала Петру Павловичу розкрити рота. Лише він хотів висловить свою думку, як вона сіпала його за рукав, і він змовкав. Нарешті це обридло

йому й він прошипів: — Чи ти даси мені сьогодні слово сказати? На це Марфуша не менш резонно відповіла, що йому треба мовчати от з яких міркувань: по-перше, він може підтримати Тихона Амосовича — й це не сподобається Миколі Григоровичу, подруге, він може підтримати Миколу Григоровича — й це не сподобається Тихону Амосовичу, а потретє тут, є ще й Губка, комсомолець, у присутності якого треба бути обережним і не молоти нісенітниці, немов Тихін Амосович який-небудь.

Одначе чаювали більш-менш мирно, ніхто ні з ким остаточно не посварився, особливих образ також не було.

Тетяна Гаврилівна допомогла Марії прибрати з столу шклянки, називала її ясочкою, любою та іншими ласкавими назвиськами, попрощалася й пішла додому, наказавши Сашеньці:

— Не довго засиджуйся...

Сашенька почервонів, зскочив з місця свого й, низько вклонившись матері, видавив з себе:

— Гаразд, маман...

Знову почервонів, труснув головою й сів.

Тихін Амосович широкими очима дивився на нього.

— Що то значить за границею побував, — у захваті прошепотів він до Миколи Григоровича й по тому промовив уголос: — Олександре Панасовичу, чого ви у кутку між бабами сидете, підсаджуйтесь до нас...

Сашенька знову залився краскою.

— Мені дуже приємно поміж дамами сидіти... Давно я був у такому достойному товаристві... Просто й не знаю, як мені висловитись, — і він поклонився Марфуші та Марії, що сиділи по обабіч його.

Губка підморгнув Миколі Григоровичу й обидва вони трохи не розреготалися, дивлячись на бриту фізіономію Сашеньки.

— Ну як же воно за кордонами? — стримуючи усміх, промовив Микола Григорович, — Розказуйте...

Петро Павлович підтримав прохання.

— Як там вас чорти носили? — загудів він. — Попотаскало вас... Ха-ха!

— Тобто як це попотаскало? — наструнчився Сашенька.

— Дуже просто... Так таки й попотаскало. — Перетерло вас там на трьохнольку... Ач як викомарюєте!

Марфуша заступилася за Сашеньку, який був уже почав блідну́ти.

— Ну от! — скрикнула вона. — Не можеш по-людському балакати. Ви йому простіть, Олександре Панасовичу, він у мене чоловік простий...

— Тюуу, — тільки й зміг сказати Петро Павлович. — Скажена собака...

Тимчасом Марія поставила на стіл рубаного оселедця на довгій тарелі, обкладеного кружалами круто звареного яйця, хліба поставила щедро нарізаного у плетений з дроту кошик. Поставила чарки й карафку невеличку з горілкою, більші стопки для пива... ковбаси тонко нарізаної на великій тарілці...

Усі замовкли, ковтнули несподівану, приємну слину й чекали, поки господарка запросить їсти, поки господар наллє перші чарки...

— Мені не наливайте, — прикрив долонею чарку Губка.

— Чого? За здоров'я менинника?

— Йому не можна, він же комсомолець... Вони ж у нас святі та божі!

— А мені налийте, — гукнув Микола Григорович, — Я ще мабуть... питиму.

— А що?

— Може й сам кину!

— Чого так?

— Дуже вже воно свинею відгонить, як вип'єш... Марфуша хіхікнула.

— Та то не свинею, а хлібцем святим... Хлібцем святим, Миколо Григоровичу!

— Отож... Хлібець ми на свинство переводимо!

— Чи чуєте... Хватить і на свинство, й поза ним... Випиваймо! Ваше здоров'я, дорогі гості!

— Ваше здоров'я, Тихоне Амосовичу!

Губка, скориставшись загальним шумом, сказав Марії:

— Ти ж чого це на збори не ходиш?

Вона несла тарілку малосольних огірків, зупинилася слухати його, тарілка перехилилася й россол полився на стіл...

— Ех ти, роззява, — вихопилося у Тихона Амосовича. Потому він одразу спохватився. — Ставляй сюди, Манічко... Давай, давай... Кому огірочків?

Губка повторив запитання.

— Не мучай мене... Хіба ти не бачиш?

— Бачу, — одвернувся Губка. — Побий тарілки та й тікай звідси...

Марфуша залишила Сашеньку й пересіла до Тихона Амосовича. Той уже випив зо дві чарки горілки, був навеселі, як кажуть, й зустрів її, мов би нічого й не було між ними, мов би сварки їхньої й не траплялося. Можливо, що він і пам'ятав про це, та не хотів згадувати. Він же хотів бути гречним і ввічливим господарем, хотів, щоб усе старе забулося... Бо хто ж до нього ходитиме у гості, до кого він ходитиме у гості, саме тепер, коли вже й жінка в нього є, й господа є?

— Як же вам живеться, Тихоне Амосовичу?

— А як бачите, не погано...

Сашенька теж вихилив уже й посміливішав.

Він починав уже сам розмову й неодмінно про Туреччину...

— У нас у Туреччині, — казав він, — у нас...

Але його ніхто й не слухав: кожний був занятий своєю тарілкою, своєю чаркою.

— У нас у Туреччині, — знову промовив Сашенька до Петра Павловича...

— Слухайте... Ось Олександер Панасович розкаже нам про Туреччину... — крикнув Петро Павлович.

— Просимо! Просимо! — підхопили інші гості...

Тихін Амосович поморщився: що ж це таке, Петро Павлович розпорядчиком на його іменинах! Але Марфуша не дала йому довго думати, наливши нову чарку горілки...

— Давайте на мирову вип'ємо, Тихоне Амосовичу... Що було, те минулося, будьмо знову приятелями...

Тихін Амосович розчулився...

— Ви мене простіть, Марфушо...

Випили.

Сашенька кашлянув...

— Просимо! Просимо! — знову загув Петро Павлович.

— Розказуйте, — благословив Тихон Амосович.

І Сашенька, пропустивши шклянку пива, почав.

закінчення в наступному числі

АБРАМ РЕЙЗІН

ШВЕЦЬ ЗА РОБОТОЮ

З єврейської перекл. Філ. Купер

Гей, цокай мерщій, молоток!
Забивай ще оцього цвяшка,
Бо хліба вже в хаті нема,
Лиш горе й покора важка.
Гей, цокай мерщій, молоток!
Дванадцять годин уже б'є,
Злипаються очі мої
І сили мені не стає...
Гей, цокай мерщій, молоток!
Жвавіше вбивай но цвяшки,
До ранку дочці багача,
Я мушу скінчить чобітки.
Гей, цокай мерщій, молоток!
Не вислизни з рук хоч тепер,
Один ти годуєш мене,
Без тебе я б з голоду вмер!

АБРАМ РЕЙЗІН

ЗЛИДАРІ

З еврейської перекл. Філ. Купер

Наша тямка, наша віра,
Дотеп, слово соковите —
В жодній їх не чуть громаді,
Не бринять ніде по світі.

Разом з нами, злидарями,
З нами разом замирають,
Дурнями зовуть нас люде,
Бо про розум наш не знають.

І краси святого дару
І не бачуть, і не вірять,
Доки аж з'їдять нас злидні
Й стануть з нас — кістки та шкіра.

Через те, коли говорим,
Ми звертаєм чоло долі . .
І слова так звикло тихі,
Як годиться жебракові.

Через те, коли вмираєм,
То ніхто і не помітить,
Мов той дим, зникаєм в безвість,
Ніби й не було на світі.

ГЕРГАРТ ПОЛЬ

СТАРИЙ ШТОЛЬБЕ *

Цілком звичайна історія

Дров'яний двір лежав у вогкій імлі. З великих куп дощок капала вода. Пісок був вкритий легкою вільгою, хмари висіли до самої землі. Люди в величезному панському домі й люди в низькому бараку садиби ще спали. Над вулицею лежала темрява і мовчання. Ліхтарник, що гасить ліхтарі, уже зробив обхід.

* В № 1 Гарт. див. лист Гергарта Поля до ред. Гарту.

„Свинство, прокляття!“

Дворові ворота зарипіли. Хтось увійшов, почвалав у вогких чоботях через каміння, що облямовувало панський дім, а потім по сировому піску, аж знявся легкий пил. Потерті плисові штани обвивалися кругом ніг, як спущені вітрила кругом щоглів. Сіра пляма позаду висіла на рівні колін. Зібгана військова тужурка була перекинена через праву руку, в узлуватій лівій руці ручка кавника. Старий Штольбе прийшов дати оброку „своїм“ коням. Як що-дня протягом тридцяти років, відміряв він уважно вівса й січки в велике шкурятяне решето, труснув ним з усієї сили, дав гнідому коневі сильного копняка.

— А ну ти, ледарю!

„Ледар“ був найніжніший вислів цієї розтріпаної бороди, що на її обличчю, як підводне каміння, виступали затверділі зморшки.

Потім він приніс води і сіна й вилами одкинув гній на бік. Старий Штольбе глянув на годинника, засуненого в потертого нікелевого футляра. Він зауважив, що вже не рано.

— Коні все одно не зжеруть усього.

З тими словами виліз на обгороженний стіною край гнойової ями і зробив прощальний жест.

Коли розітнулося шість дзвінкових ударів годинника у дзвіниці костьолу, старий Штольбе ляснув батогом, і оба коня вибігли ристю назустріч ранкові, що почав поволі прояснятися. Біля млина він мусив трохи почекати. Молодий Корбе не починав ще сьогодні своєї роботи.

— Дужий, як віл, та ледачий, як свиня.

Старий Штольбе виліз на млинову колоду біля вигону. Витяг з кешені „Народню газету“, що її читав уже двадцять п'ять років. „З наказу небіжчика пана пастора“.

— Знов червоні! Свині, ледарі. Хотять тільки жерти і не працювати.

Потім він перейшов до місцевого огляду і судової хроніки. На третій сторінці додатку була замітка:

„Бреславль. 12 вересня. Загадково зникла вчора двадцятилітня наймичка Марія Ш., що служила в одних панів на Борауерштрасе. Марія Ш. пристойна і розсудлива дівчина, що завжди точно виконувала свої церковні й світські обов'язки, пішла раз у неділю на проходку й після того ще й досі не вернулася. Підозрівають, що вона стала жертвою злочинства. Марія на зріст висока, білява, трохи скидається на селянку. Вона була одягнена в...“

— „Знов ті сволочі злочинці й інші грішники. І саме на Борауерштрасе, де проживають Мікині пани“.

Тут з'явився Корбе. Старий Штольбе зустрів його кількома брутальними жартами, на які Корбе відповів легким ляпасом по плечах. Потім обидва навантажили сорок мішків, по два центнери кожен, гарної пшеничної муки на фуру.

„А сила у вас, як у звіря допотопного, дарма, що поверх п'ятдесят років маєте“.

„Ну, облиште, Корбе, зносився я, як ганчірка“.

Удар батогом — і коні сильно шарпнули тяжко наладовану фуру по піску польової дороги. На шосе вони підтюпцем побігли до міста. Старий Штольбе сидів на мішках, держав віжки узлуватими пальцями й думав... Це було його улюблене заняття. Майже все сам один, далекий від товаришів з садиби й фабрики, він не брав участи в жартах і розмові. Так розвивав він нитку своїх упертих роздумувань. Сьогодні запала йому в голову газетна замітка.

„Лляне волосся... двадцять років... якраз... моя дівчина... і теж на Борауерштрасе...

Штольбе похитав головою. Інші думки промайнули йому в голові „Славна дівчинка Міка... цікава й спритна... Пан пастор небіжчик був пророком... він сказав... вона принесе вам багато радости... Марія“.

Марія! машинально вихопив старий Штольбе газету й знайшов замітку. Він не міг розгорнути газету, бо в одній руці тримав віжки. Він стиснув віжки колінами. Одночасно погляд перебігав по шпальтах. Правильно, от воно.

„Ісус, Марія і Йосиф! Чи то часом не Міка?“

Але вулиця й номер дому були ті самі і офіційне ім'я було саме Марія, а не Міка. Значіння „Ш“ він теж зрозумів аж тепер. Газета випала з вузлуватих пальців старого Штольбе. Поривом вітру звіяло її. Він схопив віжки й батіг і вдарив по конях. Тварини натяглися з усієї сили. Піна падала з ніздрів. Віз заторохтів бруком. Старий зганяв своє горе на спинах коней. Лівий зробив величезний стрибок, ніби хотів роздерти збрую й уникнути незаслуженої кари. Тоді дишловий кінь почав спотикатися. Старий Штольбе шарпав віжками. Осі фури тріщали.

— Собаки! Прокляті! Сволота...

Раптом якийсь велосипедист звернув на брук „з недозволеною швидкістю“ як говорилося потім в поліційному рапорті.

Коні, збезумившись, шарпнули в бік. Перекинули велосипед. Крик. Тріскіт зламаної сталі. Коні летіли галопом ще вісімдесят метрів. Старий Штольбе лежав, задихаючись, на мішках з мукою. Крик, що розітнувся позаду, примусив його підскочити. Він поволі зліз з підводи. Накинув ще один мішок на зіпрілих коней. Потім пошкандибав назад по бруку. Там лежав зруйнований велосипед. Їздець нагнувся над машиною. Голосно викрикував він прокляття. В кривавому бруді лежав на шосе маленький пасажир. Удар копитом від осатанілих коней кинув його під колеса фури. Це була одинока дитина того чоловіка. П'ятилітній хлопчик.

Безперечно обурливий випадок убивства в наслідок необережної їзди. Як доведено, обвинувачений не був п'яний. Сімейне горе не може бути підставою для

 протизаконних учинків. Обвинувачений, з огляду на свою професію, особливо мусив бути обережний, та він забув про те, що законодавець уважає за обставину, яка збільшує вину. Але, беручи на увагу дотепершню бездоганну службу обвинуваченого, суд присуджує йому найменшу кару: три місяці замкнення у в'язниці.

Голос молодого прокурора змовк. Суд вирік свій присуд. Оборонець прошепотів кілька поспішних слів:

„Вітаю, мій милий Штольбе. Могло кінчиться гірше. Закон карає замкненням до п'яти років“.

І старий Штольбе пошкандибав освітленою весняним сонцем улицею перед будинком суду. Він дивувався, що ніхто його не затримує.

„Але ж це неможлива річ! — ще раз промурмотів він сам до себе все те, що сказав голосно на своє виправдання. „Шкода хлопчика. Але ж і Міки нема. Адже коні злякалися“.

„Слаба жінка, шестеро дітей шкільного віку, посвідка хазяїна, все, все. . .

Старий не забув жодного слова, що було йому на користь.

„Вони хочуть засадити мене у в'язницю й зруйнувати. Хочуть, еге ж . . . П'ятдесят п'ять років жив бездоганно . . . три місяці через пройдисвіта . . . щоб його дідько взяв . . . це ж неможлива річ! . .“

Потім він пішов до контори хазяїна.

„Сумно, мій милий Штольбе, що суд так вирік. Подайте апеляцію до вищої інстанції. Ви нашій фірмі довго“ . . .

„Тридцять років, пане . . .“

Старий Штольбе вертів козирком свого полинялого кашкета.

„Ну, добре! Я заплачу правозаступникові. Бо мені треба бездоганних людей. Підіть до адвоката Ветцеля й кланяйтеся йому. Він зажадає перегляду діла. Я заплачу за те. Наша фірма потребує бездоганних людей“.

Буйні сльози покотилися по зашкарублому від негоди обличчю просто в рот старому Штольбе. Коліна підітнулися. Схвильований старий поцілував руку „молодого пана“.

Вища інстанція ствердила присуд, не вважаючи на доводливу промову правозаступника й благання й сльози Штольбе. Параграфи — то гранітові фортеці, що захищають від людяних міркувань, а судді обох інстанцій належать до одної класи.

Увечері, перед тим, як старий Штольбе мав іти в окружну тюрму, він дістав листа від фірми:

„... і звільняємо Вас з посади, яку досі тримали вільну для вас, бо ми принципово приймаємо тільки бездоганних людей. Беручи до уваги Вашу довголітню службу, ми платимо доброхіть, крім судових видатків, ще Ваше утримання до 1-го серпня, яке можете відібрати у п’ятницю в нашій касі підчас виплати грошей.

З повагою

Управа фабрики“.

Через дванадцять тижнів старий покинув вогкий будинок на Променаденштрасе. Недоумкуватий дід, крадучись по задніх вулицях, щось ледве чутно шепотів собі в клобучану бороду. Безліч разів бігав він до контори фірми. Управа не хотіла балакати з ним. І раз діти бачили, як він притулився до дверей головного входу і як з мутних очей, що дивилися кудись у порожняву, текли рясні сльози.

„Тепер стариган зовсім з глузду усунувся“.

Дитяче базікання стало думкою міста.

В ратуші знав уже старий Штольбе кожну кімнату й кожного писаря.

Але утримання свого він так і не дістав. Навіть пан бургомістр був йому ворогом.

„Ви винні, добрий чоловіче. В даному разі... неможливо... наші правила...“

Тут старий Штольбе зареготався так голосно, що бургомістрові на одну хвилю дух перехопило.

„. . . а податки, що я тридцять п'ять років платив“. . .

Після цього його випхали з ратуші.

Старий Штольбе сидів на гарячому сонці відцвітаючого літа. День при дні на березі потока. Вже вся вода випарувала. Іржавий дріт і старі відра виднілися в вогкому болоті, над яким хмарами кружляли комарі. З недалекого поля чути було голоси женців. Це лунало як музика в ухах старого Штольбе. Так сидів він день при дні. І що-дня витягав він газету з кешені. Роздертий, засмальцьований аркуш, який він розгортав з обережним терпінням, забирав його увагу на багато годин.

. . . Міка . . . моя дівчинка . . . добра тюрма . . . коні . . . пройдисвіт . . . прокляті.

І раз він якось нахилився, ніби хотів зробити свій прощальний жест. І тихо скотився під косогір.

В болоті ручаю, коло поржавілого дроту і старого начиння лежала купка лахміття. Над нею гуло комарине військо.

Ще долітали жарти й пісні з недалекого поля. Ще стояло тепле сонце над затишними буднями городка. Ніхто не сушив собі голови лахміттям. Болото затягло тіло поки настав вечір. Так знайшли мертвого Штольбе — прекрасну подобу божу.

З німецької О. Кондратьєва

І. МИКИТЕНКО

ГОЛУБИ МИРА

ЧАСТИНА ПЕРША

1

Тридцять першого жовтня 1928 року „Радторгфлот“ на майдані Тевелева пізно зачинив свою контору.

Безщасний співробітник, що виписував нам квитки! Ні ми, ні він сам! не сподівалися, що обійдеться так добре, і що за якихось вісім годин роботи він таки подолає всі труднощі, знайде всі пункти нашого маршрута і таки проштемпелює колись наші „фаркарти“...

Одначе він подолав...

Слава тобі, „Радторгфлоте“, на майдані Тевелева, і твоїм кваліфікованим співробітникам... Якби не треба було збиратися в дорогу, я проспівав би їм панегірика. А так вони (власне — він, один отой нещасний співробітник) забрав мені не тільки час, потрібний для панегірика, й а нерви, кілька ниточок нервів і кілька грамів венозної крови, бо чистої у мене вже не залишалося ні краплі після того, як я в двадцяте прибіг до „Радторгфлоту“... Та хто шкодуватиме за такими дурницями, як кілька грамів венозної крови?

Слава тобі, „Радторгфлоте“, і твоїм кваліфікованим співробітникам...

Квиток нарешті в кешені. Тепер можна думати про батьківщину Гайне і навіть про речі ще більш романтичні... Ну, от хоч би про нашу симпатичну сусідку — дружню нам державу Польщу, — через яку нам доведеться їхати...

Можна лірично мріяти про подорож взагалі, про закордонну подорож українських письменників зокрема, нарешті про свою подорож особисто. Тисячі принад, загадкових, як казка, тисячі сподіванок, принадних, як загадка, і мільйони загадок, тривожних, як чекання, можна викликати з найдальших закапелків мозку,

 дмухнути на них легким подувом уяви і вони затанцюють, заколиваються і popливуть: спочатку перед очима схвильованого мандрівника, потім — на сторінки блокнота і нарешті — на шпальти журнала Гарт, щоб стати перед очима ні в чім невинного читача...

Можна...

Та хіба мало ще чого можна нафантазувати, коли квиток уже лежить у кешені і друзі поспішають в останнє сказати: „Гляди ж...“

...Я думаю не про далекі країни.

В останні хвилини перед від'їздом особливо приємно думати про те, що було вчора, про нашу буденну роботу, про тисячі наших щоденних тривог...

Слава ж тобі „Радторгфлоте“, і твоїм кваліфікованим співробітникам!..

2

Вчора були зібралися в мене друзі, члени Всеукраїнської Спілки пролетарських письменників, запальні й веселі, одверті й гострі в дружніх розмовах. Ми сперечалися про великого Франка. Ми судили його, як людину, хоч може й не повинні були судити.

Яка трагічна доля наших поетів! Найкращих із них знала тільки купка української інтелігенції. Іван Франко не став відомим на цілий світ і його ім'я не вписано золотими літерами в книгу історії всесвітньої літератури, бо лихо його спіткало народитися українцем, а не французом, німцем, росіянином, італійцем, чи англичанином. Пісні Беранже, анекдоти Бокачіо, зідхання Гайне, облудну філософію Толстого, лиходійські п'єси Шекспіра й кримінально-епілептичні романи Достоєвського перекладено мовами чи не всіх культурних народів. Пісні кохання Гайнриха Гайне співала мало не вся Німеччина, що правда,— коли сам поет поневірявся на чужині, вигнаний німецьким урядом за свій непокірний талант світ за очі. Франція співала Беранже. Декамерон і досі видається найдорожчими виданнями.

Толстого ширять в астрономічній кількості. А хто знає добре Франкові твори? Історик української літератури, вчитель і, можливо, сучасний український письменник. Де там цілий світ. Україна, сама Україна не знала свого поета і тільки Велика революція відкриває його нашим пролетарям та селянам. Та скільки ще пройде років, доки Івана Франка пізнають пролетарі не тільки України!.. А який нарід не був би гордий мати в своїй історії літератури імена таких творців, як Коцюбинський чи Леся Українка? І де, в якій державі залишались би ці великі майстрі слова і незрівняні психологи людського страждання такими страшно невідомими, якими залишалися вони до революції в російській імперії?..

3

Тепер вони встають із мертвих і лави трудящих нашого Союзу починають черпати з сторінок їхніх творів.

Це прекрасно!

Але ось підходить скептик. Він каже:

— Годі вам „наливати". До чого тут ваша патетика? І наливають... Хіба не видно, що все це тільки розговори й більш нічого? Сказано — нема нам виходу. Ну, скажіть правду, тільки правду: і ото ви справді не скептик? Коли перед вами моря, перед вами порти і гавані, коли душа ваша вільна, розкована! летить... Куди вона летить?.. Ех! Ну, скажіть, і ото ви справді не скептик?

Він іде поруч і тихо скавчить. Його пініяві сльози рішуче мені не подобаються.

Довго, настирливо скавчить.

Тоді думається: у братній нам республіці РСФРР є велике й прекрасне місто — Ленінград. Тут, на пероні двірця, на камені столиці колишніх імператорів, пролунали перші привітальні й пророчі слова ватажка Великої революції.

У Ленінграді тепер, як і в столиці України, робітники потужно сіють Ленінове зерно. Воно схожає маками й димним квітом індустрії. Але ось виходить із свого затишного затишку, пахучого від „теже“ й ситого від жирів, білків і углеводів, санктпетербурзький міщанин Віталій Ніколаєвіч, той, що працює з ласки робітничої в „Пуштресті“. Віталій Ніколаєвіч виходить на вулицю, застібає рукавичку і приємним баритоном, відкопиливши злегка верхню, гладенько виголену губу, говорить до своєї ніжної подруги, що йде поруч нього з біленьким, кудлатеньким песиком на лацюжкові:

— Моя люба, на юг Росії, чи на Україну, як тепер дехто каже, їхати небезпечно. Я не можу тебе відпустити.

— Чому, котіку?

— Там ще не встановилася влада, часом трапляються банди Махна і, певне, на вулицях немає електрики.

— Ах, що ти, котіку? Який жах! А чого ж Александр Сергеїч Пушкін говорив:

„Ты знаешь край, где все обильем дышет,
Где реки льются чище серебра,
Где ветерок степной кавыль калышет
Где...

— Поперше, кицю, говорив це не Александр Сергеїч, а Нікалай Васільїч Ґоґоль*. Такі елементарні речі треба знати, кицько моя. А подруге, ти не знаєш, що сказав би Нікалай Васільїч тепер, якби він був живий.

В о н а (*переконано*): Але ж правда, що там чудове сало і взагалі вся природа, кажуть, дуже красива.

В і н (*бубонить*): Сало. Сало звичайно... Ти ж знаєш, як я безумно люблю природу. Але, кицю...

Облишмо. Не будемо далі підслуховувати цю інтимну розмову санктпетербурзького міщанина Віталія Ніколаєвіча, (що живе в Ленінграді й працює з ласки

* На нашу думку, Віталій Ніколаєвіч перебільшує.

робітничої в „Пуштресті“) з його милою подругою, що теж живе в Ленінграді, де й записана, як домашня хазяйка. Не будемо, бо й так уже видко, що Віталій Ніколаєвіч не аби як поінформований про нашу бідну країну, що він не з дурнів, що він навпаки — знає, що робить, і отже нізащо не відпустить свою милу подругу в далеку дорогу... Хіба що його самого переведуть із „Пуштреста“ в „Пухтрест“ на ту ж таки Україну, або в инше місце, що теж кінчається на У... Тоді він не заперечуватиме... А покищо я, сповнений надії на це останнє, мушу спаковувати свого чемайдана, навантаженого блокнотами й зошитами, в які я маю твердий намір записувати все, що побачу й почую на чужих землях.

З особливою любов'ю я дивитимусь на батьківщину Гайне, ходитиму кварталами Дюсельдорфа, де бігав колись маленький Гайнрих, романтично закоханий в маленьку Вероніку, а нині чорною хмарою проходять голодні й похмурі страйкарі в подраних блюзах і з заціпленими зубами. В Гамбурзі я побачу матросів із далеких країн. Одинадцяту річницю Революції я святкуватиму в Берліні. Там я розповідатиму друзям про нашу літературу, про те, як будується наша Держава. Розповім, що Будинок Промисловости на Університетських Землях вінчає нині це будівництво вінком тяжкої індустрії, в якому Горкий відчув воістину музичний твір, гармонію сили й чітких ліній.

Я скажу словами поета:

> І хроніки буденної петіт
> зростає до аншлагів жирних літер...

Не повірять? Не може бути! Я певен, що в них не може бути того наївного й милого здивовання, яке спостеріг наш таки український письменник в однієї симпатичної московської панночки, що живе в самому серці нашого Великого Союзу Республік, в червоній столиці, Москві, й збирається днями оце віддатися за

 шановного Каналія Ніколаєвіча. До речи, ви вже догадалися, що Каналій Ніколаєвіч та Віталій Ніколаєвіч — рідні брати. Отже я не можу не розповісти про те наївне й миле здивовання, що його спостеріг наш таки український письменник в цієї симпатичної панночки.

— Вы из Украины? — спитала вона ніжним, як молоко, голосом.

— Атож, — відповів наш письменник і голосом ще більш романтичним додав ради штуки:

— Кеннен зі дізес Лянд?*

Вона: Ха-ха-ха! Какой смешной этот украинский язык. И представьте, — я ничего не понимаю. Но у нас тоже есть прислуга хахлушка. За-а-бавная, страсть.

Нам дуже приємно, що майбутня дружина Каналія Ніколаєвіча теж прекрасно знає наш український нарід, принаймні не згірше, як шановний академик Петро Семенович Коган знає українську літературу, що він не раз уже й доводив документально на сторінках поважних журналів, вщасливлюючи своїми працями наших харківських та київських земляків.

Взагалі, був такий час (скептики гукали тоді: ага! А що? Не наша правда?), коли страшенно зацікавлені дивним „и странным на первый взгляд обстоятельством“, себто — розвитком нашої культури, зокрема — літератури, редакції деяких московських журналів один час почали були завалювати наші українські редакції листами, в яких вони вперто просили не таїтися й сповістити їх про те, що робиться на Україні в культурній галузі, зокрема в літературній. Це була злива листів. Ні, це був справжній потоп, щось суцільне, бо прийшов був власне один лист від однієї редакції якогось збірника, що мав вийти і не вийшов. І питалося в ньому про те, над чим працюють сучасні українські письменники, зокрема Іван Франко... Ми

* Чи знаєте ви цю країну?

не змогли далі таїтися і змушені були відповісти, що Іван Франко, цей великий письменник, перший, хто змалював у неперейдених бориславських оповіданнях страшну долю західньо-українського пролетаріяту, давно... помер. Отже він ні над чим уже, мовляв, не працює, але ми натомість працюємо над вивченням того, що залишив він пролетаріятові.

Невідомо, якими шляхами довідався про це один цікавий персонаж із нової п'еси драматурга Миколи Куліша, а саме — дядько Тарас із Києва, той що каже, ніби у нас в столиці України тільки й українізації, що напис на вокзалі „Харків". І от цей дядько Тарас, кум автокефального дяка й великий прихильник української ковбаси й иншої національної „культури", присікується до нас з такими протестами:

— Помер? Отой письменник, що вони за нього питалися, помер? Ну, нехай помер, царство йому небесне, вічний покій, хоч я про це, сказати правду, також не знав. Але навіщо ви призналися москалям? Кацапам навіщо призналися? Ото вам така дорога українська справа?.. Ех, ви, запроданці... Нема того, щоб змовчати, хай би думали, що він живий, усе б нашої культури було більше... Ото все лізете в спілку з москалями та тільки псуєте нашу національну справу... Ех, ви, запроданці...

Тоді я думаю:

4

— Куме автокефального дяка, свату столипінського куркуля й „антилігентний" підпихачу нової буржуазії, дядьку Тарасе з Києва! Який же ви невдячний! Ви, мов та поліщуківська досконала сволоч, маєте з дозволу пролетаріяту місце під сонцем. Чого ж ви ще хочете?.. Впливати на хід історії?.. Хіба ви не знаєте, що ваша роля, дядьку Тарасе, лягти ґноєм для нашої епохи? Ви, аматоре від усіх мистецтв: сичати, мріяти про океанські пароплави, що привезуть вам шовку на онучі, гнати ліричну малоросійську самогонку,

і їсти з кумом вареники! Хіба ви не знаєте що ваша роля — лягти гноєм для нашої епохи?

А гній, як гній: смердить, але на ньому родить.

5

Та годі!

Попрощаємось на деякий час і з дядьком Тарасом, і з санктпетербурзьким міщанином, і з московською панночкою, які посідають однакове з дядьком Тарасом місце в сьогоднішньому житті. Ви ж розумієте, — ми познайомилися з ними тільки тому, що на Заході нам доведеться, мабуть, зустрітися і з їхніми родичами, а не лише з нашими приятелями.

Поїзд рушає. На пероні залишаються друзі. Ми сигналізуємо їм наші складні, страшенно складні почуття, вимахуючи в повітрі високо піднесеними руками. Нарешті, зовсім тоне в далені вокзальна табличка „Харків", про яку другий персонаж із тієї самої п'єси Миколи Куліша, а саме тьотя Мотя, говорить:

Тьотя Мотя: Зачем ви нам іспортілі город?

Тоді ми заходимо до вагону й мовчки влаштовуємось на своїх місцях.

Тов. Озерський, голова президії Укрголовнауки, відразу добуває з портфеля купу ділових паперів і починає працювати, ніби у себе в кабінеті. Я також виймаю олівця й блокнота і починаю писати те, що оце тепер насмілююсь подати до вашої уваги, ласкавий читачу.

6

Недавно столицю України відвідав президент берлінського наукового товариства по вивченню Східньої Европи, штатсміністр професор Шмідт-Отт. Він зробив у Харкові доповідь про завдання т-ва „Ост-Европа", розповів про його роботу й запросив наукові кола України до співробітництва. І от Народній Комісаріят Освіти відряджує президента Укрголовнауки до Німеччини, з офіційною зворотньою візитою

професорові Шмідт-Оттові й цілому Т-ву „Ост-Европа“. Тов. Озерський мусить зробити там доповідь про стан науки на радянській Україні й остаточно закріпити встановлені уже культурні зв'язки.

Але раніш того ми маємо поїхати до столиці Західньої України, Львова, де має відбутися ювілей тридцятип'ятирічної наукової діяльности відомого українського академика Студинського. І там т. Озерський має виступити з привітанням ювілянта від імени наукових робітників радянської України й від імени Народнього Комісаріяту Освіти. Він мусить познайомитись безпосередньо на місці зо станом науки в Західній Україні. Потім — відвідати наукові заклади й інститути в Берліні, й т. ин. Отже він має поважні завдання.

А ми?..

Робітничо-селянський уряд дав нам, цілому ряду письменників, можливість також поїздити цього року по світу. П. Г. Тичина, Л. Первомайський, Кость Котко поїхали до Туреччини. Т.т. В. Коряк, І. Ле, А. Любченко, В. Підмогильний, О. Копиленко, В. Поліщук, поїхали на захід — переважно до Німеччини. Тепер ось їду я, а там ще мають поїхати й багато инших товаришів (Микола Терещенко, М. Семенко, І. Фефер).

І... стає трохи страшно. Чи ж будуть наслідки подорожи варті того, що витрачає держава ради цієї подорожи? Говорю звичайно за себе. Я одержав на подорож 250 доларів (500 карбованців). Це майже півторарічна стипендія студента, що мусить встигнути за той час проробити велику частину курсу Вищої Школи. Коли так, то від подорожи письменника очікується наслідків принаймні еквівалентних тим цінностям, що набуває їх здібний і роботящий студент за згаданий період. Мене не рятує вигідне становище письменника, якому не доведеться, мовляв, повернувшись на Україну, складати іспита з подорожи, як доводиться студентові складати іспита з Біології, Хемії, Історії права, чи там з Терапії або з Фармакології...

 Справа, звичайно, не в іспиті і не в тих доповідях, що їх буде зроблено в літературній організації, в Будинкові ім. В. Блакитного й т. ин. Справа, нарешті, і не в тих нарисах, чи може й книжці вражінь, яку я напишу, повернувшись до Харкова.

А в чім же?..

7

Потяг шумить степами.

Колеса тупо б'ють...

пригадується з Сосюри. Він, між іншим одмовився від закордонної подорожи. І от, коли починаєш думати про те, чи добре він зробив, одмовившись од подорожи, то стає цілком ясно, що він зробив погано. Чому? Я, мабуть, не зможу цього пояснити, бо це ясно й так.

Потяг шумить степами...

Давно десь потонув Харків. Може зараз там ходить вулицями смутний Сосюра, якому не працюється, коли надходить зима, а може він пішов з досади пограти в біліярд. Завтра буде те саме і в ньому він також не знайде стимулу для праці.

Ну, так в чому ж справа, нарешті?

Мабуть у тому, щоб відчути смак Европи на власних губах, взяти безпечну дозу психологічної Европи до лабораторії свого мозку, перетравити й не потрібне викинути. Мабуть у тому, щоб навіть у підсвідомому не виникало голубих мрій:

На світі є співучий Лангедок,
Цвіте Шампанню Франція весела,
Де в світлі тоне кожний городок
І в виноградах...

етцетера... Мабуть у тому, щоб зустріти в Німеччині робітника, почути, як і що він говоритиме в день десятої річниці німецької республіки. Подихати хоч трохи тим димом, що дихає ним він, поблукати в морі

електрики, в царстві реклами на Фрідрихштрасе, а потім виїхати підземкою десь на край північного Берліна й піти в локаль, де збираються червоні фронтовики...

Европа буржуазна, капіталістична, Европа тимчасово стабілізована, психологічна Европа — все це категорії в достатній мірі загадкові для українського письменника, що хоче глибше їх зрозуміти, пізнати їхній смак, помацати їх, побачити на власні очі і, головне, побачити в різних ракурсах, з різних боків. Пролетарському письменникові допомагає одне: він уже вивчений нашою революцією і нашою сьогоднішньою боротьбою не лише на фронті культурнім, а й на фронті соціялістичного будівництва — в економічному значінні цього слова. Вивчений він прикладати класовий критерій до всіх тих суспільних явищ, в яких живе, думає, творить, змагається, мріє...

Отже йому тяжче буде розгубитися в розмаїтих блисках европейської культури, тієї самої, що так дивує багатьох наших мандрівників.

Якби ж йому вдалося побачити справжнє обличчя західньо-европейського пролетаріяту! Тоді б йому ще тяжче було „розгубитися“...

Це — одне.

А потім — там же є письменники. Редакції, видавництва... Давно пора українській літературі встановити з ними зв'язки, живі, безпосередні, товариські зв'язки.

Слобожанські степи роздаються під колесами поїзда. Від паровозу летять рясні, червоні іскри.

А все таки тривожно. А все таки...

Тривожно...

Ясно: Якщо ти „хуторянин“, то мусиш повернутись „европейцем“, тільки не купуй, будь ласка „костюма“, бо це ж перша ознака твого хуторянства.

Будь ласка, не купуй „костюма“.

Европа — це...

Словом, не зовсім ясно. А от, як стане ясно, то це й значитиме, що ти їздив не дурно. Тільки ж, як стане ясно...

8

Тимчасом потяг підходить до другої вокзальної таблички „Київ“ і зупиняється тут на дві години. Отже на дозвіллі можна подумати про те, що тут, крім героїчних робітників із Арсеналу, живе славнозвісний дядько Тарас із Києва, а також инші, не меньш поважні, дядьки, тітки й дядини Але я не маю можливости подумати над їх безрадісним і можна сказати поганим життям, бо на пероні бачу похмуру постать нашого київського критика, одного з найсуворіших вусппівців і, можна сказати, першого й найбільш ненависного й заклятого ворога дядька Тараса. Він (суворий вуспповець, а не дядько Тарас) шукає мого вагона. За хвилину ми сидимо в купе. Отже ми будемо говорити про наші літературні справи, не цікаві для вас зовсім, якщо не брати на увагу того дуже „веселого“ факту, що один невусппівський критик недавно „покрив“ нашого брата, вусппівця, використавши для цього свою лекцію в одному київському клубі. Таким чином робітники охорони народнього здоров'я також знають тепер, слава богу, що то за штучка ВУСПП, і взагалі, дякуючи шановному лекторові, мають цілком правильне й безстороннє уявлення про складні процеси розвитку нашої літератури... О, шановний лекторе,— зриваються з моїх уст слова подяки й хвали.

Наша розмова на цю болючу тему (про сучасну критику) так зворушує паровоз, що він раптом стогне й рушає в далеку путь, залишивши на пероні похмуру й скептичну постать в синім торішнім кепі і в окулярах на серйозному носі.

Я роздумую ще кілька хвилин над станом сучасної критики, пригадую собі, як один із харківських критиків з цілковито „марксистською“ рішучістю „покрив“

був у „Культурі й Побуті“ відому п'єсу російського пролетарського драматурга В. Кіршона „Рельсы гудят“, і мені стає невесело. Він назвав її бездарною, порожньою, непотрібною. Він так упився силою своєї „аргументації“ він так радів, що „закопав“ і „закапав“ пролетарського драматурга Кіршона, що коли довідався потім, що в Москві рейки гудуть уже півтора — два місяці при переповнених залях, що там справжній ентузіязм охоплює робітників на виставах цієї п'єси,— то... Навіщо говорити?.. Як після цього мусив був почувати себе критик? Ми думаємо, що **критик** мусив був почувати себе погано. Погано...

Проте, ми так і не довідалися, як же почував себе В. Державін...

Такі й подібні до цього думки гнітили мене деякий час, аж поки я не підвів голову. Тут я побачив, що нас стало більше: до нас прилучився один із харківських театральних діячів... Він їде до Берліна вивчати німецькі театри.

Отже нас тепер аж троє.

9

На кордоні Радянської України ми востаннє потиснули руки незнайомим товаришам, службовцям Шепетівської митниці і ще декому.

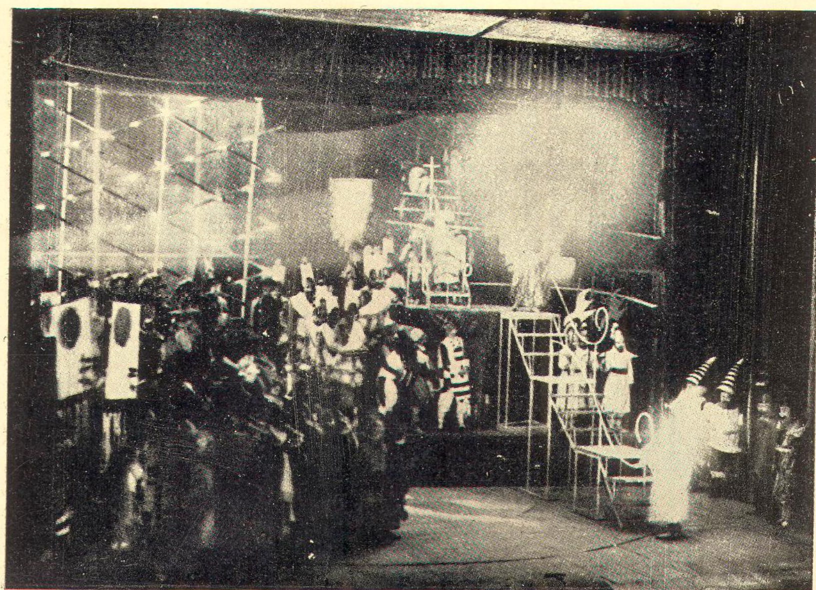
Серце ніби на хвилину зупинилося. Але потяг стукотів, котився до Могилян, і тут, на Могилянах, до вагона зайшли вже польські залізничники й один жандар у „шоломі“ з ремінцем римського імператора. Підтримуваний ремінцем під бороду, („шолом)“ сидить на голові поважного польського жандара з таким виглядом, ніби ніякий вітер не може зірвати його з цієї хороброї голови... Одначе нам ніколи роздумувати на метеорологічні теми. Пан жандар обзиває нас панами і ми, знаючи про колосальну ввічливість його країни, не можемо не прийняти цього найповнішого вияву глибокої пошани й любови до нас, яка, до речі, проглядає й з кожного руху пана жандара...

Ми віддаємо до рук жандара наші радянські паспорти з золотим колоссям, серпом і молотом на червоному полі. Він спочатку пильно розглядає наші обличчя, потім засовує наші паспорти собі на груди під полу чорної шинелі. Я запевняю, що давно, дуже давно, не переживав нічого подібного! Останнього жандара я бачив одинадцять років тому. А червоний радянський паспорт в руках польського жандара — вперше в житті. І тому це потрясло мене так, як лише в дитинстві потрясали страшні казки...

Тимчасом жандар повідомляє, що „пани“ дістануть свої паспорти в Здолбуновому, стукає дверима, цокає абцасом і в такий спосіб зникає. Від цієї хвилини я почуваю себе німою частиною поїзда, що летить у морі густої польської ночи, назустріч невідомому. Ми не розмовляємо між собою. Наші обличчя стали напружено серйозними. Я поглядаю на товаришів, і відчуваю, що ми всі думаємо про одне...

Про що ми думаємо... ніколи не взнає польський жандар в ремінці од шлема римського імператора.

Так ми приїздимо на Здолбунове, зносимо свої чемайдани до залі ревізійної і чекаємо ласкавого перегляду наших речей, з яких, мабуть, кожна може легко зруйнувати й знищити державу,— так уважно до неї ставляться пани представники державного контролю. Через те наш театральний критик мусить позбутися кількох театральних афіш та фотографій, що являються, мабуть, речами особливо небезпечними, чого ми раніше зовсім не знали. В дорозі набираєшся розуму. Це стара істина, а тому я також мушу позбутися „Дела Артамоновых“ М. Горького в виданні роман-газетою, та книжки „Червоного Шляху“, в якій надруковано статтю проф. Лозинського під назвою „Польсько-литовський конфлікт“. Боже мій, що ж я наробив! Випадково я захопив не те число журналу. В цю хвилину мені й самому стає цілком ясно, що я зробив не гаразд по відношенню до сусідньої держави,

Державна Столична
Академічна Опера

„Турандот“
Масова сцена
з 3-го акту

завізши на її територію статтю, в якій говориться про такі речі. Адже я можу хто й зна що наробити цим, хоч би й єдиним примірником „Червоного Шляху“, який я везу ніби-то показати в Німеччину і везу транзитом. Адже...

Словом, я дуже вдячний панові контролеру за те, що він звільняє мене від того гемонського примірника „Червоного Шляху“, від цигарок і від роману Ґорького. Я з полегкістю замикаю чемодана і можу тепер послухати надзвичайно темпераментний діялог між однією сміливою мандрівницею і паном агентом...

Ця інтересна жінка, що, мабуть, бачила доволі світу раніше, ніж потрапила до Великої Польщі, пробує розмовляти з паном агентом англійською мовою. Пан агент з гордістю заявляє, що англійської мови він не розуміє. Тоді смілива мандрівниця починає говорити німецькою, фрунцузькою, італійською і ще якоюсь. Надаремно! Пан агент тільки дужче ображається, і я вже бачу, що нашій мандрівниці йдеться на лихе: отак, не зрозумівши її, пан агент може звільнити її від деяких речей, якими вона чомусь страшенно зацікавлена. Тоді вона заговорила дзвінкою російською мовою. О, тепер вона врятувала свої чемодани.

Але що ми бачимо? Насамперед ми бачимо, що пан агент дуже червоніє. Виявляється, що російської мови він не тільки не знає, а з о в с і м не знає, ні одного слова, мовляв, не розуміє і, якщо ця пані хоче подорожувати через Польщу, то...

— Ви мусите знати якусь мову, коли ви служите на такій посаді! — голосно хвилюється симпатична мандрівниця.

О, краще б вона цього не говорила...

— Ви чули, проше пана! Вона нас буде вчити...

Полум'я з обличчя пана агента перелітає на щоки инших панів контролерів і агентів. Вони бліднуть, мов смерть, і спалахують потім вогнем образи. Ціла заля ревізійна гуде й сичить.

— Пся крев, як хочеш їхати через Польщу, то вчи сама польську мову. Мусиш знати, як хочеш їхати через Польщу...

Пан агент кидає такі погляди навколо себе, ніби хоче проткнути наші бідні серця шпичками своєї гордости. Нам стає страшно. Ярлики на наших чемоданах можуть позлітати від такого обурення, а тому ми поспішаємо їх урятувати й виходимо з ними до залі I — II класи, де міняємо перші два долари на польські злоті й замовляємо собі скромну вечерю, над якою сидимо аж поки подадуть поїзд на Львів. За вечерю на мою долю припадає 4 зл. 15 грошів і я записую до блокнота цей перший видаток. На наші гроші це виносить приблизно карбованця. Потім я купую „Вєдомосці Літерацькі“ й знайомлюся з новинами в польській літературі. В залі тихо й затишно, чисто й приємно посидіти, так ніби десь у себе дома на маленькій станції Радянської України. Якийсь дідусь звертається до мене з запитанням, почувши від нас українську мову. Але я, на жаль, не можу йому сказати, коли відходить потрібний йому потяг. Дідусь дуже симпатичний і ми говоримо з ним ще хвилину, за яку він довідується, що ми годину тому як приїхали з Великої України. Очі йому піймаються химерними вогниками, одначе ми мусимо урвати нашу розмову. Навіщо підводити симпатичного дідуся під неприємності? Краще ми посидимо так, спостерігаючи людей, не кажучи нікому ні слова і слухаючи переливи польської мови, якою щебече до нас молода буфетчиця і ввічливий офіціянт... До буфета підходить і пан поліцай і ми спокійно й далі можемо слухати собі переливи польської мови.

Нарешті потяг на Львів, або на Львув, як виправляє нас пан кондуктор,— подано. Ми займаємо свої місця в вагоні і починаємо мріяти про те, як завтра будемо ходити вулицями столиці Західньої України, відвідаємо деякі культурні установи, а потім, увечері

вшануємо свято академика Студинського своїми привітаннями, власне привітанням від наукових робітників Радянської України, яке передасть т. Озерський. Цікаво буде побувати в „Просвіті“, в Т-ві ім. Т. Шевченка, в книгарні то-що. І що з ласки польського консула ми маємо право затриматися на території Польщі аж цілих чотири дні, то в Львові ми зможемо пробути днів зо два з половиною, а решти дозволеного нам часу вистарчить на те, щоб залишити польську державу не пізніше приписаного терміну, бо навіщо ж справді своєю зайвою присутністю чинити неприємності тим, хто так добре й щиро до нас ставиться?..

Потяг шумить західньо-українськими степами. Польський вагон постукує колесами. Проти моїх очей рябіє об'ява, якої мені довго не хочеться читати, але яка цілий час муляє мені очі. В нашому купе їде ще один громадянин і виявляється, що він — німець. Нам всім трьом страшенно приємно, я нарешті не витримую і говорю йому, що ми їдемо до Німеччини. Він розпитує, чого ми їдемо до Німеччини, ми розповідаємо, що отого й отого, він говорить, що живе в Берліні, а тут має тимчасову справу, до нас він ставиться дуже симпатично і тому нам усім стає ще тепліше. В цьому теплому настрої товариші починають куняти, схиливши голови на груди. Це ж саме робить і наш новий знайомий.

10

Польський потяг шумить західньо-українськими степами.

Все ближче й ближче до Львова, столиці Західньої України.

Але ніч ще довга...

Ще треба терпіння до ранку, коли ми будем у Львові.

11

Об'ява говорить про Львів. Об'ява, якої мені довго не хочеться читати, і яку я все ж таки мусив був прочитати, бо вона мені мулила очі. Прочитавши, я пересвідчився, що в ній, як і треба було сподіватися, немає нічого особливого. Просто висить собі на стіні в польському вагоні, що їздить західньо - українськими степами, об'ява про „приватни заклад наукови ве Львовє" і що „пши закладзе знайдує сьон інтернат".

І їздить собі ця об'ява по білому світу, розповідаючи скрізь про те відрадне явище, що в столиці Західньої України є приватний польський заклад, такий привілейований, що вістку про нього возять по всіх західньо - українських степах. Отже я також знаю тепер, що заклад ім. Н. Іоrdапа на вул. св. Миколая „пшиймує учньов" і що „пши закладзе знайдує сьон інтернат".

Ця звичайна, як бачите, об'ява спричинилася одначе до того, що мені полізли в голову неприпустимі в польському вагоні думки про полонізацію західньо - українського міста, Львова; я записав собі адресу й номер телефона з такою точністю, ніби збирався, приїхавши до Львова, в першу чергу подати заяву про вступ до цього шановного закладу. Одначе я не зробив цього і не міг зробити, як ви самі побачите, шановний читачу.

12

О 6 - тій годині вранці 3 - го листопада потяг зупинився на кілька хвилин на вокзалі Львів — Подзамче; а потім ще протягом десяти хвилин, поки він підходив до Львова, ми зачаровано милувалися з західньо - української природи, з величних краєвидів львівського передмістя. Гори, вкриті золотолистими деревами, зелені доріжки озимини, городи з капустою, кукурудзою й буряками все тихо сумувало в ранковому тумані і, ніби в зачарованому колі, пливло навколо нас.

А назустріч підводив голову Копець Унії Лбельської.

13

От ми й у Львові.

Прекрасне почуття!

Радісно!

Весело!

Ми беремо таксі й кажемо шоферові:

— Товаришу, везіть нас, будь ласка, на вулицю Набеляка, 37.

Так, ми зовсім необережний нарід і навіть забуваємо, що сказати тут „товаришу“ може ми й не маємо достатніх підстав. Але ми такі були раді...

Шофер привозить нас на вулицю Набеляка — до нашого Радянського Консульства. Ми дзвонимо, чекаємо відгуку з замка, як написано на табличці, і за одну хвилину деренчить електрична пружинка, з'являється службовець і проводить нас до помешкання консула, де ми зможемо перепочити. Цей теплий товариський прийом нас просто зворушує. Ми сідаємо в зручні фотелі і чекаємо, поки з'явиться хтось з офіційних осіб, до кого ми мусимо також офіційно зголоситися й дістати потрібні нам відомості: що нам цікавого слід подивитися в першу чергу, що йде сьогодні в театрі, в якій годині почнеться святкування ювілея академика Студинського — адже в газетах певне про це є. Отже ми настроїлися почувати себе дуже добре.

І саме в цю хвилину увійшла покоївка, щоб запитати нас, що ми бажаємо на сніданок. Вона сказала:

— А в нас у Львові якраз непорозуміння з академиками...

Ми подивилися один на одного.

— А яке непорозуміння і хто це академики?..

— Та ж польські академики, ну. То та молодь, що оце погромила українців... Що розбила „Просвіту“, книгарню, Маслосоюз та все геть чисто потрощили...

— Стрівайте. Яку „Просвіту“?..

— Які академики?..

— Який Маслосоюз?..

— Хто потрощив?.. (Невже ця симпатична дівчина так недотепно жартує?)

— Мені лихо! То товариші анічогісько не знають?

— Як не знаємо? Ми знаємо, що сьогодні ювілей академика...

— Але, але... я ж за академиків і говорю. Ну геть чисто побили й вікна, й двері, а і залізо гейби зубами порвали... пошматували... А шкла то там на вулицях насипано стільки... Бо то був великий погром.

Ні, як видно, вона не жартує. Але хто це такі академики, що так кваліфіковано розвязують справу української культури і взагалі національну проблему тут, у Львові? Що це, нарешті, за „академики“? І чи вміють вони також пускати в повітря пір'я з єврейських перин, і кишки з їхніх дітей, чи здатні тільки на погроми українських книгарень і маслосоюзів? От що нас мучить. Кажіть же швидше, не мучте нас! Чи не студенти буває?

— Штуденти ж, еге штуденти, академики. Біля брами святого Юра як почалося... Українці панахиду правили, та зібралося народу. А академики...

Ага, ми собі тепер уявляємо. І хоч ізнижувати „кваліфікації“ академикам за те, що вони почали погром з нападу на ідеологічно невитриманих і, безперечно, націоналістичних українців ми й не збираємось, одначе ми уявляємо собі й ту панахиду під церквою святого Юра, ми уявляємо собі „благочестиві“ ундівські промови і навіть урочисті й червоні від національно-фашистської гордости обличчя наших соплеменників ми теж уявляємо. Одного ми не можемо ніяк уявити: як же воно тепер буде після такого рішучого „розвязання“ справи української культури польськими „академиками“ в столиці Західньої України?

Гм...

— Чи не думаєте ви, товариші,— звертається до нас т. Озерський,— що нам тут залишатися не випадає? Чи не думаєте ви, що...

— Так, ми вже дещо думаємо. — Але ж ювілей...
— Який же ювілей може бути, після такого...
— А що б товариші бажали на снідання? — запитує тимчасом товаришка Юльця і в такий спосіб намагається одволікти нашу увагу від тем суто політичних до більш приємних. Потім вона бере до вуст телефонну рурку і дуже хазяйновито гукає в неї.

Юльця *(в рурку)*: Стефцю! Зроби дві кави й одно какао. Але зараз, і, Стефцю, яя на мягку...

О, мила дівчино! Здавалося, ніщо не могло розвеселити нас після таких новин, але оцей хазяйновитий тон, яким було замовлено „яя на мягку", примусив нас посміхнутися, глянути один на одного й зареготати...
— Ну й пощастило нам...
— Між иншим, де можна взнати, коли відходить поїзд на Берлін?

Тут я виступаю з рішучим протестом проти такого поспішного відступу. Будь-що-будь, ми мусимо залишитися бодай на день — до завтрього. Мусимо подивитися наслідки „культурного походу" польської молоди...

Ми починаємо обговорювати цю тезу, і саме в цю хвилину до кімнати входить секретар консульства тов. Садовський з купою свіжих газет, польських і українських. Ми знайомимось і відразу ж засипаємо т. Садовського запитаннями, на які він не встигає відповідати.

14

Тоді ми беремо газети й читаємо їх дуже довго, поки не перечитуємо всіх шпальт під страшними наголовками:

„КРЕВ НА УЛІЦАХ ЛЬВОВА".
„МІРОДАЙНА ФІРМА ПШИ ЗАКУПЕ ШНЕГОВЦУВ І КАЛОШИ МАРКІ ПЕПЕГЕ".
„ДЕМОНСТРАЦЄ УКРАЇНСЬКЕ".
„ПРОВОКАЦЄ ОБЦИХ АГЕНТУР".

 „КОМПРОМІТУЙОНЦИ ЗАМАХ НА ПОМНІК ОБРОНЬЦУВ ЛЬВОВА".
„КРВАВЕ ДЕМОНСТРАЦІЕ НА ПЛ. ЮРА".
„ЧЕНСТА ПАЛЬБА РЕВОЛЬВЕРОВА"...

Всі польські газети — „ДЗЕННІК ЛЬВОВСКІ", „СЛОВО ПОЛЬСЬКЕ", „ХВІЛЯ" — всі в один голос розповідають про обурливу провокацію українців і закордонних агентів, в наслідок яких польська академічна молодь змушена була, рятуючи національну честь, вийти на вулиці в числі до 1500 чол, як пише газета „Хвіля", якій ми не можемо не вірити, чи то в числі до 3000 чоловіка, як пише газета „Слово Польське", якій ми так само не маємо підстав не вірити, чи, нарешті, в числі 4000 чоловіка, що були на плацу Мар'яцкім, чому ми також не вірити не можемо. Словом, польська молодь численними юрбами вийшла на вулиці й майдани і, провокована пострілами з натовпу українців, що саме справляли панахиду, і ранена пострілами цих, хоч і богомільних, одначе, як бачимо, єхидних шовіністів, змушена була подемонструвати трошки й зовсім мирно коло будинку редакції газети „Діло", виголосити кілька промов на Мар'яцкім майдані то-що, а тимчасом „темні елементи", скориставшися з нагоди, погромили українські культурні заклади, при чому їм шалено щастило: поліція ніяк не встигала наскочити саме підчас погрому і все спізнювалась на кілька хвилин.

Отже нам стало трошки розвиднятися, але, щоб зовсім зрозуміти хід подій, ми мусимо простежити їх хронологічно.

Насамперед ми мусимо нагадати, що 1 листопада починалося свято 10-річчя непідлеглости Панства Польського, а також свято оборони Львова. І ось чужоземні агенти через львівських українців починають свою ганебну провокацію. „СЛОВО ПОЛЬСЬКЕ" з 3 листопада в статті PROWOKACJE OBCYCH AGENTUR. з підзаголовком ZYWIOŁOWY ODRUCH MŁODZIEZY., так дуже докладно й зворушливо розповідає нам про всі ці події:

Провокація, розпочата вночі з середи на четвер, глибоко обурила ціле громадянство львівське, яке одначе заховувало цілковитий спокій. Лише тоді, мовляв, як зухвалі розбишаки влаштували в годинах пополудневих демонстраційний похід і на інтервенцію поліції одповіли, мовляв, киями, ножем і кулями, від яких шерег осіб дістав рани, молодь зареагувала бурхливим відрухом протесту. Через дві години після святоюрських авантур польська молодь урядила похід pod ruski dom akademicki przy ul. Supinskiego, де її, мовляв, нахабно зустрінуто револьверними й карабіновими пострілами, що потягли шерег офір. Газета „SLOWO POLSKIÉ“ в інтересах істини зазначає, що польська молодь була, конєшно, беззбройна, що ж до поліції, то з її боку взагалі не пролунало жодного пострілу... Одначе, як же все це почалося?

Учора вночі, коло пів на другу, двоє невідомих одкопали два ступні в цоколі пам'ятника „Оброньцув Львова“ на Персенкувце і підклали під пам'ятник вибуховий набій, який пошкодив пам'ятник, на щастя, в незначній мірі. Доки з'явилися двоє вартових, нікого вже біля пам'ятника не було. Тоді один з вартових подався зателефонувати куди слід, а другий залишився на місці.Ількома хвилинами пізніше, аж як перший вартовий був уже далеченько, другий вартовий, що залишився біля пам'ятника, помітив кроків за двісті від пам'ятника дві постаті, що виносилися з темряви й тікали в напрямку до ліска Зубжицького. Вартовий перебіг їм дорогу і примусив їх зупинитися. Але на вигук вартового „Стій!“ злочинці, конєшно, пустили в нього коло шести, канєшно, пострілів, з яких один поранив вартового в пахву. Тут вони зникли в напрямку...

Але раніше, ніж сказати, в якому напрямку зникли провокатори, ми мусимо перевірити деякі твердження шановної редакції „Слова Польського“, якій ми не маємо жодних підстав не вірити.

 Насамперед що до пам'ятника. Газета. „CHWILA“, наприклад, подає точніші відомості: у підніжжя пам'ятника набій вижолобив невелику вирву. І оскільки ми віримо обом газетам однаково, то й цю „невелику вирву“ приймаємо з подякою, бо й вона, як бачимо, допомагає нам добратися до істини. Нарешті, газета „DZIENNIK LWOWSKI“ в повідомленні під наголовком KOMPROMITUJACY ZAMACH NA POMNIK OBPROŃCOW LWOWA W PERSENKOWCE твердить, що динамітовий набій жодної шкоди пам'ятникові не завдав.

Ставлячись і до цієї газети з однаковою повагою, як і до перших двох, ми приймаємо й її додаток з подякою, адже й він також допомагає нам дійти істини, яка не лише для Платона, а й для нас дорожча над усе.

Натуральне!

І ще доведеться на хвилинку затриматися на тих пострілах, що їх пустили провокатори в груди вартовому й ранили його одним пострілом в пахву, як каже „SLOWO POLSKIE“, або просто в ногу, як каже „DSIENNIK LWOWSKI“. Отже цих пострілів було пущено провокаторами в груди вартовому коло шести, як повідомляє „SLOWO POLSKIE“, або, „вірніше“, коло десяти, як повідомляє „CHWILA“, або, „ще вірніше“, їх було незлічима кількість і вартовий був формально засипаний тими револьверними пострілами, як повідомляє „DZIENNIK LWOWSKI“ (...„ zasypany sostał formalni strzalami rewolwerowymi“).

„Вияснивши“ таким чином усі неясні пункти нічного злочину провокаторів, погодивши все, що здавалося нам спочатку протиріччям, повернимось до злочинців, що зникли в напрямку подвір'я полковника Снядовського. Тут вони, значить, ізникли, а коли на ґвалт полковникових псів вийшов половий Цимбала, стрельнули три рази в нього й потім утекли.

Вони втекли, але цього мало.

Та сама рука, що допустилася варварського вчинку на Персенкувце, накерувала ще й инших злочинців

в подвір'я Політехніки, де атраментом було облито плиту з написом на пам'ятнику „Орлят“ (Orląt).

Але й атраменту їм мало! Вчора вночі, користуючи з темряви, невідомі особи вивісили жовтоблакитні „фани“ на фасаді університетськім при ул. Маршалковській, а також на Копцю Унії Любельської. Поліція о годині 5 зраня „усунула“ обидві „фани“.

І що ж? Усунула „фани“, а вони почепили на себе кокарди.

Протягом вчорашнього дня по вулицях міста ходили демонстраційні групки осіб з небесно-жовтими кокардами.

(Як і належить „борцям“ за „українську ідею“).

ВЕЧІРНІ ДЕМОНСТРАЦІЇ

Закордонні агенти в провокаційній роботі, конешно, не обмежилися варварським замахом на пам'ятник Полеглих на Персенкувце і зневаженням пам'ятника „Орлят“ в подвір'ї Політехники. Над вечір вони змобілізували свої полки, озброєні ножами, киями й револьверами, і, використавши набоженство в церкві святого Юра, підбурили юрбу й зформували на майдані того ж таки святого похід, при чому, співаючи цілком протипанствової пісні — „Не пора ляхові служити“, пішли вулицею Міцкевіча до центру міста, з метою провокувати публічність. А коли поліція під особистим керовництвом підінспектора Новодворськего приступила до зліквідовання походу, то з-поза катедрального паркану, а також з юрби запукали в керунку поліції револьверні постріли...

Нечувано!

Чотири постріли, скеровані спеціяльно проти одного з вищих офіцерів поліції, схибили...

Так, ці чотири постріли на щастя схибили, але так сказати — нічого не сказати. Тому і в цьому випадкові звернімось по допомогу до іншої газети, хоч „СЛОВУ ПОЛЬСЬКОМУ“ ми й не маємо жодних

 підстав не вірити. Отже візьмімо краще це місце з газети „ХВІЛЯ“, в якій воно, зберігаючи ту саму „правдивість“, згучить воістину патетично.

Отже візьмемо краще це місце з газети „ХВІЛЯ“:

„... градом куль обсипано одного з найвищих офіцерів поліції, який чудом уникнув смерти...“

Ну, які ж можуть бути порівнання цих двох формул? Мусимо відразу визнати, що редакція „ХВІЛІ“ безперечно талановитіша від редакції „ПОЛЬСЬКОГО СЛОВА“, що ледві спромоглося на чотири постріли, які в нього просто схибили... Ніт, чудом урятувати пана підінспектора від граду куль, оце геройство! на це треба мати іскру від бога...

Таким чином ми посуваємось „благополучно“ далі.

Отже після того, як пан підінспектор чудом уникнув смерти і демонстрантів українських було розігнано, починає збиратися польська академічна молодь, яка оце допіру почула про криваві події на вулицях Львова.

15

Криваві події... Так, там була кров! Кров з-під копит кінної поліції, що врізалась в десятитисячну масу українців і почала топтати жінок і дітей... Там були зойки тих, що падали в цій безглуздій кривавій мішанині. Там був стогін, плач, дикий розпач і кров, що обливала брук під свист сюрчків поліції...

Так, з мирної демонстрації ображений поліцай викресав криваві іскри, які потім погромщики затоптали патріотичним польським чоботом під свист і вигуки: „за Збруч русінське стадо!“

Але це не з польських газет.

Цього немає в жодній польській газеті. Я не можу навіть думати про це на території радянського консульства. І тому я давно вийшов з будинку й блукаю глухою вуличкою з розритим бруком і з зажуреними осінніми деревами.

Глухо стукає дерево. Гнів починає тиснути груди. До неможливого. Але я мушу повертатися на територію, де нас хоронить право екстериторіяльности. І чого йому треба, отому чоловікові в рудому капелюсі? Хіба я не можу ходити цією глухою вуличкою під зажуреними осінніми деревами і думати... ну, хоч би про те, що написано в польських газетах?..

Так. Здається краще повернутися в замок Консуляту. Адже там ще недочитані польські газети.

Повернімось до них.

16

„Академики" рушили походом на ринок, при чому їх було чотири тисячі за одним свідченням, три тисячі за другим і півтори тисячі за третім, про що ми зберігаючи цілий час абсолютну безсторонність, і згадуємо. Як би там не було, але національну честь було врятовано демонстрацією під „Ділом" і в „Ділі", звідки похід вирушив в напрямку вулиці Мохнацького, в кінці якої, на вулиці Супинського, міститься Український Академічний Дім, „це відоме огнисько махінацій закордонних агентур і антипанствових махинацій". Назустріч молоді, цій же таки молоді, що сповнена шляхетних поривів (а не фашистських, як натякають деякі антипанствові ж таки елементи), так назустріч цій сповненій шляхетних поривів молоді запукали знову ж таки револьверні й карабінові постріли.

Звідкіля вони пукали, стає перед нами прокляте питання! І стає воно саме тому, що ми боїмося, чи не зробить, буває, наш ласкавий читач такого висновку, ніби у Львові, столиці Західньої України, є українці-пролетарі, і що не тільки є, а що вони саме ото й надумалися проливати польську академічну кров. Боронь вас боже від такої політики, як боронить він до цього часу мене й боронитиме, сподіваюся, аж до кінця подорожі. Як мога далі від політики, ось та девіза, що її мусить прийняти письменник, виїжджаючи

 за межі радянської держави. Значить, боронь вас боже подумати. Але як же тоді розвязується прокляте питання?

Воно розвязується в той спосіб, що поки-що з карабінів пукають українські націоналісти, фашисти, провокатори польського ґатунку етцетера. А хто вкладає в їхні руки ножі, киї і револьвери, в уста „антипанствові“ слова і в груди ненависть? Не будемо елементарні... Отже подалі від такої політики, шановний читачу, від такої політики і від таких сутичок, в яких, як той дядько казав, „обоє рябоє“... Якщо ж ви думаєте в цей момент про західньо-українських робітників і селян, які ніби-то зовсім инакше розвязуватимуть справу національного і політичного визволення, то я мушу відійти від вас і стати осторонь, не підтримуючи й не заперечуючи вашої думки, стати осторонь тому, що подорожую виключно з культурно-науковою метою і не можу встрявати ні в яку політику.

Таким чином ми наблизилися разом з „надійною“ польською молоддю до Українського Академічного Дому на вулиці Сипинського і можемо подивитися, як ця симпатична молодь битиме вікна, вивалюватиме брами, трощитиме все на своїй путі, увірветься в середину дому й погромить там усе, що дозволено в таких випадках громити.

Побивши по дорозі вікна в приватній українській жіночій гімназії, панські погромщики уже придбали таким чином хоч невеличкий досвід. Отже тепер їх не зупинить те, що українські студенти, які живуть в Академічному Домі, саме в цей час вечеряють і не мають жодної охоти, щоб їх громили... і коли напівзруйнований будинок сповнять зойки ранених, тоді з'явиться польська поліція, на жаль... трошки запізно. Одначе вона вплине на „демонстрантів“ і примусить їх відійти від Академічного Дому. Вони відійдуть знов до будинку „Просвіти“, виломлять там усі двері в

першому поверсі, всі вікна з рямами, знищать величезні звої паперу, що належать друкарні, поб'ють і потрощать ротаційну машину й инші друкарські машини й посиплють їх рукописами, що літатимуть на вітрі, як голуби миру. На першому ж поверсі погромщики знищать палітурню „Просвіти"; всі книжки й папери, що в ній лежать, захурчать на вулицю, вилітаючи в розбиті вікна. Якщо трапляться старовинні рукописи, власність національного музею, то й вони безслідно зникнуть. Якщо ж там буде в помешканні управителя жива людина, дівчина Михайлина Філясівна, то її викинуть на брук і вона обіллє своєю кров'ю холодне каміння...

А втім, обережність і тут підказує нам не підглядати й не вмішуватись у внутрішні справи панствові... Одійдім, щоб не бачити, як помирає в шпиталі безневинна дівчина Михайлина!

Зате ми цілком спокійно можемо вислухати резолюції, що їх ухвалює польська молодь на Мар'яцкім майдані.

„Молодь академічна, зібрана в числі 4000 чоловіка в день першого листопада, стверджує, що на всякий ґвалт ґвалтом потрапить відповісти".

Це по-перше.

А по друге:

— Молодь вимагає від уряду ліквідації всяких антипанствових, инакше кажучи — українських організацій, як от „Луги", „Січ" і всілякі „українські" товариства академічні, які мають на меті виключно антидержавну роботу.

17

Вечір давно пройшов вулицями Львова, і тоді, о 9-тій годині, група демонстрантів, або погромщиків, як називають їх єхидні антипанствові елементи, група молодих погромщиків прийшла до редакції „Діла" й артистично розтрощила ротаційні машини, й лінотипи,

викинула їх на вулицю й посипала рукописами й іншими паперами, що крутилися в повітрі як голуби миру . . .

Вечір сяв електрикою, і впевнені поліцаї оберігали спокій на вулицях міста. Саме в цей час на вулицях Руській, Блахарській, Підвальній, де переважно містяться друкарні українських часописів та різні українські інституції, літали паперові голуби, дзвеніли розбивані вікна, стогнало залізо... Коли шиби в багатьох помешканнях на Руській вулиці, також на Підвалі 7, в будинку „Дністра“ було вибито, друкарню „Діла“ знищено, крамниці „Маслосоюзу“ в цілому місті зруйновано, дрібніші справи поroблено, тоді „демонстранти“ приставили драбину до будинку друкарні „москвофілів“ „Ставропігії“, що на майдані Домініканськім, і зробили й тут все, що „слід було“ зробити.

В такий же спосіб розбито й висаджено вікна в будинках українців - адвокатів то - що.

І тут дійшла черга до секретаріяту „УНДО“, що на вулиці Костюшка. Сердешна партія ! Вона вже мало була не договорилася з фашистами, а тут погром. Сердешній партії також вищербили кілька шибок і, головне, не тільки скаламутили той блаженний спокій травлення, в якому вона перебувала, не зважаючи на голодне урчання кишок того ж таки західньо - українського пролетаря й селянина, а ще й перервали метушню договорів з Пілсудським. Отже УНДО перекапустили справу, але я знаю — це не турбує вас, шановний читачу, бо ви ж прекрасно знаєте, що є на світі „щасливі“ партії, яких зобідити не дасть буржуазія, аж поки вона сама існує. УНДО ще матиме час поторгуватися з фашистською буржуазією Польщі...

18

Хвала богові, ми покінчили з газетами, трактуючи їх під кінець уже по - свойому... Ми довідалися з них

про все, що нас цікавило, і тепер могли би взяти в руки олівці й підрахувати ті сотні тисяч злотих, що в них, може; вкладається вартість погромленого й побитого, ті сотні тисяч злотих, що, родившись свого часу із мозолів робітника й селянина, потрапили пізніше до кооперативного „Маслосоюзу“, чи до „Просвіти“, чи до редакції „Діла“, чи, нарешті, і до самого Секретаріяту УНДО, і оце на наших очах розвіялись, як дим, як пара з вуст наших соплеменників, що молилися в церкві Юра...

Але ми не хочемо цього робити. Себто ми не хочемо займатися аритметикою. Адже в природі ніщо зникнути не може... Тільки все набирає з часом інших форм... Отже... Кров виступить із каменя...

А втім, ми ж умовилися не робити ніяких висновків.

19

— Як би нам дістати квитки на Берлін, товаришу Садовський?

— Хіба ви так скоро хочете залишити Львів?

— Хоч би й цієї хвилини.

— Ну, це вже надто. Небезпеки ніякої немає...

Та ми чуємо, що його устами говорить ввічливість, бажання дати спочинок гостям, хоч на день, що хочете, тільки не рація. Він запевняє нас, що поліція встановила вже абсолютний спокій, що вона ні в якому разі не припустить на далі нічого подібного, що сталося це вчора просто в такий короткий термін, в який поліція, при всьому бажанні, не могла встигнути не припустити демонстрації. Словом, ми переконуємося, що він говорить дипломатичною мовою.

Але в цю хвилю до кімнати увіходить віце-консул т. Григор'їв. Ми встаємо й вітаємось. Ми тиснемо один одному руки й приємно посміхаємось, ніби у всіх нас на серці цвітут кущі троянд і в них співають солов'ї.

— А-а! ну як?..

— Дуже добре, дуже добре...

— Але ювілей академика Студинського...

— Так. Ювілей відкладено. Про це надруковано в газетах,— спокійно говорить віце-консул.— Одначе, товариші мусять тимчасом поснідати.

Я вже згадував про хазяйновиту товаришку Юльцю. Звичайно в неї вже все готове і вона навіть сердиться, що товариші не йдуть.

Я переглядаю книжки в книжкових шахвах і з великою приємністю констатую, що тут є майже все, що виходить у наших видавництвах з поля української художньої літератури. Особливо тут, саме тут, у Львові, на тому психологічному тлі, що утворилося підо впливом згадуваних подій, я відчув гостру, неможливо гостру й пекучу радість за Радянську Україну, за все, що вона здобула, за її щоденний поступ, за її, за наш казковий розвиток і розквіт, за нашу славну, запашну боротьбу!

Думкою я стиснув руку Георгові Федоровичу Лапчинському за те, що зібрав у себе в шахвах стільки книжок.

Повз вікно пройшов чоловік у рудому капелюсі і зник за рогом. Хвилин за п'ять він знов пройшов. Певне, мав тут якусь справу, бо й після того я бачив його недалеко від нас...

20

Ми ухвалили залишитися до завтрього. Квитки до Берліна уже лежать у нас у кешенях, завтра ранком, о десятій, ми виїдемо, а поки-що можна сісти на таксі й об'їхати місто, подивитися столицю Західньої України, хоч з вікна автомобіля, коли блукати її вулицями пішки, заходити в ті місця, що ми їх згадували раніше, не зовсім безпечно й не зовсім зручно людям з Радянської України.

— Отже, везіть нас, пане шофере, на вулицю Супинського! везіть до церкви Юра! везіть на Мар'яцький майдан до пам'ятника Міцкевічу, де вчора

звучали промови тих, що вважають себе за гідних нащадків цього великого поета... Везіть, і як мога швидше!

І ми їхали швидко. Вітер свистів у вуха, але в очі встигало настрявати бите шкло й цурпалля з рям, що лежали на пішоходах, підметені під стіни мов після бурі й граду.

Віяло холодним протягом з вибитих дверей, з пошматованих ран жалюзі...

— Везіть, пане шофере, везіть як мога швидше!..

Адже колись гонець татарського хана летів тут на скаженому коні, і гонець київського князя перетинав йому шлях. Обом їм грала дика степова кров, і їхні зуби стискалися й скриготіли дужче, ніж зуби шестерні вашого елегантного таксі.

— Везіть же, пане шофере, везіть як мога швидше!

І, хоч би ви летіли швидше од вітру, ми все одно помічаємо кожну українську вивіску, кожну літеру з неї над дверима крамнички, склепу чи спілки. Помічаємо, як жалку трісочку, закинуту в море польських вивісок, костьолів і пам'ятників. Помічаємо! ще гостріше й ще більше потрясає нас ця жалка вивіска, бо вона самітна в столиці Західньої України, з якої так уперто й так самовпевнено роблять Львув, яку так страшно полонізують!..

Не спиняйтесь біля церкви Юра, щоб дати нам можливість вивчити на ній рококо. Не показуйте на „церкев волоску“, бо її ренесанс так само нас не цікавить у цю трагічну хвилину. Мимо! мимо костьолу Бернардинового з львівським барокком. Мимо Кармелітанек з емпіром! Неоренесанс, модернізм, кам'яниці на Галицькім майдані!

Мимо...

— Везіть, як мога швидше...

Не зачепіть лише отого обідраного й голодного західньо-українського „газду“, що з таким переляканим виглядом прищулився до муру з своїми жалкими коненятами, запряженими в драбиння. Що й

 казати, хлоп, не знає де стати й не вміє поводитися в столиці. Але мимо, не зачіпайте його! То, мабуть, його халупка мелькала нам у вікно вагона, скривлена, стара й обшарпана, як старчиха... Не зачіпайте його. Може, він приїхав купити трохи соли, щоб не було так гірко жити...

— Далі, пане шофере! А може — товаришу?

Далі...

В „Театрє Вєлькєм“ іде увечері весела оперета „Дама таємніча“. Ні, дякуємо, ми не будемо зараз брати квитків. Ми не знаємо чи й буде настрій. Поки-що? Та поки-що немає...

Поки-що вітер роздмухує в грудях тоскне полум'я. І хочеться летіти через кам'яниці й майдани, через костьоли, церкви й високі замки... Над містом, над полем... Над Західньою Україною...

— Пускайте третім погоном ваше елегантне таксі! Тільки... тільки не зачепіть отого обідраного „газду“, що так жалко прищулився з своїми коненятами...

21

Копець Унії Любельської.

Яка висока гора! На такій горі червоний прапор горів би прекрасно високо.

А втім, львівські жовтоблакитники потайки, вночі, як злодії, спробували почепити тут свою жовтоблакитну „фану“. Вона не дочекалася навіть дня: поліція о п'ятій годині ранку її „усунула“... і нікого не було при ній, охочого захистити її... Герої жовтоблакитної фани не великі герої...

Копець Унії Любельської.

Яка висока гора! На такій горі червоний прапор горів би прекрасно високо.

І от ми сходимо на цю високу гору, описуючи круг неї безконечні спіралі. Ми ступаємо на землю, привезену з цілої Польщі сюди, у Львів, на Західню Україну, 1869 року, коли почали були насипати цей

знаменитий копець. З усіх кінців Польщі лягло тут по жмені польської землі і навіть з могил Міцкевича, Словацького й Князевіча...

Хто ж скаже після цього, що Львів не польське місто?.. Хто сміє це сказати, коли вигляд на Львів із цього копця не має собі рівного в цілій Польщі!

Місто лежить перед нами спокійне, прекрасне. Ми навіть бачимо ті будинки, під стінами яких — бите шкло й цурпалля з рям. А он — ратуша. Ось перед нами Латинська катедра, он Домініканський костьол. А он, аж ген далеко — дим з фабричного комина.

Так ми довго стоїмо на високій горі, замислившись над тим, що робиться там, унизу, і там, за гранями міста — в степах, звідки мріють нам далекі Стрийські Бескиди...

Ми стоїмо довго, аж поки вечір виходить з темно-бронзового парку й починає вкутувати гору своїм химерним плащем.

Тоді ми повертаємось до таксі і знову їдемо містом.

Вогні горять рясними ґронами...

Кажуть, що сьогодні в трамваї одна дівчина наплювала польському студентові в обличчя за те, що він вихвалявся голосно, як вони били українців і як, мовляв, битимуть ще. Дівчина схопилася с місця, спалахнула, як полум'я, і... плюнула студентові в обличчя. Доки він отямився й замахнувся, щоб ударити її, вона зникла з вагона...

Вогні горять рясними ґронами...

Хотілося б побачитись з українськими письменниками: Василем Бобинським, Петром Козланюком і з іншими. Але як, де, в який спосіб? Це зовсім не так легко. Адже ми з Радянської України... Хотілося б розпитати, як їм працюється, коли виходить чергове число їхніх героїчних „Вікон", чи одержують вони хоч частку з нашої літератури.

Тимчасом ми приїздимо до свого помешкання й вирішуємо таки одвідати театр. Віце-консул ласкаво

 турбується про квитки, які дістати зараз не легко бо в театрі гастролює ляльковий театр „Пікколі“, крім того, що на початку ми побачимо „Даму таємнічу“.

Дирекція театру ласкаво йде назустріч проханню віце-консула і, таким чином, о 8-й годині ми їдемо до Великого театру.

Я не хочу ображати польських артистів і артисток. Всі вони хороше грають і нічого собі співають. Та я й не міг би образити, бо я не театральний критик, а того, що говорив наш фахівець, не хочу повторювати. Хай він краще сам десь напише, якщо вважатиме це за потрібне. Я ж тільки хочу сказати, що на Радянській Україні співають багато краще. Зате ляльки так артистично підскакували й робили гімнастичні вправи, а службовці цього лялькового театру так непідроблено щиро й так майстерно виконували за них арії з Севільського цилюрника й неаполітанську тарантелу Фунікулі-Фуніколя, що можна було нарешті пробачити їхнім колегам „Даму таємнічу“ і слухати й дивитися на ляльок зі справжнім захопленням.

Я настроївся ще краще, коли підчас антракту зустрів таки в фойє письменника Петра Козланюка, з яким ми випили в буфеті лімонаду й викурили пару цигарок у дружній розмові. Я довідався, що їхні героїчні „Вікна“ виходять незабаром подвійним номером і що їм взагалі працюється дуже добре. Так добре й легко, що...

Словом дуже добре й дуже легко...

Літератури нашої вони майже не дістають, бо рідко-рідко хто з авторів догадається надіслати свою нову книжку, чи редактор свіжий номер свого журналу. Отже справу, таким чином, ще більш полегшується.

При виході з театру я мав щастя познайомитись якось із паном редактором „Діла“, але на його обличчі виразу щасливого не прочитав. А втім, відношу це на рахунок панахиди в церкві св. Юра...

22

Ранком 4-го листопада я в останнє дивився на Львів, на його гінкі, вузенькі вулиці, на кляштори й пам'ятники. Сонячний ранок палав на золотому листі дерев. Робітники брукували вулицю. Молодь в зелених круглих картузиках, з колосальними козирками, йшла до гімназії і до університету.

З кляштора вийшов чоловік, в якому я пізнав того самого, що проходив повз вікна Консульства. Він був у рудому капелюсі. Я хотів зупинитися біля робітників, що брукували вулицю, і прикурити цигарку. Але подумав, кинув цигарку і пішов збиратися в дорогу.

Ми виїхали об 11-й годині вдень.

У вагоні другої класи було таке страшенне „пшеповнєнє", що ми ніяк не могли знайти собі місця. Тоді провідник дозволив нам зайняти купе першої класи в тому самому вагоні, доплативши, звичайно, ріжницю. Це вперше в житті я, та певне й мої товариші, їхали в купе першої класи. Ми стали центром загальної уваги і, мабуть, заздрощів. Особливо після того, як цілий вагон довідався, що ми українці...

Був досить теплий, хоч трохи й хмарний день. Власне він не був хмарний, але вигляд сірих і вбогих халуп, що стоять занедбані і безнадійні в галицьких полях, утворював цей хмарний настрій.

А краєвиди, подібні до полтавських та київських, переносили наші думки туди, за радянський кордон, на Велику Україну, де хазяйновито біліють хати, причепурені рукою господині, що, може, являється разом і членом сільради, або Товариства ліквідації неписьменности. Взагалі треба сказати, що на чужині лізуть у голову найнесподіваніші думки...

У чверть на другу ми проїхали Пжемишль.

А далі —

Ярослав,

Пжеворск,

Тарнув,

Краков...

Чомусь, як проїздили Пжемишль, передо мною встали примари імперіялізму, здалося, ніби це часи минулої світової війни і стало страшно... Може, це вплинув вигляд польських офіцерів, яких так багато скрізь, на кожному вокзалі, може, те, що вони кудись їдуть, їх провожають, вони прощаються з жінками, часом і з дітьми, довгі шаблі тягнуться й б'ються об ноги, об камінь, а чотирикутні конфедератки, поділені діагоналями кантів на трикутники, мов військові мапи, звисають із голів і підіймаються од вітру... Може, все це разом...

Не знаю. Тільки знаю, що стає тривожно. І тривожно цілий час, доки їдеш польською територією... Здається, що тебе чекають найнесподіваніші несподіванки...

І оте страшенне, просто неймовірне „пшеповнєннє" в вагоні — ще більше нагадує війну.

Ніч.

Але ми не спимо...

Ми чекаємо німецького кордону.

З годинниками в руках...

23

Ми чекаємо його з годинникам в руках, і наше нетерпіння зростає швидше, ніж летить до кордону поїзд.

Німеччино!..

Але краще утриматися від патосу.

До вагона знову заходить пан польський жандар. Ми віддаємо йому паспорти. Він проглядає польські візи і ставить на них штамп.

Кінець.

Тепер ми не маємо права ступити ані кроку назад — на польську територію, хоч би, мовляв, і було у нас таке сильне бажання...

Поїзд шкварчить колесами — затамовує хід. Ми по кілька разів уже схоплювались і знову сідали. Ми знову схоплюємось. Відчиняєм вікно...

— Іст дас шон Бойтен?* — гукає в нього наш театральний фахівець, якого ми від радости прозвали дер Йона дас Шевченко. Він не ображається. Навпаки він ще енергійніш питає:

— Заген зі маль, іст дат шон Бойтен? Дейче гренц?**

Тоді ми чуємо звідти, з перону, впевнений і дужий голос німецького залізничника:

— Jawohl! Das ist Deutschland!***

І ми ледве встигли підняти кришки наших чемоданів, щоб дати можливість представникові німецького контролю глянути туди одним оком (більше він не вимагав) та показати паспорти. І в ту саму мить були вже на пероні, де зразу ж почали знайомство з виробами ковбасної промисловости. Даруй, Німеччино, але ми, по-перше, були голодні, а по-друге — ковбаски на Бойтені неймовірно смачні і пиво неймовірно приємне.

„*Вечеря на ст. Бойтен 1 марка 50 пфенінгів*".

Записав я собі до блокноту.

ДАЛІ БУДЕ

М. МОТУЗКА

ПОТОЙБІЧНЄ

НОТАТКИ

1. „Літературні спостереження" паризьких петлюрівців. 2. Донцівські „марсіяни". 3. Галичина — „П'ємонтом української культури"? 4. Орієнтація на Варшаву, чи то пак... на Европу.

Нещодавно паризький орган петлюрівської еміграції „Тризуб" опублікував низку фейлетонів — цілих 6 — присвячених літературним справам Радянської України (Давній „Літературні спостереження" — червень — листопад 1928 р.). Як переконається наш читач, ці фейлетони матимуть для нас певний інтерес, хоч, звичайно, нам не спаде

* Це вже Бойтен?

** Скажіть, це вже Бойтен? Німецький кордон?

*** Атож! Це Німеччина.

 на думку цінувати їх, як наслідок якоїсь скільки - будь серойзної роботи над явищами нашого радянського „сьогодні“.

Редакція „Тризубу“ рекламує ці статті, як роботу пера „одного з найвидатніших авторів наших“, що його пощастило притягти до співробітництва. Отже, хоч не хоч, загострюєш зір, напружуєш вухо,— намагаєшся спіймати головне: що та як „спостерігає“ автор, послідовний наш ворог. І відразу впадаєш у старі сліди. Пригадуєш собі часи, коли декому з українських реакціонерів стало „раптом“ душно в умовах радянської дійсн сти, і в київських авдиторіях було голосно зформульовано клич — прагнення реставраторських кіл: „Відчиніть кватирку, дайте свіжого повітря“. Класовий ворог, у пень розтрощений на полі одвертої збройної класової боротьби, дуже вправно, як на свій інтерес, використовував помилково викинуте гасло орієнтації на „психологічну Европу“, Скроплений водою суперечностей, притаманних складній переходовій добі, він „раптом“ відчув потребу заявити, що його легені потрібують (буржуазно - капіталістичного) кисню.

Що ж на це „спостерігачі“ з паризького „Тризубу? Розуміється, зі зрозумілих для нас причин, вони перевели на мову цілком одвертої політичної (класової) боротьби те, що тут у нас звучало затушковано - політично; отую формулу „відчиніть кватирку“ вони поширювали на всю суму соціяльних відносин, здираючи в такий спосіб оту облудну, ніби суто літературну покрівлю з цього гасла. Кожен, навіть недоріка, коли б він мав хоча б цяточку незастережености, мав нагоду ще і ще раз переконатися в слушності діягнози, що її ставила явищам на полі літератури партія. „Тризуб“ ставив ті крапки над і, що їх навіть „внутрішні емігранти“, у нас дома не наважувалися ставити цілком одверто. В часи, коли ще точилася пристрасна літературна полеміка навколо проблеми „Европа“, чи „Просвіта“, і трохи пізніше, коли „европеїсти“ зазнали рішучої поразки, „Тризуб“ ані крапелиночки не виявляв інтересу до, так би мовити, формального змісту дискусії, що точилася. Питання літературних стилів і прийомів творчости митця — художника і письменника, питання мистецької кваліфікації і т. д. і т. ін.— що в загальному „перепльоті“ дискусії тої мали зрештою, не мале місце — петлюрівські „спостерігачі“ поставили геть поза своєю увагою. Противно — вони клали акцента на другому боці справи, а саме: як в соціяльному розумінні звучить збанкротована нині теза про прогресивний вплив „психологічної Европи“ на літературний і загальнокультурний розвій Радянської України.

Ми добре пам'ятаємо, як і кому плескали в долоні ці пани „спостерігачі“, як на весь голос вони репетували, що ми тут, на Радянській Україні, мовляв, намагаємося „обернути літературу в суху партійну схему, а душу нашої молоди ще дужче спустошити“, що ми хочемо повернути літературу тую „в збляклий, засиджений мухами,

комуністичний плакат, що висить усіма забутий на стіні якоїсь задрипаної (тоді взагалі пішла мода на це погане слівце — М.М.) сільради". Так цінуючи стан української літератури за робітничо - селянського режиму, „тризубівці" за всяку ціну і всяким способом намагаються перекинути нитку певного ідейного звязку з тими, хто і за радянських, мовляв, умовин залишився і по сей день „по парубоцькому задерикуватий і свіжий", „космічно - гіперболічний", а чи то „запашний" чи ще там як. Це і зрозуміло, бо люди, що вже мали нагоду на власній спині перевірити, куди течуть струмені громадського руху на Україні, є елементарно - розумні, щоб за дискусією про шляхи і перспективи літературного розвитку в УСРР добачити головне зерно проблеми в змаганні за напрямок і тип громадського розвитку на Україні. В „Тризубі" ч. 32 від 1927 р. ми читаємо, що в усіх цих „літературних" дискусіях їх цікавлять „не стільки ці твори, як балачки" і саме тому, що „в них пробивається й вібрує жива душа, стиснута й пригноблена". Таке цінування колишньої літературної дискусії, самоочевидно, випливає із загально - принципової установки цієї ворожої до нас в питаннях соціяльного характеру групи,— адже, за висловом з них, „літературна боротьба — річ принципова: питання волі й поневолення".

Розуміється, що за такої соціяльної установки характер „літературних спостережень" цих панків a - priori зрозумілий. „Літературознавець" з „Тризуба" не може дарувати В. Сосюрі, П. Панчеві та ін. того, що вони працюють не де інде, а на Радянській таки Україні, і всіх немилих йому письменників нашої сучасности він поділяє на талановитих запроданців, бездарних неуків та ще сліпих фанатиків, відданих марксо - леніновій науці (ч.ч. 32 і 34 — 1927 р.). А автор „Літературних спостережень", про які в цій статті йде мова, цю „літературознавчу" методу співробітників „Тризуба" доводить уже до вершка досконалости. Він „криє" клятих більшовиків і тих, хто відважується працювати на полі літератури в більшовицькій республіці, „рабами Москви" (автора „Чебрець - зілля"), а для більшої перекональности в тім, що на терені УСРР, мовляв, панує розбещеність, сваволя та садизм „большовичні", помножені на дикунство „черні", він, позичивши у Сірка очей, просто вигадує, бреше — без кінця і краю. Ви, наприклад, з його слів довідуєтеся, що „Бур'ян" А. Головка радянська цензура була сконфіскувала, а кому слід відповідні органи дали „наганяя" за те, що цей роман прослав собі стежку до бібліотек. Це так інформують „безсторонні" спостерігачі з „Тризубу" про „Бур'ян", що його перевидається в багатьох тисячах для нашого робітничо - селянського читача, про роман, що цими днями розпочинає собою серію українських „романів - газет" для що - найширшого багатотисячного читача нашої республіки... І таких конфузних „відомостей" у цих фейлетонах набовтано до нестями. Воно й зрозуміло, бо треба ж якось „доводити" таку дивоглядну тезу: „погіршало й становище

літератури, навіть і літератури української, само собою, коли рівняти її сучасне становище не з становищем в часи валуївського закону або всесвітньої війни, а з часів „1905 р. до тієї війни“ (фейл. II). Ви думаєте, що таку світлу тезу стверджено якимись фактичними даними? Ані гадки! Що з часів „1905 р. до тієї війни“ не було ані ДВУ, ні Української Книжкової Палати, ні Інституту Книгознавства, ні багатьох інших закладів, це, певне, добре відомо й нашим „спостерігачам“ із Парижу. Але річ не в тім,— бо вони й самі, власне, крякають тільки з однієї причини: погано, бач, ставляться у нас до їхньої, жовто-блакитної літературної пропаганди, чи то пак, літератури. З факту боротьби за ідеологічні позиції в галузі літературного життя на Україні походить ота система брехні та „безсторонньої“ інформації паризьких петлюрівців про „діла літературні“ на Наддніпрянщині. І тільки з нього. Це ж вони так на повний голос сповідаються, що „лихо походить саме од комуністичної ідеології“ та що „єдиний тільки спосіб перебороти те лихе, що ось уже десять років гнітить совітську людність, є — зректися комуністичної ідеології ...“ (фейл. II). Наука не малої вартости для тих, хто і на 12 році нашої революції надто „соромливо“ та „наївно“ проскакує повз питання ідеологічного порядку в своїй творчості.

Що до останніх шости фейлетонів, присвячених явищам літературного життя на Радянській Україні, слід сказати, що всі вони в тій чи іншій степені торкаються найболючішої для реакційно-реставраторських українських кіл справи: ролі української художньої літератури в їхньому змаганні зреалізувати певну політичну програму. Під цим кутом зору оціновується кожне літературне явище, інтересам цієї реакційно-політичної концепції підпорядковано і спробу характеризувати (що-правда, дуже немічно й поверхово) творчість цілої низки сучасних письменників, що живуть і працюють на терені Радянської України. Як досить цікаве явище, слід тут відзначити, що запеклий ворог „соціяльного замовлення“, коли мова мовиться про диктат епохи й нового класу над творчістю письменника на Рад. Україні, тризубівський „спостерігач“, цей поборник вільної від будь-яких соціяльних „обручів“ письменницької творчости „раптом“ стає що-найпалкішим прихильником діяметрально-протилежного в цій справі погляду лиш тільки... річ ідеться про досягнення с в о є ї класової цілі. Трапилося точнісінько так, як у казці з отим дурнем, що плив, плив, а, доплившим до берега, взяв та й утонув.

Простежимо, одначе, за тим, що є найістотніше в цій писанині. Насамперед — про питання, що до певної міри ще й сьогодні збуджує серед деяких літературних кіл злосливу іронію — про давління на письменницьку творчість відповідного соціяльного класу. Отож, коли хочете, мова мовиться не про що інше, як про ідеологічне спрямовання творчости письменника.

Виявляється,— хоч це ніколи не було для нас секретом,— що петлюрівські „літературознавці“ далеко не такі вже вороги „ідеологічно витриманих“ творів, як то ми спостерігаємо у декого з наших тутешніх землячків. Річ тільки в тім, щоби тая „ідеологія“ твору була співзвучна їхній громадсько-політичній концепції, а не дискредитувала її художніми засобами. Хоч-не-хоч, а без отієї клятущої ідеології, як способу організувати людські голови, тут нічого не вдієш. Тут власне і лежить розвязання питання, чому саме „тризубівці“ (та й усі подібні до них) так завзято пропагують за наших днів таку форму літературного твору, як історичні повість та роман, а письменникам „замовляють“ показати в творах своїх тип „борця за волю рідного краю“.— „Красне письменство, читання та відчування його має особливе і дуже велике значіння так з огляду політичних інтересів народу, як і в усіх інших відношеннях“— цілком слушно заявляє петлюрівський „спостерігач“ (фейл. І).

З цього погляду виходячи, автор фейлетонів не заспокоюється на донинішньому доробкові націоналістичної літератури в цім напрямку, а радить своїм письменникам тип „борця за волю рідного краю“ окреслювати ширше й повніше, ніж дотепер. Більше того, ніби „на посрамление“ реакційних вигуків проти „соціяльного замовлення“, що врядигоди їх — хоч, може, і в затушкованій формі — чуємо ми у себе вдома, цей самісінький Давній (фейл. V) недвозначно ясно дає соціяльну „директиву“: хай ширше і повніше письменники пірнуть у з'ясування тих громадських чинників, що спричинилися до поразки націоналістичного руху на Україні; хай покажуть вони, чому рух той опинився в глухому закуткові безперспективности і всебічного розкладу; зброєю митця хай „національно думаючі“ письменники хоч крихтою прислужаться справі реабілітування, а далі вже й плекання та поглиблення „патріотизму“, якого носіями є, мовляв, ті ж таки уенерівці.

За одну з безпосередніх причин такої, нічим не замаскованої, домінантної ролі ідеологічних чинників в літературному процесі править надто погрозливий, як на сьогодні, стан уенерівської справи так на Україні, як і в еміграції. Впень збанкротована серед трудящих мас на Україні уенерівщина не краще почуває себе і „в чужих краях“. Не дивно, коли саме сьогодні в стані цілковитого маразму до таких ефектовних засобів підживлювати „патріотизм“, як замилування „тихими водами та ясними зорями“, додає ще й вплив „рідної“ настроями (ідеологічно витриманої тоб-то) белетристичної книжки. Еміграція ось уже роками перебуває поза межами рідного оточення — скаржиться автор фейлетонів.— Таке вимушене перебування в чужому, міцному своїми культурними впливами на еміграцію оточенні — особливо на молодь, що не перебула років горомадянської війни на Україні — впливає, мовляв, надто негативно: чуття патріотизму губить своїх приклонників, „патріотична відданість блідне“. А це є втратою „для національних, в тім числі

 політичних, завдань України". Отут-то і має, мовляв, забрати голос красне письменство. Художнє змалювання етапів боротьби уенерівщини з більшовизмом повинно надхнути новою енергією до „боротьби" за рідну справу"; красне письменство має за таких умов відограти почесну політичну ролю.

Може, не буде зайвиною зробити на цім місці маленький екскурс в бік стану української контр-революційної еміграції за кордоном, щоби в такий спосіб ще яскравіше довести читачеві, якого значіння надають „літературним" чинникам наші класові вороги. Маємо що-дня звістки і підтвердження, що „патріотична відданість" петлюрівців дійсно „блідне". Про це розповідають самі ж петлюрівці — крім Давнього, ще й Гр. Кущенко у своєму VII листі з Чехословаччини („Тризуб", ч. 40 — 1928 р.) і В. Королів-Старий в „Тризубі". Це посередньо стверджує і празький орган українських фашистів „Розбудова Нації" в ч. 10 — 11 від 1928 р.

„Перепитайте хоч усю українську еміграцію, починаючи з верхів, ви дуже мало знайдете людей, хто б читав не усе, що з'являється нового (а його зовсім небагато), а хоч дещо..." — з сумом констатує Давній.

Погляньте, як переможно поступає процес дезукраїнізації української еміграції, навіть серед людей „свідомих". Хто дістав сяку-таку посаду й оженився на чешці, той міцно приростає до „нової батьківщини" і намагається за всяку ціну дістати чеського горожанства. „Починають забувати наші тутешні землячки про свою стару батьківщину, аж часами міркуєш, чи й справді ж вони „наші", чи, може, вже й ні". Особливо ж молодь, що вчилася по чеських школах: тільки й українського у неї, що перше привітання, а далі вся розмова тече на чеській. Таку ж картину маємо і в Німеччині, з тією хіба ріжницею, що тут місце чеської заступила німецька мова.— „А хто з них купує книжку, хто передплачує часопис?.. Дехто навіть передплачує чеські часописи, а отже „Тризуба" позичить у знайомого раз на два місяці, а „Л.-Н. В." прогляне випадково раз на рік, а газети і взагалі не побачить ніколи. Про цю загальну неміч еміграції вже багато говорилось, але, на жаль, на лікування її ніхто не хоче звернути уваги. А наслідок шкідливий подвійно: доросла еміграція дезукраїнізується, а батьки, що не бачать рідного друку, натурально не дбають про пробудження того інтересу у дітей і таким чином віддають їх під повні впливи чужинецьких стихій..." А вже суще лихо, коли український емігрант попадає під постол жінки-чужинки; тоді він „тратиться зо всім своїм насінням для рідної справи": „навіть вареників чи ковбаси та боршу легко зречеться" — такої виводить у розпачі від тяжкої безперспективности стану празький дописувач „Тризуба" Кущенко.

А хіба ж не показовий для стану еміграції є той факт, що, за повідомленням „Розбудови Нації", 75 осіб присутніх на рефераті „є для української паризької колонії рекордом"?! А паризька еміграція нараховує не одну тисячу тих емігрантів. Не бреше, виходить, п-н Кущенко, що „тратиться наш чоловік зо всім своїм насінням для рідної справи"!

На цілком окремий інтерес заслуговує фейлетон VI, присвячений характеристиці М. Хвильового. Звичайно, що справді — літературних спостережень і в цьому останньому фейлетоні є стільки, скільки було їх і в попередніх. Але тут ота нудьга за ідеологічним перешикуванням сучасної літератури на терені УСРР в бік зоологічного націоналізму дійшла такого ступеня, що набирає рис нахабства вурки. „Мсьє" Давній з „Тризуба" погоджується визнати за М. Хвильовим „справжній хист до тонкого псіхологічного аналізу . . ., а разом хист спостерігати в людях типове" і т. ін. Але йому не подобається — чуєте, що? — „його хибні та шкодливі соціяльні погляди". З цим лихом, мовляв, ще можна було б дати раду, коли б М. Хвильовий не мав „нахилу до порушення логіки". Ця риса творчости Хвильового, на думку „Тризуба", полягає в тім, що факти і події, які становлять основу його оповідань, мусили б зневірити його у більшовицьких ідеалах, витворити в йому вороже відношення до більшовицького ладу", а в дійсности так не є: обурення проти більшовизму, що, мовляв, іноді прокидається в ньому, „не узагальнюється, не робиться постійною основою його відношення", а обмежується окремим фактом чи подією. Автора фейлетонів уражає той факт, що Хвильовий „зголошує свою відданість до большевизму, своє ним замилування". А цього ж, як ми вже знаємо, цілком досить, щоби сказати свій „авторитетний присуд" в справі творчости М. Хвильового та її майбутнього. Бо ж у ч. 28 — 29 „Тризуба" знаходимо критичний брусок у цій справі.— „Белетрист — читаємо ми там, — яким би правовірним комуністом він не був, якщо в йому є талант, якщо враження життя правдиво та яскраво відбиваються в його уяві, не в силі перебороти їх своїми теоретичними міркуваннями", із-під пера його виходитимуть речі неодмінно протибільшовицького характеру. Так і знатимемо: талановитий письменник комуністом бути не може. Якщо ж де така халепа ненароком трапиться, треба негайно ж поставити це явище під всемогутній прес формули: письменник — талановитий? річ ясна — він неодмінно має порвати з більшовизмом, з комунізмом; він рішуче відкидає в своїй творчості протикомуністичну концепцію? річ не менш ясна — значить, письменник переживає кризу. Ясно і недвозначно. Хвиьовий, як письменник-комуніст, допустився в своїх творах „шукати ідейних виправдань чекістам („Я"),— петлюрівський „спостерігач" з в і д ц і л я (і тільки звідціля) робить висновок: М. Хвильовий простує шляхом морального скалічення, а талант його став перед загрозою загибели.

* * *

Тільки-но дістали ч. І. „Літературно-Наукового Вісника“ за новий 1929 р. Надзвичайно миле враження справляє річ, що відкриває собою це число — „Ґея“ Володимира Самійленка. Але як пов'язати її „хахлацьку“ незграбність у стилі, у мові, у способі компонувати матеріял, її волячо-коров'ячий спокій і затишок та безмірно-аволюнтаристичне замилування зі „згоди в сімействі“, де немає „насильства й крови“, з „істинами“, що їх проголосив духовий батько „ЛНВ“ Д. Донцов. „ЛНВ“ — пригадуєте собі — стоїть: в галузі літератури на позиції т. зв. „літературного імперіялізму“ (що то воно за цяця і в чім ознаки „літературного імперіялізму“ — ніде того не з'ясував „сам“ Донцов); в галузі політики — на позиції волюнтаризму, що з його джерела бере свій початок „чинний націоналізм“, поборювання „провансальства“ та ще оте замашне донцовське — „накидати свою волю іншим народам“, оте патологічно цілком зрозуміле гасло імперіялістичного розгону нації упослідженої. Пригадуєте також, певне, що український фашизм оголосив „нещадну боротьбу“ всьому, від чого дхне провінціялізмом, просвітянщиною, глевкуватим хуторянством, та скільки разів уже присягався на вірності активізмові „в дусі західньої культури“...

Самійленківська «Ґея“ є разюче заперечення тих програмових основ, на яких „зіждет зданіе своє“ донцовський „ЛНВ“. Тут що не рядок, то й темненький, темний ліс обскурантизму, ідеалізації пра-прадідівства, а що не строфа, то й псальма на вівтар старосільських нетрів. Не побудуєш на цьому імперіялістичної нації! Отож, єдине раціо вміщення цієї (як і багатьох інших донині) просвітянської розперізаної Явдохи в органі „властивого західній культурі активізму“ є лише в тім, що її приправлено протирадянським перцем.

Але — про саму річ. Свою „Ґею“ В. Самійленко, довідуємося, писав у різні часи. Три перші її розділи було видруковано ще р. 1921 у Львівському „Визволенні“ (ч. ч. 1 — 8), розділи ж IV та V, що їх оце вміщено в ч. 1 „ЛНВ“ 1929 р., Самійленко написав 1924 р. Поема в цілому розповідає про „марсіянина“, що попадає на планету Ґею (землю тоб-то) і зазнайомлюється з життям різних шарів людства та їхніми звичаями. Розділи IV і V зокрема розповідають про спостереження „марсіянина“, чи то пак автора, з його перебування у селі, а потім і в місті. Об'єкт „спостережень“ Самійленківських — радянське село й місто в р. р. приблизно 1921 — 1923.

Автора всюди охоче пускають, вітають, як гостя, що має принести якусь „благу вість“. Допомагає цьому той немаловажний факт, що він має „не більшовицьку пику“. Отак блукаючи від села до села, автор, що, як виявляється, „служить науці“, виголошує такі от „промови“:

Я дуже здалека. Служу науці,
Але люблю я щиро й людський рід.
Немає в нашім краї революції,
І всі живуть, як добрим людям слід,
Повільно, без насильства і не в муці
Відбувся в нас до щастя перехід.
У вас же тут шляхом насильства й крови
Життя людське приводять до обнови.

(Підкр. наше — М. М.)

Що автор хтів би, „повільно, без насильства“ прийти до „обнови“ людського життя це — справа тільки індивідуального смаку, навіть не стільки смаку, як певного розуміння всієї механіки суспільного розвитку, але що такі от толстовсько-непротивленські глупства в імени самого автора ми подибуємо у „ЛНВ“ — це редакційний скандал Бо в тому ж таки числі „ЛНВ“ не хто інший, як той же Д. Донцов містить статтю „Росія чи Европа“, якої стрижнева ідея протестує з усієї галасливої горлянки її шановного автора проти Самійленківсько-вегетаріянського „до щастя переходу“. Донцов картає „Москаля“, як „расу кволих“, що не здібна завойовувати континенти, як „тряпічную душу“, що ненавидить усе дуже, а насамперед чин, жорстокий, але творчий чин. Він з захватом переказує Валєрівську характеристику „Гомо Европеус'а“: „його не можна означити ні расою, ні мовою, ні звичаями, лише прагненням і розмахом волі...“ У Самійленкового „марсіянина“ — усе точнісінько так, тільки... навпаки: нічого він не прагне і — жадної охоти „розмахуватися“ волею.

І таких от „маленьких огріхів“ у цьому творі маємо незліченно багато. От хоча б взяти — на яке місце ставить землю, селянина автор „Ґеї“ та яким оком споглядає те самісіньке автор „Росія чи Европа“. Самійленко картає радянський лад, диктатуру пролетаріяту во ім'я недоторканости села, його патріярхальної непорушности — села, що до приходу „червоної мари“ тон в ньому давали власники „хліба“, „корів“, „олії“ і „масла“. Самійленко бідкається, що от, мовляв, за більшовицької „червоної мари“ немає в селі і „пляшки на олію“ та „шибки до вікна“, та ще й „народ не хоче працювати по-давньому“. Зрозуміло, за чим може нудитись український куркуленко, ота просвітянська пляшка, що нездатна, органічно не може в добу велетенської перебудови світу вийти за межі „олійчаної“ загороди. А як справи в цій дільниці у Донцова? А Донцов воює з олійчаною трактовкою селянина, Донцов — проти Самійленківського сліпого, беззастережного, так би мовити, „мужикофільства“. У названому вже памфлеті (стор. 70) він, торкнувшися отого специфічно-барського мужикофільства, що „обурєвало“ часами автора „Війни і миру“ та сягало аж до босих ніг мужика, його нечесаної

голови та великих. брудних рук, каже: „Властителі цих брудних ніг і сеї нечесаної чуприни і стали в російській літературі, а особливо в Толстого, носіями всіх чеснот, великої правди життя, вони мали оздоровити світ, Росію, Европу. Їх, сі нулі, протиставляв він великим одиницям — організаторам життя...“ (підкр. наше — М. М.). Коли застосовувати цю тираду до українських умов, то й матимемо тезу, що геть шкереберть перевертає Самійленківське сльозоточиве трактування „мужика“. Нечесана, розкуйовджена голова? Геть її к бісу! Брудні ноги, порепані руки? Геть і їх туди ж саме! Не вони — „носії всіх чеснот та великої правди життя“, не на „сі нулі“ орієнтуйся, коли хочеш „оздоровити світ“! Ось як відповідає Донцов на це питання, що його поставив автор „Геї“. Ну, а хто ж ще може сумніватися, що взяте in abstracto це й визначатиме не що інше, як удар по патріархально-реакційному самійленківському „марсіянинові...“ *

Розділ V „Геї“ малює нам подорож автора до радянського міста того ж часу. Звичайно, нічого путнього не зміг знайти і там наш злосливий сатирик. Та це й не дивно. Бувши сам досить таки похмурненьким куркулем, наш „марсіянин“ і за товариша собі при подорожі взяв добре загартованого жовтоблакитника в особі агітпропнастроєного „вчителя“. Місто радянське вражає „марсіянина“. Воно нагадує йому часи загостреної нещасливої для нього класової боротьби (за „марсіянином“ то буде „скотська боротьба“). І він нам „малює“, як то трапилося так, що „на чолі державної роботи“ опинилися

„Не ті, хто перш придбав якісь знаття,
Тим менш якісь давніші патріоти“,

а „неграмотні матроси“ та ще „пошкрьобки людської громади: ті, що в тюрмі сиділи за розбій“. Не позбавлений здібностей гумориста — хоч аж надто важкуватого стилю — небіжчик Самійленко пояснює перемогу оцієї, ненависної йому, „червоної мари“ тим, що от, мовляв, робітників живосилом

„В одну погожу ніч вивезли до Твери й до Калуги;
Там прилучили до своїх ватаг,
Щоб бились дурно за червоний стяг“.

* Говорячи так, ми маємо на увазі тільки формально декоративний плащик, що ним донцовщина затуляє свою в класовому розумінні споріднену (ба навіть цілком ідентичну з самійленківським ху оряньським куркулізмом) суть. Ні на хвильку не губимо з виду, що донцовський галас про „европейський активізм“ та маніякальні його мрії про те, що, нарешті то, Україна вистигне, мовляв, на державу з імперіялістичними апетитами та жорстокою владною заборчістю, соціально ріднять Донцова з Самійленком. І „ліричний“ В. Самійленко, і „жорстоко-заборчий“ співець українського імперіялізму Донцов — обидва вони репрезентують той ворожий нам соціяльний пошарок, що хтів би скерувати розвій України в буржуазно-капіталістичне річище.

От розстаралися донцовські історико - марателі! . . Ну, що робітники билися з реакційними бандами всіх ґатунків не за гроші, а з ненависти до класового ворога — це факт, якого важко заперечити. Але, що от до перемоги робітничо - селянської Червоної Армії спричинилося оттаке „експортування“ робітників на північ — це сатирики - „історіософи“ з дуже „літературного“ та позаконкуренційно - „наукового“ вісника простісінько, себе втішаючи, вигадують. Просто аж дивно, як то воно так трапилося, що жовто - блакитні „марсіяни“, мавши такого прекрасного ключа до перемоги над „червоною марою“, своєчасно з того не скористали . . .

* * *

Досить цікаві під певним кутом зору „літературні спостереження“ дає й орган галицької УХО (Укр. Християнської організації) у двох великих фейлетонах свого органу „Нова Зоря“ від 6 і 13 січня ц. р. („Сучасна література на Великій Україні“).

Взяти хоча б другий абзац першого фейлетону, що в ньому подибуємо просто таки вбійчу оцінку літературного доробку і спроможности того „великого числа письменників та взагалі працьовників української національної культури“, що емігрувало свого часу за кордон. Орган Осипа Назарука змушений визнати, що, опинившися на еміграції, „цвіт нації“ „п і д п а в в н у т р і ш н ь о м у р о з к л а д о в і і з а н е п а д о в і“. Та й справді — адже, „н а п о л і л і т е р а т у р н і м н е с т в о р и л и в о н и м а й ж е н і ч о г о в а р т і с н о г о, н і ч о г о в е л и к о г о, н і ч о г о о д у ш е в л я ю ч о г о“ (підкр. наше — М. М.). Про те докладно півроку тому писалося в тій же газеті (фейлетон „Література наддніпрянської еміграції“ — 24. VI. 1926 р.).

Такий занепад, одначе, цілком зрозумілий, природний, як довідуємося з цього фейлетону, бо в своїй літературній праці вони виходили з визнання, що „геній української літератури“ зостався далеко від еміграції, „на розлогих степах“ Великої України. От оці - то надії на широкий розвиток української літератури на терені „держави за Збручем“ (УСРР тоб - то) і знесилювали — на думку „Н. З.“ — творчий розмах емігрантської літератури.

Що ж до даних для культурного розвитку на терені УССР, то автор фейлетону рішуче заперечує, що „геній української літератури“ якраз є на Радянській Україні. Бо — „надіям на відродження культури й особливо г а р н о г о (що то воно ще за „гарне письменство“ ?! . — М. М) письменства на Великій Україні не суджено справдитися, принаймні, д о т и, д о к и п а н у в а т и м е т а м р а д я н с ь к и й р е ж и м“ (підкр, наше — М. М.). Справа, отже, ясна. Річ — знов таки в отій клятій ідеології, в „комуністичній ідеї“. Автора аж ніяк не вдовольняє той факт, що у нас виходить сила - силенна книжок і різних журналів, бо понад 95% усієї продукції то є, мовляв,

 комуністичні брошури, агітаційні летючки то - що, а влада радянська створює таку тяжку атмосферу для письменницької творчости, що „навіть найздоровші і найкращі літературні таланти улягають розкладові й деморалізації“. І для доказу цієї думки своєї він наводить уривок з приватного листа, що нещодавно його „Н. З.“ одержала, мовляв, з Києва від „одного наддніпрянського письменника, людини сильної волі, високоосвіченої і талановитої“ (підкр. „Н. З.“)

„На якийсь час я думаю покинути зовсім писати. Я відчуваю, що супроти моеї власної волі в мій мозок помалу, але постійно і то все більше вливаються „ідеї“, відмінні від засад мого власного світогляду. Мій мозок починає улягати тим ідеям і приписам. У своїх творах я перестаю бути самим собою... В такій ситуації, як ми тепер, добре було б провадити систему О. Конта: „Не читати нічого“... щоби знову стати самим собою. Добре було б себе піддати повній духовній ізоляції. Та Ви самі розумієте, що це для мене річ неможлива... Принаймні, деякий час утримаюся від писання. Натомість займуся клясиками всіх часів, особливо старинними. Хочу познайомитися як слід також з отцями церкви (з кого порадите починати?), їх я мало знаю; студіюватиму культури Індії, Японії, Хіни — все, щоби протиділати впливам, якими заражена атмосфера нашої планети, щоб вернути собі душевну і духовну самостійність, клясичність і рівновагу“.

Зрозуміло, що в такій, просто таки задушливій для назаруківських клерикалів, атмосфері хиріють таланти письменницькі. От, за свідоцтвом попівського органу, талант Тичини вже „зів'яв“, і цей процес „упадку творчости“ Тичининої збігається, мовляв, з тим часом, коли він почав „беззастережно ухилятися до комунізму“. — „Все написане ним після того (тоб-то коли він „ухилився до комунізму“ — М. М.) не має ніякої мистецької вартости“. Бачите, як категорично! Хіба ж це не „упадок творчости“ — Тичина не хоче студіювати „святих отців церкви“!

Що ж звідси випливає як чергове завдання в цій галузі? Християнські реакціонери дають в цім собі дуже просту раду. „При теперішніх, радянських, умовинах життя на Великій Україні годі сподіватися відродження в ній українського письменства і взагалі української культури... Годі з надією споглядати на схід! Звідти не буде ніякого порятунку, навіть на полі культурнім. П'ємонтом української культури може бути лише Галичина“ (підкр. „Н. З.“).

Слід сказати, що це голосне гасло галицька реакція висунула більше для „заспокоїння совісти“, ніж як будь-який практичний Richtung, бо не де ж таки, як двома рядками нижче в тій же самісінькій статті ми читаємо таке, що аж ніяк не може настроювати на веселий лад що до його реалізування; „На жаль, і в Галичині за

останні 10 років на культурнім і зокрема на літературнім полі зроблено аж надто мало: досить пригадати, що нині немає в Галичині жодного українського літературного журналу..."

От тобі і „П'ємонт української культури"!.. Не смішіть людей, пане гетьмансько-попівський та варшавський попихачу!

* * *

Розуміється, що вгорі наведений заклик — „Творіть з Галичини П'ємонт української культури!" — не є, так би мовити, явищем якогось тільки літературного порядку. Він є виявом зросту лояльности реакційних кіл галицького суспільства до тих польських впливових чинників, що хтіли би бачити румовище Радянської України, а Галицьку Україну — П'ємонтом. Воно й зрозуміло, бо Радянська Україна не має жадного наміру увіходити в склад „федеративної Польщі" у межах 1772 р., а Галичина, на думку великополяків, є й навіки буде провінцією Річи Посполитої Польської. Тож гасло „не Київ, а Львів має стати культурним українським П'ємонтом" звучить голосно-політично і викликає не мале заінтересовання, напр., серед пілсудчиків.

У додаткові до ч. 262 „Глосу Правди" м. р. уміщено цікаву під цим поглядом статтю М. Літинського „З поля української літератури". Про літературу українську, її доробок, шляхи розвитку, що вона пройшла — ані словечка. Зате вона досить сміливо трактує про інші речі. Пілсудчика страшенно непокоїть той факт, що серед західньо-українських діячів культури, науки, мистецтва, літератури шириться рух під гаслом „Від Львова до Києва", до Радянської України.

Це питання — „Львів чи Київ" має вести перед у розвиткові літературному — ставить перед собою і автор згаданої статті. Наведемо це місце статті як-найповніше.

— „За Київ говорить усе. Там є Академія Наук, там є українські школи від найнижчих до найвищих, газети, журнали, державні видавництва, що виплачують гонорари в 40 доларів за др. аркуш, а у Львові є **лихо**. Цензура існує і тут, і там, але у Львові можна розповісти більше, ніж у Києві. У Львові не треба удавати собі лояльного, не треба бути літературним фарисеєм... Львів стоїть на власних ногах, Київ підпирають більшовики. У Києві українська література є урядовою, у Львові — національною... Хоч бідна, хоч ні звідкіля допомоги й не має вона, хоч на неї з усіх боків гримлять але росте вона із землі, а не з „Капіталу" Марксового, з почувань, а не з Ленінового маніфесту, із серця, а не з пропаганди..." (підкр. — „Гл. Пр.").

Остаточно свого слова автор так і не сказав: куди ж орієнтуватися має українська література — на Львів, чи Київ? Видно, духу не вистарчило. Він може тільки „констатувати". Бо що не говори, а прикрий стан

 маєш, коли сам же змушений говорити про „громи“, що гримлять на українське слово у „Львові“, про панування „лиха“ у тім же так Львові (а не в Києві), про відсутність українських шкіл, наукових закладів, українських державних видавництв то-що. Бо скільки не репетуй, а відповісти треба б таки було, чому то немає у „Львові“ всіх цих „дрібниць“, що їх має отой клятий більшовицький „Київ“ (Радянська Україна). А вже з „власними ногами“, що на їх „стоїть Львів“,— чистий конфуз після 1 листопада 1928 р.! Стільки шибок українських побито, стільки „за петельки“ українські культурно-освітні й економічні організації брано, стільки йому, отому Львові, зубів повибивано, що... не віриться щось отим „власним ногам“ львівським. Річ, звичайно, в тім, щоб рішуче якось переорієнтувати розвиток української літератури (принаймні, західньо-української) на Варшаву. Отут, а не десь інде, закопано собаку.

Добре в тон цій „дбайливості“ за українську літературу з боку пілсудчиків попадає знову таки той же орган зах.-українського реакційно-християнського табору — „Нова Зоря“. В ч. 83 м. р. в статті „Чи хочемо повної культурної ізоляції?“ автор І. Кревецький цілком пристає на „львівську“, тоб-то варшавську, орієнтацію. Він, бачите, рішучий прибічник тісного звязку з західньо-европейською культурою і під цим кутом зору змушений визнати рацію за тими, хто посідає варшавську орієнтацію. Це, мовляв, не буде якоюсь зрадою своєму народові, бо польська література, просякнена наскрізь патріотизмом, мусить „викликати аналогічні почування українські“, а по-друге, через польське письменство українське письменство прийде до контакту з Заходом, з його культурою. Отже, орієнтація на Варшаву в справах літературних має стати, мовляв, псевдонімом орієнтації на Европу. „Варшава“ значить — „Европа“.

Звичайно, що таких річей не можна вибріхувати цілком одверто. Тому-то автор накидає такого от плащика: „Наш загал, коли не хоче бути вповні ізольованим від джерел зах.-европейської культури, просто не має іншого способу, як користуватися польською літературою“. І це особливо тому, мовляв, що знання мов серед української інтелігенції слабке, а „руська, як і великоукраїнська, духова продукція пересякла більшовицьким розвалом“ (підкр. наше — М. М.).

І тут — та ж самісінька втеча від більшовицьких страхіть на лужок мирної варшавської ідилії, чи то пак — угоди.

Далі буде

Б. ЦУККЕР

АБРАМ РЕЙЗИН

З НАГОДИ ЙОГО ПРИЇЗДУ НА УКРАЇНУ

Українські письменники — без різниці національности й напрямку, представники партійних, професійних, громадських організацій недавно шанували приїзд на Україну єврейського письменника Абрама Рейзина, що прибув з Америки.

Хто ж він і що являє собою його творчість для трудящих мас; чому так урочисто і разом так тепло й приязно зустріли поета?

Коротенько його життьовий шлях такий: народився 1875 року в Кайданівці, Мінської губерні. З дитинства бідував: заробляв на життя службою та лекціями. Утримував на ці злиденні заробітки не тільки себе, але й родину; одночасно працював над своєю самоосвітою й писав свої вірші та новелі, яких довго не хотіли ніде друкувати з двох „важливих причин". По-перше, ці вірші й новелі писані не „святою" староєврейською мовою, мовою єврейського „культурного" суспільства, а мовою куховарок, ремесників, кустарів, мовою єврейських робітників і колоністів-хліборобів.

По-друге, писав він не про високу матерію, а про зовсім звичайне, просте: про злидні, про гніт, про безправно-непроглядне становище тих таки куховарок, кустарів, робітників, ремесників і т. інш.

— Він нам був чужий,— каже один з критиків єврейської літератури Бал Макшовес, критик естет і сіоніст з переконань. І цей критик мав рацію. Рейзин їм був чужий, як і вони були йому чужі. Життя гонить поета до Америки. Він там живе недовго, знов повертає до Европи; але через рік знов їде до Америки, де залишається майже на 20 років.

Він там теж пише й працює тільки між тими, кого гнобить капітал. А коли організувалася американська комуністична преса, він стає постійним співробітником її, комуністична ж єврейська газета „Фрайгат" („Свобода") й повідомила нас перша, що її співробітник, поет Абрам Рейзин їде до СРСР, щоб побачити своїх друзів — цеб-то трудящих Радянського Союзу. Немає ані жодної родини єврейського трудящого, де б не знали Абрама Рейзина; Рейзин найпопулярніший поет — це справжній народній поет. Він приніс свої пісні не зовні, не з верху, переломивши їх у своїй свідомості, — ні, це є пісні справжні народні, ці пісні тут народились, тут зросли — Рейзин одяг тільки в художню форму те, що народжувалось і творилося в свідомості, в чуттях, у думках народньої маси. За його піснями, за його новелями ми можемо простежити розвиток єврейського робітничого руху, його перетворення з „класи в собі" у „класу для себе".

Адже Рейзин почав писати 30 — 40 років тому, тоді, коли єврейський робітничий рух, як такий, щойно почав формуватися, коли переважна більшість були кустарі - одинаки, забуті підмайстрі, беззахисний „вічний“ учень у нужденних майстернях, — про це й почав співати Рейзин, і за це його не полюбили тодішні критики. Один з критиків, естет Ничер, писав: „Рейзин поет звичайного й сірого, поет грубої кости; він тільки знає один колір і не визнає або не знає градацій. З - поміж помірної кількости голосів та настроїв, що носяться в повітрі нашого суспільства — він помічає тільки ті, які несуться до вуха простого чоловіка. Дисонанси життя він сприймає дуже просто, я би сказав — примітивно: конфлікт між багатством та бідністю. між голодом і ситістю . . . в нього випирає надто гола фізіологія фактів“.

Критик тужить за тим, що поет не хоче (як це личить „справжньому поетові“) пом'якшити фарби, підпустити трохи естетичної психології.

Пісні Рейзина не подобалися критикам - естетам: „вони чужі (пише другий такий критик) єврейській інтелігенції“. І це була правда. Але зате пісні Рейзина були близькі тим, хто працював по цілих днях, не розгинаючи спини, з голкою, праскою або з молотом в руках.

Не було такої єврейської майстерні, а в такій мастерні варстата, де б не було чути пісні Рейзина, простої, щирої, співливої. Поет каже: Звідки я можу мати пристрасть до краси, коли вулиця наша порожня й брудна? Яка може бути красота в житті тих, — пише з сумом Рейзин у „Драмі з - за п'яти картоплин“, — коли не знаєш, чи буде подостатком хліба й картоплі для прокорму родини, по цілому дню праці? Що бачить персонаж Рейзина гарного ясного літнього дня? Блакитне небо, білих лебедів, що пливуть озером, гарноприбрані вітрини багатих крамниць? Та ба, далеко не це: його герой у новелі „Носій“ каже про другого носія: яка він щаслива сьогодні людина! Йому (цеб - то другому носієві) пощастило дістати для перенесення велику тяжку скриню.

Він цілими днями стоїть і споглядає вулицю — може, хто - небудь з перехожих покличе його віднести яку - небудь „важку - важку ношу“, „яку - небудь велику скриню . . . Ох, як би я її поніс швидко, швидко“ . . .

Рейзин і відшукує такого героя, розкриває картину його життя, веде читача подивитися на ту халупу, де нидіє людина, що прагне працювати. А в халупі бруд, голод та холод — ціла родина валяється на долівці, а мати лежить хора, а батько, можливо, в тюрмі за неслухняність.

Яка вже тут краса. Де вже такими картинами осолодити тонку душу естета! Тема творів Рейзинових не для естета. Він пише тільки

про труд і трудящих. Він бере — каже один з буржуазних критиків — соціяльним змістом своїх творів. Рейзин пише не для розваги, він має певну мету. Навіть у своїх абстрактних творах, як „Революціонер“ (до речи сказати, новелі, написаній гарною соковитою мовою), автор висловлює „соціяльну“ думку, а саме — він каже занепалим духом, що революція непереможна, вона непереможна, бо нею живуть мільйони трудящих; революція непереможна. бо непереможний сам пролетаріят. Робітничу класу можна перемогти, революційна хвиля може спасти, але кінець-кінцем робітнича класа переможе.

Автор так подав нам божевільного Хаїма-революціонера, що здорові заздрять цьому божевільному, бо він живе тими моментами революційного піднесення, які він колись пережив.

Цієї революції, цього ідеалу визволення робітничої класи Рейзин поет ніколи не зраджував — служив йому, як умів, протягом сорока років, поки не дійшов логічного кінця — співробітництва в комуністичних газетах. Ми казали вже, що поет не прийшов до трудящих зовні, з готовими формулами, продуманими, обміркованими, але що він зростав вкупі із зростанням робітничого руху — тому в його піснях ми знайдемо і радість, і горе, і хвилини занепаду духа, розчарування й періоди піднесення, віри, віри в перемогу.

Не даремно один критик говорить про Рейзина — за найяснішу та найкращу любов поет має любов до трудящих, до кустаря, до хлібороба. І справді, в численних новелях Рейзин виводить цього самого єврейського колоніста-хлібороба. Він виходить з-під пера поета такий, який він є, без прикрас, який він є в натурі, і в кожнім рядку відчувається, що поет любить цю людину за всіма її негативними рисами, любить, бо поет вірить, що цей „простий неписьменний, невмитий, необтесаний“ мусить бути господарем усього, що він усвідомив і над чим він працює. Так любить Рейзин і затуркану „служницю“ в „Мадам Шварц“, а саму грубу мадам, що має на кожному пальці діямантовий перстень, ненавидить. Любить Рейзин і маленького містечкового візника-балагулу, який цілий тиждень працює в бруді та поросі, а на суботу не має кусня білого хліба. Він любить столяра, тесляра, хоч у нього, теслі, взимку крізь віконні рями може влетіти горобець, — він любить цього теслю й страждає разом із цілою його родиною, бо знає, що він не встиг направити свої вікна, цілу осінь працюючи у багача (вірш „Зима“). Він любить шевця, що працює цілу ніч, але в якого в кватирі, „горе, незгода, злидні, немає хліба для дітей“. Але він мусить робити, бо дочці багача потрібні назавтра черевики („Пісня про молоток“). В хорої кухарки помирають діти, але вона палила в печі цілу ніч, бо дочка багача віддається.

Ось теми творів Рейзина, ось мотиви його творчости. Почав Рейзин з наївного натуралізму, але хутко вже став на шлях реалізму, не

тільки фотографічно фіксуючи життя, але й організуючи свої чуття та свою спрямованість, ставлячи перед собою певну мету. Своїми віршами та новелями він хоче організувати маси, ті маси, що їх невіддільною частиною був сам.

Ще в перших своїх творах він висловив цю свою ганнібалову присягу.

„Не хочу я радости й щастя,
Поки буде багатий і бідний,
Хазяїин і раб“.

Поет малює нам життя робітників, як ми сказали, не тільки статичними знімками, але й подає робітника в динаміці. У низці галицьких оповідань він дає нам тип робітника - революціонера, борця своєї класи. Хорий на сухоти Зорех не може спокійно відпочивати на дачі, бо він знає, що тисячі таких, як він, не можуть собі цього дозволити. І він іде з дачі . . . Але Зорех знає, що не завжди так буде, що настануть кращі часи. І змінять це становище сами робітники. Поміч прийде — навчає автор у своїх віршах — від самих таки робітників, тому він з таким ентузіязмом і так зворушливо описує робітницю, яка, нехтуючи власну небезпеку, „переправляє“ нелегальну літературу через кордон, вона ризикує собою, бо слугує справі визволення робітничої класи.

Ось цілу цю товщу трудящих малює Рейзин; його пісня відбиває й життя тих, які, хоч і гнобить їх тяжка праця, ще не усвідомили свого історичного шляху, і життя тих, хто вже прокидається від рабської сплячки, і нарешті, тих, хто здіймає прапор боротьби за кращу свою долю. Буквально немає жадного прошарку трудящих, що б не знайшов собі місця в творах Рейзина.

У своїм звертанні до поета Білоруська спілка пролетарських єврейських письменників каже: „Ви є наш предтеча“. І ясно, як у всякого предтечі, діяпазон у Рейзина вужчий, світовідчування й світогляд розпливчасті, немає тієї чіткости, яка притаманна пролетарським письменникам нашого часу. Зрозуміло, що це все можна пояснити всіма тими умовами часу, в який почав писати й писав Абрам Рейзин; ми визнаємо це й вважаємо за потрібне вказати на це. Справді — нам уже чужі думки й почуття рейзиновського героя Зореха, який кається й не хоче жити на дачі, хоч і слабий на сухоти, а не хоче він жити на дачі й лікуватися, бо „вся робітнича класа не може жити на дачі“. Це не міцно революційно - класова психологія, але психологія революціонера - інтелігента, неврастеніка, що кається.

Далі Рейзин, вийшовши з народніх мас, описуючи й оспівуючи ці маси, іноді губив перспективу, піддаючись тривозі від того гніту й злиднів, у яких перебували народні маси; він не завжди виразно уявляв собі класову та групову диференціяцію народніх мас, не

завжди ясно уявляв собі ту ролю, яку відогравав пролетаріят, як такий серед цієї маси. — Ось чому іноді в нього траплялися й такі рядки: „Коли ми, „біднота“, говоримо, ми спускаємо очі, а слова наші тихі й несмілі, як і належить бідноті“ ... „Як належить злидням, засмученим серцям, занедбаним душам, безнастанної лайки, бруду“.

Це була сама дійсність єврейського затурканого містечка того часу.

И око Рейзина не завжди бачить нові елементи майбутнього; ось чому він каже:

„Звідки до мене пісні?.. Коли в нашій каглі тільки вітер гудів... та мати лаялась іноді під риму, лаялась, бо в хаті було брудно й злиденно“.

Отже іноді втрата перспективи і невміння диференціювати поняття „народ“ і приводили Рейзина до тих мотивів, які є характерні в російській літературі того часу, напр., поезія Надсона. Поет каже: „Ти втомився, твій дух надломлений. Тобі все завдає стільки лиха.. Ти не можеш підвести усіх, всім допомогти ... Ти можеш тільки вкупі з ними поринати“.

Цей песимізм згодом перетворюється на наївну віру, на ледве - ледве окрилену надію.

„Я чую пісню пташок, вони співають про те, що зима вже скінчилася... Хай же й моя пісня звучить їм в унісон... Мене щось тягне й щось гнобить“.

Такі моменти були в поезії занепаднецького настрою, настрою, який не трудно пояснити історичними соціял - політичними умовинами того часу. Рейзин болюче переживав ці моменти, падав, уставав, оступався й знов уставав, поки не став міцний, поки не з'єднав нарешті свою музу з тією класою, яка вийшла переможцем з суворої боротьби, поки не наблизився остаточно до того розуміння історичного процесу, яке дає комуністичний світогляд.

Пісня сучасного пролетарського єврейського письменника є перетворена в чорні часи пісня Рейзина. Не дурно спілка пролетарських письменників Білоруси — батьківщини поета — передала йому привітання, в якому, між іншим, сказано: „Ви були серед тих, хто заклав перше каміння фундаменту пролетарської літератури... Ми, пролетарські письменники радянської Білоруси, вітаємо нашого товариша, співця пролетарської боротьби... Щасливий є поет, що його думки й слова стають думками й словами тисяч. І коли Абрам Рейзин на початку своєї письменницької діяльности казав:

„Я не хочу бути радий і щасливий,
Бо є
Багатий і бідний,
Хазяїн і раб“, —

то тепер, коли він уступив на землю пролетарської держави, його читачі скажуть йому, що він може вже бути щасливий, бо в нашій державі немає хазяїв — фабрикантів та поміщиків, а є вільний трудящий люд, якому він служить своєю піснею так вірно і любовно 40 років.

„Щасливий є поет, чиї думки й слова стають думками й словами тисяч і тисяч борців за діло трудящих“.

І ми додамо до цього, що стократно він повинен бути щасливий, бо ті, що їх пісні він художньо вилив на папері — ці тисячі стануть будівниками нової людської громади.

БІБЛІОГРАФІЯ

Юрій Смолич. — Фальшива Мельпомена. Піші аргонавти. Книгоспілка. 1928. Ст. 188. Ц. 1 крб. 60 коп.

Багато у нас є художніх творів, що малюють часи громадянської війни на Україні, зачіпаючи той чи інший бік її, але переважно спиняючись — хто на суто воєнних пригодах, хто на побутових картинах так війська червоного, як і ворожого табору.

Проте, ми не маємо ще широкої епопеї тих часів, не маємо навіть більш - менш широкого полотна, що відтворювало б в основних рисах і всебічно бодай одну з тих різноманітних сил, що боролися на терені України. Була, правда, невеличка спроба Я. Мамонтова („Республіка на колесах“), але вона лише зачепила це питання частково: показала дрібні сили з дріб'язковими намірами, що товклися переважно десь по глухих закутках і найбільше організували республіки „на час“ і в одному селі.

Вперше цю тему ширше зачепив і висвітлив Ю. Смолич в даному творі. Тут уперше автор спробував в сатиричному тоні висміяти націоналістично - самостійницькі ідеали і їх, носіїв що в свій час змагалися під жовто - блакитним прапором.

Сюжет простий: самостійницький запільний повстанком, коли фронт одходить, лишається на терені радвлади з твердим рішенням провадити шкідливу роботу — вчиняти терористичні акти, руйнувати мости, залізниці, телеграф і т. д. Але, щоб набути собі якогось легального вигляду, „панове“ з радістю підхоплюють „геніяльну ідею“ одного з них — Котигорошка — заснувати трупу! Адже цим убивається зразу 2 - х зайців: і „святому мистецтву“ служитимуть і контрреволюційну роботу провадитимуть!

Товариство пропонує свої послуги політосвіті, їх легалізують, записують на пайок і „аргонавти“ мандрують скрізь по селах та містах, улаштовуючи вистави та збираючись розпочати свою конспіративну роботу.

Довгенько вони їздили (чи й пішки часом ходили), все збираючись „розпочати“ свою руїнницько - шкідливу роботу, та так і не зібрались: за виставами, сварками, дріб'язковими особистими рахунками

та піятикою так і не зібралося шановне товариство, аж поки таки остаточно розпалося через ті ж таки свої чвари.

На широкому побутовому тлі цього аматорсько - халтурного театру автор і показав добре всі ті укохані мрії й ідеали самостійницького ґатунку, що їх взялися провадити мізерні себелюби, нікчемні боягузи й шкурники, яким „суждены „благие“ порывы, но свершить ничего не дано“.

І це не тому такий безславний кінець спіткав їх „героїчні“ наміри, що автор може організував це „славне т - во“ з навмисне підібраних нікчем та бездар. Навпаки, у читача лишається тверде переконання, що інакше й бути не могло: сама бо внутрішня суть і самої „справи“ і її носіїв мусить привести до такого кінця.

Найкраще це видно на долі одного з більш симпатичних персонажів — Марусі. Вона наймолодша і, цілком натурально, вся горить молодим запалом в ім'я самої справи,— особисті інтереси вона повсякчас рішуче одкидає; це тип ентузіястки ідеалів, що, бачачи загибіль товариства і тих гасел, в і'мя яких вони організувались, вирішує одна йти на здійснення поставлених завдань.

Перед цим вона довго сперечається з Котигорошком (головою їх місцевкому), свідомість якого весь час еволюціонує в бік ідеології пролетаріяту. Це — найсимпатичніша постать з усіх типів. Він же й кохається з Марусею.

Коли ж Маруся, не здолавши підговорити Котигорошка, вирішує таки йти сама — продовжувати „справу“, Котигорошок наважився навіть стрелити в Марусю... Так далеко вже відійшов Котигорошок від ідеалів і Марусі і всього т - ва: „Я не вірю вже в ці ідеали...“

Та кінчилась ця „трагедія“ щасливо: „Ти дурний, Котигорошку,— сказала Маруся,— в револьвері патрони не набиті. Там клейтухи... Тільки дим і гук... І собі заплакала...“ (Ст. 184).

Такими словами кінчається ця книга. І ці слова „тільки дим і гук“ надзвичайно характерні і влучні: в них вся ідея, весь сенс основного задуму твору. Саме з усіх заходів і прагнень не тільки всього „хороброго повстанкому“ нічого не вийшло, а й із заходів найщиріших, найвидатніших і найкращих взагалі, наївно-переконаних нічого не вийшло — „тільки дим і гук...“ Та й не могло вийти: автор дуже влучно показав усю мізерію вдач цих людців, що взялися за боротьбу й змагання, будучи по суті тільки шкурниками - обивателями. Це якраз та категорія безсилих „героїв“, яку й могла виплодити тільки дрібна буржуазія — та соціяльна категорія, що не відограє в історії самостійної ролі, тільки мотається безпомічно поміж двома класами, що борються на смерть — капіталістами й пролетаріятом.

Твір загалом витримано в тоні сатиричному, і тут маємо не лише сатиру на самостійницьких борців з їх укоханими мріями, а й побіжно

 і на аматорські театри з їх дрібними, себелюбними інтересами та сварками.

Одначе, це не є сатира в дусі „Гаркуна-Задунайського“, де головну увагу звернено на техніку самої постави. Автор цей момент свідомо обминув, як зайвий, а натомість зосередився, так би мовити, на „внутрішньотрупних“ порядках, на закулісному житті. І треба сказати, що й цей бік справи вийшов досить яскраво змальованим.

Власне для самого Ю. Смолича ця тема не нова. Ще в опов. „Хома“ він зачепив це ж питання і треба сказати, що там він дав далеко сильнішу картину, заглибивши психологічні моменти 2-х героїв і показавши досить яскраво й глибоко прірву між двома світоглядами.

Тут для нього нове — стиль легкої сатири. І треба сказати, що цей стиль автор опанував, як загальний тон всього твору, але як стилістичні загострення, що викликали б дужу емоцію сміху, вони дають тільки легку ухмилку. Гостро-дотепних висловів так і немає.

Розгортання сюжету в даному творі, як рівняти до інших творів Ю. Смолича, йде дуже мляво, повільною ходою „піших аргонавтів“, а не в динамічному напруженні. Це тому, що тут немає збудованої на „драматичних колізіях“ фабули, немає клубка „інтриги“, що „зав'язується й розвязується“, а сюжет розвивається переважно засобами хроніки — пересуванням героїв з місця на місце чи в часі, як це було ще, доброї памяти, у Нечуя-Левицького... Тому, не дивлячись на свіжу тему й свіже її трактування, твір викликає трохи нудоту своєю розтягненістю.

Є й мовні огріхи, як, напр., „замизганний“, „ретирувався“ то-що, хоч загалом мова Ю. Смолича стоїть на досить високому щаблі культури.

Тут, звичайно, не місце пускатися в докладні міркування про те, яке місце посідає даний твір в загальній досить помітній продукції автора, — це справа окремого питання. Проте, можна визнати, що Ю. Смолич становить цікаве явище в нашому сучасному письменстві: кожен новий твір його безсумнівно свідчить за чималі потенціяльно-творчі можливості багатої фантазії автора.

Л. Підгайний

Соколовський О. Перші хоробрі (роман) — Державне видавництво України. 1928 р. Стор. 204. Ціна 1 карб. 45 коп.

Недавно вийшла з друку повість Г. Епіка „Без грунту“, що одержала першу премію на конкурсі юнацької літератури (оголошеного держ. вид. України). А роман „Перші хоробрі“ дістав на цьому ж таки конкурсі другу премію.

В наше завдання в даному разі не входить паралельна оцінка обох зазначених творів. Ми зупинимось лише на „Перших хоробрих“.

Перші хоробрі — це незабутні історичні постаті — революціонери Плеханов, Перовська, Желябов, Кибальчич та інші. Всі вони виведені в творові, як дієві особи.

Але це не тільки історичні постаті, не тільки члени партії „Народня Воля“ з їхньою політичною боротьбою й ідеями, автор показав їх як людей, з їхніми почуваннями, горем і радощами. Від цього справжнім життям і щирістю віє зі сторінок роману.

О. Соколовський узяв у своєму творові окремі моменти з боротьби партії „Народня Воля“, висвітлює діяльність революційної буржуазної інтелігенції того часу, терористичні акти проти видатніших діячів самодержавства та проти самого царя Олександра II. Змальовує автор і ставлення окремих революціонерів до терору, зокрема гаряче заперечення терористичної діяльности з боку Плеханова.

Книжка повна побутових моментів з запільного життя „професіоналів“ - революціонерів, сумлінно малює їхню сувору, повну небезпечних пригод, діяльність. З цього боку, як історичний роман (а укр. історичних романів у нас ще немає) твір мусить відограти позитивну ролю, знайомлячи нашу молодь з певним етапом жорстокої боротьби з царатом, і матиме, може, більше значіння, ніж сухі сторінки з підручника.

Безумовно, роман прочитає однаково з непослабною цікавістю і юнак і доросла людина. Місцями автор досягає у описах великої сили й динаміки. Візьмімо хоча б повний трагічного напруження момент перед вибухом царевого потягу (стор. 130) або яскравий опис убивства царя (191 стор.). Не дивлячись на те, що твір не має фабули — ні зав'язки, ні розвязки, він захоплює уже просто своїм матеріялом, темою та вдалим побудованням окремих епізодів. Динамічна насиченість доповнює враження.

Автор, говорячи увесь час про тодішні настрої і партію „Народня Воля“, у жодному місці не подає нам сухого опису ні програми, ні платформи цієї партії чи внутрішніх її груп. І в той же час непомітно для самого читача знайомить його з цим. Не бути скучним — це теж певна майстерність авторова.

Що до мови роману — вона витримана в дусі оповідальної прози, насиченої дією і скупої на ліричні описи. Але цим шляхом автор досягає більшої динаміки, більшого скупчення уваги на самій дії.

Трохи ріже вухо може й правильна, та архаїчна побудова деяких речень, напр.: „Віддавши Семен цигарки пані Жребельській хотів був виконувати свої звичайні обов'язки“ (стор. 12), замість того, щоб сказати: „Віддавши цигарки пані Жребельській, Семен хотів був виконувати“ і т. ін. Або: „Бажаючи Семен відповісти на численні запитання . . .“ „Слухаючи Михайлов Плеханова . . .“ „Вважаючи Михайлов Іванову за надзвичайно цінну робітницю . . .“ і т. інш. Такі звороти зустрічаються дуже часто у всій книжці.

Слід би було авторові до кінця сказати про долю таких цікавих людей, як от Клеточніков, а то автор тільки один раз натякає, що Михайлов почув був у Петропавловській фортеці, ніби його кашель —

 для читача так і лишилось загадкою, чи справді ж то був Клєточніков, чи хто інший.

Далі про Гесю Гельфман. Її було засуджено до страти вкупі з п'ятьма іншими її товаришами - революціонерами. Цих революціонерів було страчено, про Гесіну ж дальнішу долю читачам нічого невідомо.

Але все це дрібниці. В цілому „Перші хоробрі" — гарний історичний роман, що говорить за певний письменницький хист його автора.

О. Рум

Георгий Захаров. Черноморье. Поезії Вуспп, 1929 р. Ціна 50 коп. Тираж 2100 пр.

— Дебютував Г. Захаров, здається, 1924 року невеличкою збіркою „На тропинке", що її видала Одеська літорганізація „Потоки Октября".

Тоді вона пройшла якось майже мимо критики. Проте, це була зовсім не погана збірка поезій, що по ній можна було говорити про чималий хист Г. Захарова.

— Коротенькі рецензії зауважували вплив С. Єсеніна на його емоціональні відчування, глибокий ліризм і технічну обробку віршу.

Але тематично він стояв окремо, відбиваючи життя порту, романтику південного міста, морське життя. Цією ж таки стежкою він пішов далі, ні на крок не відходячи від моря. Сама назва його другої книжки говорить про це.

— У книжці ми подибуємо такі сильні і глибоко художні рядки, як от:

„... На ловлю, на приступ, в туман, в синеву
Поглубже забрасывай сети!
За нами вдогонку на шхунах плывут
Голодные жены и дети!"

(„Баллада о рыбной ловле", ст. 13)

Дуже непогано малює Г. Захаров і портових людей. Ось образ цигана з порту:

„Цыган пробует наощупь,
Цыган пробует на звук,
Цыган, радостный и тощий,
Курит дымчатый чубук!"

(„Арбузы", ст. 16)

Образ цигана виростає перед очима. Навіть тоді, коли б автор не повторював і не вживав, в даному разі, слова „цыган", ми нікого іншого не уявили б собі.

— Повільне наростання і накопичення думок робить цей вірш цікавим і сильним.

— Не чужі Захарову також мотиви військові, бо ж сам він пройшов мало не весь Союз, як про це говорить передмова до першої книжки „На тропинке", з червоноармійськими загонами.

— Це ж саме ми бачимо і в збірці „Черноморье":

„.. Нет, я не даром от боли сжимаю
в черствой руке продрогший ноган!
Может быть, вновь к Октябрю или к Маю
В бурю придется затопать ногам!"

Думка ця, правда, висловлена давно, але зроблено вірш майстерно з піднесенням і глибоким ліризмом.

Але вже тому, що Захаров не дебютує, а виступає з другою своєю книгою і майже через 5 років після першого виступу, ми повинні поставити до його творчости більші вимоги.

— Як що глибше проаналізувати „Черноморье", то зросту Захарова, порівнюючи його з першою збіркою, ми майже не помітимо.

— В першій збірці вірш „Арбузы" був найкращим. В другій те ж саме. За 5 років Г. Захаров не подав нічого рівноцінного йому не лише з боку форми, але й змісту.

— Це не говорить за зріст. А Захаров поет не молодий. Коли ж рости, як не за минулі 5 років?.. Це досадно, бо Захаров все-таки талановитий. Всі його товариші: Багріцький, Кірсанов, Бродський та ін. вийшли за межі Одеси не самим лише хистом. Вони багато працювали над собою, поповнювали свою ерудицію, поширювали свій обрій. Для поета це потрібно! Це ми бачимо на прикладі Г. Захарова.

— Крім цього, зі збірки „Черноморье" ми бачимо, що свого самостійного літературного шляху Г. Захаров і досі не знайшов. Він ввесь час борсається в патетичній ліриці Уткіна, Жарова іноді, навіть переспівує Єсеніна, Орєшіна („Памяти Есенина"; у Орешіна дуже подібний до цього вірш на смерть Єсеніна). Наприклад: вірш „Песня" починається у Захарова так:

„О песне этой юной
Весенняя молва...
Гитарой семиструнной
Звенят ее слова..."

(Ст. 47)

У І. Уткіна вірш, з цього ж приблизно музичного циклу, „Гитара" починається:

„На этой песне старой
Растоптанного дня,
Интимная гитара,
Ты трогаешь меня".

Як бачимо, дуже подібно.

Крім цього, є ще багато окремих фраґментів, що і тематично і формально повторюють старших, відоміших авторів — є тут і Єсенін:

„Знаю, знаю,— упрекнут наверно
За печаль і за любовь поэта...“
(„Памяти Есенина“, 50 ст.)

. . . .

„Говорят: какой чудак!
Ведь остались нам в наследство:
Маяковский, Пастернак...“
(Те ж саме, 50 ст.)

Це було сильно і дотепно тоді, в часи, коли це писав Єсенін. Тепер це просто наївно, бо давно усі визнали, що і Пастернак і Маяковський не аби-яке „наследство“.

Мабуть, це відомо і Захарову; та він все-таки вигукує:

„... Все, что вижу и слышу и знаю,
я умею прославить, воспеть!..“

Після його думки про Маяковського і Пастернака ці його слова просто непотрібні й мало переконливі, хоч самі рядки написано (формально) не погано.

— Крім цього, залишається незрозумілим, чому Г. Захаров назвав „Балладу о рыбной ловле“ баладою. На наш погляд, це не балада. Тут зовсім відсутня епичність і сюжетність, так характерні для цієї форми. Правда, тут є ліричність, але не як додаток до обробки сюжету.

В такому разі — це не балада. Це просто не поганий вірш „О рыбной ловле“.

— Проте, як ми вже казали, деякі поезії лишають не погане враження. Це залишає надії на те, що, можливо, Г. Захаров вийде з такого творчо-критичного становища і піде своїм оригінальним, власним шляхом, вносячи до російської літератури такі цікаві й невичерпані ще поезією морські малюнки з лірикою півдня і порту.

С. Г.

ХРОНІКА

УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ ЗАПРОШЕНО ДО РСФРР

В будинку Літератури ім. В. Блакитного на прилюдних зборах українських письменників та літераторів виступив з доповіддю про художню політику партії зам. зав. агітпропвідділу ЦК ВКП т. Керженцев.

Секретар федерації радянських письменників РСФРР т. Сутирін говорив про взаємовідносини російських та українських літераторів.

До цього часу дуже мало з творів письменників України, Білоруси, Закавказзя й інших національностей, перекладено на російську мову й тим самим з ними дуже мало знайомі трудящі РСФРР. А коли й були деякі переклади з творів письменників згаданих республік, то вони були чи невдало зроблені, чи переклали твори не найкращих письменників. Водночас різні видавництва РСФРР перекладають нецікаві, непотрібні нам книжки деяких західньо - европейських письменників.

Тов. Сутирін оголошує спеціяльного листа, адресованого на ім'я українських письменників. В цьому листі федерація радянських письменників РСФРР запрошує українських письменників різних літературних об'єднань відвідати Москву та Ленінград, де відбудеться кілька вечорів єднання письменників двох республік і розвяжеться ряд практичних питань, звязаних з ознайомленням російського читача з українською літературою. Українські письменники відповіли згодою. 8-го лютого з Харкова та з Києва виїздить 35 письменників. Їхня зустріч з російськими письменниками почнеться в Москві 9 - го лютого.

НА ПАМ'ЯТНИК М. КОЦЮБИНСЬКОМУ

За відомостями центральної комісії для увічнення пам'яти М. Коцюбинського, на Україні вже зібрано на пам'ятник письменникові 12.500 крб. (на 1 січня ц. р.). Одначе деякі округи майже не відгукнулися на заклик збирати жертви і не внесли ще свого паю на пам'ятник. Напр., Харківська Комісія стала працювати лише в грудні м. р. По підписних листах зібрано на 1 січня 100 крб. Окрвиконком обіцяв 500 крб., але грошей ще не дав, а організація концерту для цієї справи залишилася на папері.

Центральна комісія та НКО вдалися до всіх округ з листуванням, щоб жвавіш розгорнути підготовчу роботу окркомісій, пристосувавши її до днів святкування пам'яти Коцюбинського 25 квітня і 17 — 18 вересня б. р.

У ВСЕУКР. Т - ВІ КУЛЬТУРНОГО ЗВЯЗКУ З ЗАКОРДОНОМ

Виставка японської дитячої книги. Організована за допомогою т - ва у Будосі виставка японської дитячої та шкільної літератури тривала в Харкові 10 день. Виставку відвідало близько 3500 глядачів, переважно вчителів та учнів. Матеріяли виставки мають бути показані ще в Києві та Одесі.

Виставка німецької графіки. Т - во склало угоду з німецькими графіками на відкриття в Харкові другої виставки німецької графіки. Матеріяли цієї виставки, можливо, буде показано і в Москві, чим зацікавилось і всесоюзне Т - во зв. з закордоном.

Міжнародня методична виставка. Провадиться всеукр. т - вом спільно з всесоюзним підготовча робота по збиранні матеріялів

 для міжнародньої методичної виставки в галузі педагогіки, що має відбутися в цьому році. Безпосередня мета виставкио — знайомлення педагогічного суспільства з світовими досягненнями педагогічної справи і зокрема заснування на Україні педагогічного музею по методиці навчання.

Виставка світового мистецтва. Т-во провадить роботу, щоб мистецькі сили України взяли участь у міжнародній виставці мистецтва, що має відбутися в лютому ц. р. в Берні та Цюриху (Швейцарія). Крім картин, на виставці демонструватимуться всі інші роди образотворчого мистецтва (напр., театральне мистецтво, макети, фотографії, ілюстративне оформлення дитячих книжок то-що).

Конкурс на маяк Колумбові. Т-во скликає збори місцевих архітекторів, що на них запрошуватиме їх узяти участь у конкурсі на виготовлення проєкту маяка Колумбові в Америці.

Правдиве інформування Европи про Україну. У Берліні з минулого року почав виходити журнал „Das Neue Russland" (Нова Росія). Цього року журнал має змінити назву й інформувати також про радянську Україну. Всеукр. Т-во звязку з закордоном має взяти постійну участь у цьому журналі. Після вжитих ним заходів лютневе число цього журналу буде спеціяльно присвячено досягненням радянського будівництва на Україні.

У Москві Т-во видає трьома мовами (англ., франц., нім.) бюлетень про свою діяльність. В цьому бюлетені також друкуються інформаційні матеріяли з України. Має бути видано в Харкові на чужих мовах спеціяльного довідника про діяльність культурних установ України, на зразок німецького довідника „Мінерва".

Перебування на Україні Бела Бартока. Т-во звязку з закордоном впорядило угорському видатному композиторові Бартокові теплу зустріч, впорядивши бенкет при участи місцевих музичних сил в приміщенні Т-ва.

Композитор Барток, що одержав у Америці першу премію за свої музичні твори, остільки зацікавився укр. музикою, що має докладно її вивчати й навіть використовувати. Ще раніш він вивчав гуцульські пісні і записав їх з текстом 70.

Барток, за його словами, вражений і схвильований теплим вітанням, що влаштовано йому в столиці України. Побувавши в нашій Державній опері, коли ставили „Севільського цирульника", відзначив цікаву постановку опери, добрих співців („іноді кращі за закордонних") і побажав лише поліпшити стан оркестри.

Треба вивчати чужі мови. Т-во має перед місцевими установами подбати про всебічне спріяння місцевим державним курсам чужих мов (англ., фр., нім.). Тепер на цих курсах вечорами навчається понад 800 громадян. (службовців 60%, робітників — 30%, інших — 10%). Приймання нових слухачів продовжується на новий триместр. Цими

днями два представники від курсів їздили до Москви, де їм всесоюзне Т-во звязку з закордоном видало значну кількість „безпритульних“ книг чужими мовами, що здадуться в практиці навчання чужим мовам.

НОВА КОМЕДІЯ

— Мина Мазайло. Драматург М. Куліш написав нову комедію „Мина Мазайло“. Ставитиме її театр держдрама „Березіль“. Комедію рекомендував Головрепертком для постанови по всіх театрах. У комедії виявлено смішні боки українізації та перекручування цієї кампанії певними колами суспільства.

ДОПОМОГА ДЕРЖАВНОМУ ЄВРЕЙСЬКОМУ ТЕАТРОВІ

Спеціяльна комісія, що її виділила управа мистецтв при Наркомосі, обслідувала державний єврейський театр. Управа мистецтв визнала фінансовий стан цього театру за тяжкий. Сезон не можна буде закінчити без дефіциту. Ухвалено просити Окрвиконком і Наркомос видати театрові додаткову субсидію в сумі 10.000 крб. На другу половину сезону театр виїздить на гастролі до Одеси.

ПРОТИ АРТИСТА-РЕАКЦІОНЕРА

Т-во „Українська Філармонія“ запросила до Харкова на гастролі в театр ім. т. Шевченка артистів Нежданову, Качалова, а разом з ними й колишнього диригента Великого московського театру гр. Голованова.

Не так давно московська газета „Комсомольська Правда“ на своїх сторінках провадила війну з „голованівщиною“, що мала місце у Великому московському театрі. Було викрито в ньому „систему зажиму молоди, зажиму всього нового, революційного, свіжого“ („К. У.“). В наслідок проведеної кампанії проти Голованова урядова комісія зняла його з кону Московського театру, та він після того влаштувався за викладача в Московській державній консерваторії.

Харківські комсомольці, а за ними й радянське суспільство запротестувало (на сторінках „Комсомольця України“, 6—8 січня) проти запрошення Голованова на Україну, атестуючи його, як „героя антирадянських елементів реакціонера, антисеміта — чорносотенця“.

Артисти Дивт, Головін та Ісаков характеризують голованівщину як „закріпачення актора і придушення його творчої ініціятиви, виховання молоди в дусі неволі, тупої слухняности перед начальством та підлабузництва, підміну творчої трудової дисципліни особистими рахунками й паличною муштрою“.

Голова ВУКУ Робмису заявив: „Я вважаю, що „Укрфіл“ зробив грубу помилку, запросивши Голованова до Харкова на гастролі“. Проф. Музенко, директор Муздрамінституту заявив, що на концерт не піде й викликає зробити це також своїх учнів. Тов. Мар'їн од

 імени укрпосередробмису категорично вимагав зняти Голованова з Харківської сцени, додавши, що дістав телеграму з Москви про те, що центральне бюро Посередробмису разом з укрсередробмисом притягають до відповідальности „Укр. Філармонію" за запросини Голованова до Харкова без погодження цього питання з Посередробмисом.

Представники „Укрфілу" дали газеті „К. У." такі пояснення в згаданій справі. Нежданова, мовляв, заявила, що не поїде без Голованова, а Качалов цього самого не зробить без Нежданової. Окрім того, Голованов мав виступати не як артист, а як акомпаньятор, і концерт влаштовувалося не для робітничого глядача, а для непманської дрібнобуржуазної публіки.

Далі комсомольці з держтеатру заявили, що відмовляться обслуговувати театр підчас концерту з участю Голованова, інші комсомольські осередки повели агітацію через пресу не йти на концерт, не друкувати афіш, оповісток в газетах і т. д.

В наслідок цієї кампанії підтриманої радянським суспільством Правління „Укрфілу" ухвалило анулювати свою постанову про участь Голованова як акомпаньянта в концерті Нежданової та Качалова.

ЗА КОРДОНОМ

ФРАНЦІЯ

Р. Ролан і видавці.— Відомий паризький видавець Сімон Кра виставив на продаж колекцію різних автографів, а в тім числі і декілька листів Р. Ролана.

Ролан, довідавшись про цей вчинок колишнього свого видавця, зажадав негайного секвестру тих листів і розпочав судову справу, щоб йому звернули його власність і заплатили 20.000 франків відшкодування.

Суд, вироку якого нетерпляче чекали майже всі французькі літературні кола, маючи багато інших аналогічних справ, вирішив: „адресат мав право продавати ті листи тому, що автор, їх висилаючи, не застеріг свого права власности". Але тому, що адресат, продаючи їх, не звернувся до автора з відповідним проханням про його згоду й самовільно вмістив їх у каталозі, присудив Сімонові Кра виплатити Р. Ролланові згадану вже суму відшкодування.

Дім літератури.— Приятель В. Гюго і П. Верлена — поет Еміль Блемонт, умираючи, просив у своїй „духівниці" утворити в Парижі „дім літератури", на що призначив навіть певну частину своєї спадщини. Тепер, за допомогою уряду, сестрі Блемонта пощастило нарешті цей проєкт зреалізувати. Дім цей складається з бібліотеки,

літературного музею й величезної залі для різних зборів. Метою цього дому є, передовсім, сприяти міжнародньому зближенню письменників, за для чого є намір скликати декілька конференцій чужоземних письменників, щоб у такий спосіб започаткувати „творче єднання“ Европи.

Переносять... — Як відомо, останки Віктора Гюго лежать у Пантеоні, поруч саркофагу з останками Еміля Золя, тобто там, де їм слід було лежати. Але тепер знайшлася якась унука великого письменника, яка звернулася до відповідних урядових кіл з проханням, щоб останки її „дідуся“ були перенесені під середину бані Пантеону, на один поверх вище, або — до родинного гробівця на Пер-Ляшез-і. Найважливішою „аргументацією“ цього прохання є те, що, мовляв, „місце, де лежать останки В. Гюго, дуже гомінке і невідповідне... своїм сусідством, яке являють собою ті, що також опинилися в Пантеоні“. Цілком зрозуміло, що таке прохання внуки В. Гюго обурило майже всіх родичів тих визначених небіжчиків, що „сусідствують“ В. Гюго.

Статті Ґрассе. Відомий паризький книгар-видавець Ґрассе видрукував на шпальтах „Journalю“ низку цікавих статтів про сучасні літературно-видавничі взаємини. На думку Ґрассе, тепер настав такий момент, коли ні автор, ні видавець не можуть нарікати на байдужість читачів.

Цікаві також є методи праці самого Ґрассе. — Я, — каже він, — читаю лише першу сторінку кожного надісланого рукопису. Наскільки побачу, що маю справу з маловартісною річчю, то зараз же відсилаю її авторові. Коли ж твір видається мені посереднім, — передаю його рецензентові. В тому ж випадку, коли автор зацікавить мене з першої сторінки, читаю його твір до кінця і, навіть, сам несу його до друкарні.

НІМЕЧЧИНА

Засудили. Закінчилася судова справа відомого маляра Ґеорґа Ґросса та його видавця — Вілянда Герцфелда, яких обвинувачувано, що нібито вони „доконали блюзнірського чину“. Суд визнав, що як Ґросс, так і Герцфелд, видаючи альбом декоративних малюнків до постановки п'єси Гашека про Швейка, яка йшла на сцені театру Піскатора, дійсно вчинили „акт блюзнірства“, і засудив кожного з них на два місяці в'язниці й по 2000 марок штрафу. Головним мотивом в акті обвинувачення став малюнок, на якому було зображено розп'ятого Ісуса в газовій масці й важких жовнірських чоботях.

На запитання суду, що автор хотів цим сказати, Ґросс відповів: „Мав на думці війну. Ісус приходить на бойову лінію й проголошує: „Братайтеся!“ Але військові командири не слухають його і використовують по-свойому, як і належить запеклим мілітаристам“. Це й було головним мотивом засуду талановитого маляра, що порушив спокій клерикально-міщанського болота.

Сенсаційна п'єса.— Надзвичайне зацікавлення викликала собою п'єса молодого письменника й маляра, автора книги „Jungen in Not“ — П. М. Лямпеля п. н. „Revolte im Erziehungshaus“, яку спочатку було виставлено на якійсь маленькій сцені берлінського товариства молодих акторів. Одначе, той успіх, які мала ця п'єса, а також широкі дискусії, що постали навколо неї, змусили одного з директорів найбільших театральних концернів — Барановського — вмістити цю п'єсу у свому репертуарі. Помимо постійних демонстрацій, „Бунт у виховному домі“ йде в комплектах. Автор таврує порядки сучасних німецьких виховних закладів і гаряче домагається радикальних реформ у них. Зміст п'єси майже в цілому побудовано на особистих переживаннях.

Смерть філософа. — Помер на 69-му році життя відомий філософ Карл Варлянде, пильний дослідник Канта й філософічних підстав соціялізму.

Виправилися.— У Відні щойно тепер скасовано давню цензурну постанову про те, щоб кожний видавець, друкуючи Шіллерових „Розбійників“, обов'язково викреслював фразу — „Франц називається каналія“... Зайво згадувати про те, що така „постанова“ могла бути лише тоді, коли панував старий „Францішок“, але цікаво — чому про неї так пізно згадали?

ПІВДЕННА АМЕРИКА

Походження назви „Америка“.— Болівійський поет Ґреґоріо Рейнольдс випустив книжку „Epopeja de la Raza“, в якій дає нову гадку про походження назви „Америка“, яка, як досі вважають, мала постати від відомого дослідника Америґо Веспуччі. На думку Рейнольдса, десь у 1000 році нашої ери останній нащадок династії Інків подався у подорож на північ від території Анагуас. Підчас цієї подорожі він закохався в доньку Манеґанта Лейфа Іріка, нащадка відомого корсара „Червоного Генріка“. Плодом цього кохання був Маллкар Сайой, білий „індіянин“, який утворив державу інків. Болівійський поет додає до слова „quetchua am“, що значить земля, слово „Ірік“. Разом це значить — „земля Іріка“. Звідси — „Америка“.

Також „пам'ятник“.— З ініціятиви арґентинської республіки південно-американські уряди постановили вибудувати в Буеносі-Айресі велетенського алеґоричного пам'ятника... Еспанії. Цей пам'ятник має бути не менший як 150 метрів вишини, а коштуватиме не менше як п'ять мільйонів золотих пезетів. Частину (близько половини) коштів мусять скласти американські родини, які є еспанського походження, при чому на п'єдесталі пам'ятника буде виритовано імення й прізвище кожного жертводавця.

Виставка арґентинської книжки.— Дякуючи ініціятиві літературного місячника „Вавилон“, у Буеносі-Айресі в присутності президента Альвера відчинено виставу арґентинської книжки, яка

свідчить, що молода арґентинська республіка що до кількості своїх видань уже перевищила навіть деякі европейські держави.

Мехіканська культура. — В Мехіко виходить дуже багато різних літературно-мистецьких журналів, які мають від уряду досить значну грошеву допомогу.

Нещодавно міністерство освіти почало видавати три місячники: „El hibro y el Pueblo", „Böletin de la Universidad Nacional" і „Böletin de Education Publica". До найкращих періодичних видань належить „Contamporáneos", що виходить за редакцією „поетичної чвірки".

Південно-американські клясики. — Декілька відомих південно-американських письменників, перебуваючи минулого року у Парижі, звернули увагу на те, що літературна творчість їхніх країн майже невідома в Европі, утворили комітет, який в порозумінні з інститутом інтелектуальної співпраці вирішив розпочати видання південно-американських клясиків одночасно по-французькому, по-німецькому й по-англійському. Цей комітет звернувся за грошевою допомогою до своїх заокеанських урядів, з яких найперший поспішився відповісти арґентинський уряд, виславши на руки свого представника у Парижі 1000 фунтів стерлінгів, що мають піти на видання творів південно-американських клясиків.

Арґентинська література. — Поет Люгонес умістив на шпальтах лондонського „Times-у" велику статтю про сучасну арґентинську літературу, в якій досить річево доводить, що арґентинська література вже протягом ста літ не має нічого спільного з еспанською літературою.

Ацтекський роман. — Південно-американська критика з великим захопленням привітала великий ацтекський роман Маріяна Азуелі п. н. „Hos de abajo". Прозова частина роману поєднана з епічною поемою, що являє собою певний літературний експеримент. Героєм роману є „мехіканець душею" з передколумбської доби, т. зв. „доби дико-абсурдної", але разом з тим — „дитинно шляхетної", в якій „усе було можливе". — Чи не є цей роман спробою реабелітації перших еспанських наїздів на країну Ацтеків?

Латино-американська вистава. — Саме в той час, коли Еспанія справляє врочисті свята століття з дня смерти Гойа, в Римі зорганізовано виставу середньо-американських малярів, яка міститься в будинку „Casa de Espana",

ПІВНІЧНА АМЕРИКА

Американський театр. — Празька газета „Prager Presse" подає відомості про три цікаві п'єси, що свідчать про що раз, то більще зацікавлення американської літератури суспільними справами та моральними проблемами.

„Gods of hightning" М. Андерсена та Г. Гіккерсона побудована на фактах справи Сакко і Ванцетті: хоч їх і немає в дії, але самий зміст

 п'єси не лишає ніякого сумніву, що власне про них іде мова. Довгою низькою йдуть і проходять гострі випади проти сучасних американських суспільних звичок, проти надуживанням слова „справедливість" та проти звичайної американської закостенілости, що завжди стає на дорозі поступу й гальмує його ходу.

Досить ризиковану тему порушує в своїй п'єсі „Loung hove"— Самсон Рафельсон з Чікаго, яке є рідним містом автора. В цьому власне місті його п'єса викликала справжнє обурення, і один чікагський театральний критик висловився, що „таку п'єсу міг написати лише малолітній бандит". Одначе, в Нью - Йорку п'єсу прийнято цілком спокійно. Героями п'єси є дві молодих людини (він і вона), які палають обопільною любов'ю.

Підчас широкої розмови признаються, що не можуть бути байдужі до прояву зацікавлення з боку інших. Складають собі умову „випробовання" і зобов'язуються „делікатно" утриматися від усяких „спокус". Обоє цю пробу витримують і, нарешті, кидаються одне одному в обійми. Головне в цій п'єсі те, що цілком одверто порушує цілий ряд питань з царини еротичного життя.

Цілком гомосексуальним духом пройнята драма М. Вест п. н. „Pleasure Man". Одначе, тут у найскладніший момент втручається поліція: голова ньюйоркського магістрату перший раз у цілому театральному житті Н'ю - Йорка, не тільки заборонив ставити цю п'єсу, але й замкнув театр, на сцені якого вона йшла. Одночасно з тим віддано під суд автора, як пропагатора антиморальних вчинків серед американського громадянства.

ІТАЛІЯ

Піранделло — Злодій. — Як виявилось, двадцять літ тому англійський письменник Анслей видав свою новелю „Через що саме я лишив писати повісті", яка своїм змістом цілком подібна до змісту п'єсти Піранделла „Шість постатей в пошукуванні автора". В новелі Анслея до автора приходять герої з одного його твору; вимагають дійсного життя, кожний захищає свої індивідуальні прикмети, яких їм надав автор, що цілком нагадують героїв з п'єси Піранделло, навіть аж до того, що оперують тотожніми виразами . . .

Марінетті на чолі письменницького синдикату. — У Римі утворено синдикат італійських письменників, на чолі якого, як голова, став Марінетті, якому надано диктаторських прав у літературі.

Італійська академія. — В березні місяці п. р. мають відбутися урочисті перевибори італійської академії. Президентом академії — як уже тепер кажуть — має бути Муссоліні. З визначніших кандидатів на дійсних членів слід згадати: Піранделло, Марінетті, Ґентіллі, Панзінні, Папінні й Марконні. „Le Monde" заявляє, що без Крокке й Феррера, які відомі як завзяті антифашисти, що не згодяться піти до

академії навіть тоді, коли їх запросить уряд,— ця нова академія не матиме значіння — ні морального, ні інтелектуального.

УГОРЩИНА

Протест проти утисків.— Наприкінці листопада минулого року відбувся у Букарешті з'їзд письменників та артистів, на якому одноголосно ухвалено протестувати проти втручання поліції в літературні справи. Угорщина ще й досі є країною, де найбільш лютує цензура. Нещодавно несподівано конфісковано повість Фільдіґа — „Спокусник", яка вийшла рік тому й вільно розходилася по цілій Угорщині. Автора обвинувачують у тому, що він „не скрізь ясно висловлюється"...

ГРЕЧЧИНА

Статуя Посейдона.— На північ від Лібеї, в 600 метрах від берега рибалки витягли з моря велику бронзову статую Посейдона, що являє собою чудовий архитвір з 460 — 450 років до Христа, отже якраз із часів Фідія. З погляду мистецької вартости, ця статуя значно перевищує відомого мармурового „Посейдона", що тепер зберігається в атенському музеї.

НА УВАГУ ПЕРЕДПЛАТНИКІВ „ГАРТУ"

З третього номера нашого журналу редакція припиняє друком роман М. Ледянка „На горі", зважаючи на те, що він уже з'явився окремим виданням у серії „Романи й повісті" („Укр. Робітник"). Передплатників „Гарту", що бажали б дістати роман М. Ледянка окремою книжкою за здешевлену ціну, просимо, доки тираж не розійшовся, негайно зголоситися до редакції листівкою і надіслати 30 коп., за які й буде надіслано книжку.

Редакція

ЗМІСТ

стор.

HART

ЦІН
75 КО